4

Bogumiła Olszewska
Wiesława Surdyk-Fertsch
Grzegorz Wojciechowski

WCZORAJ I DZIŚ

PODRĘCZNIK DO HISTORII
DLA KLASY CZWARTEJ SZKOŁY PODSTAWOWEJ

OZNACZENIA W E-PODRĘCZNIKU

Ikona na górze strony sygnalizuje zmiany, które obowiązują od 2024 r.

W ten sposób oznaczono treści, które nie są już wymagane.

Tak zaznaczono treści, o których realizacji decyduje nauczyciel.

nowa era
Twoje mocne strony

Droga Nowa Ero,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.
- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.
- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regularne książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę (o ironio), w której papier nie jest bezczelnie marnowany dla pieniędzy. Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

Jak korzystać z podręcznika?

Twój nowy podręcznik do historii *Wczoraj i dziś 4* przedstawia dzieje Polski i narodu polskiego od początku istnienia naszego państwa do czasów współczesnych z uwzględnieniem wybitnych postaci. Szanuj go – zadbaj o to, żeby za rok wyglądał tak jak teraz. Nie pisz w nim i nie rysuj, a jeśli chcesz rozwiązać ćwiczenia pisemnie, odpowiedzi umieszczaj w zeszycie. Dowiedz się, jak korzystać z podręcznika!

Oś czasu wskazuje okres historyczny, którego dotyczy temat lekcji.

Słowniczek zawiera wyjaśnienia pojęć historycznych.

Teksty źródłowe umożliwiają kształcenie umiejętności czytania ze zrozumieniem.

Infografiki ukazują za pomocą tekstu, ilustracji i przekrojów modeli 3D, jak dawniej żyli ludzie.

Ćwiczenia oznaczone gwiazdką ★ to zadania o wyższym stopniu trudności.

„Tajemnice sprzed wieków" przedstawiają interesujące zagadnienia dotyczące minionych epok.

? Pytania oznaczone znakiem **?** pomagają sprawdzić zrozumienie omawianych treści.

Czym jest historia?

Dzięki poznawaniu historii możemy lepiej zrozumieć świat, w którym żyjemy. Wszystko, co nas otacza, ma bowiem swoje źródło w przeszłości. Odkrywanie dawnych dziejów wzbogaca naszą wiedzę o życiu przodków. Pozwala na przykład dowiedzieć się, jak zmieniały się miasta, a także przedmioty codziennego użytku.

Dawniej

Telefon został wynaleziony w 1876 roku. Aby rozmowa była możliwa, aparaty telefoniczne łączono ze sobą kablem. Początkowo z telefonów korzystało niewiele osób.

Bicykl to pojazd skonstruowany około 150 lat temu, podobny do roweru. Nie miał on napędu łańcuchowego, przez co poruszał się bardzo wolno. Jazda na nim była niebezpieczna, gdyż kierujący siedział wysoko nad ziemią.

Aparat fotograficzny powstał około 150 lat temu. Początkowo wykonanie zdjęcia było trudne, ponieważ fotografowana osoba musiała pozostawać w bezruchu nawet przez kilka minut.

Automobil z silnikiem spalinowym powstał w 1885 roku. Najstarsze pojazdy tego typu rozwijały niewielkie prędkości i przypominały kształtem powozy konne.

Dawne miasta różniły się od dzisiejszych. Dominowała w nich niska zabudowa, a głównymi środkami transportu były zaprzęgi konne. Na zamieszczonym zdjęciu możecie zobaczyć, jak wyglądała Warszawa ponad 100 lat temu.

Obecnie

Smartfon może być używany w dowolnym miejscu. Oprócz rozmów umożliwia także korzystanie z internetu, słuchanie muzyki, wykonywanie zdjęć i nagrywanie filmów.

Rower jest znacznie szybszy i bezpieczniejszy od dawnego bicykla. Dzięki zastosowaniu napędu łańcuchowego i przerzutek bez dużego wysiłku można nim pokonać większość wzniesień.

Aparat cyfrowy pozwala zrobić zdjęcie i zobaczyć je w ciągu kilku sekund. Jego obsługa nie wymaga specjalistycznych umiejętności.

Samochód należy obecnie do najpopularniejszych środków transportu. Współczesne auta pozwalają szybko i bezpiecznie przemierzać duże odległości.

Dzisiejsze miasta wyróżniają się wysokimi, oszklonymi wieżowcami. Poruszanie się po zatłoczonych dzielnicach umożliwiają środki komunikacji miejskiej, na przykład metro. Takim miastem jest właśnie współczesna Warszawa, stolica naszego kraju.

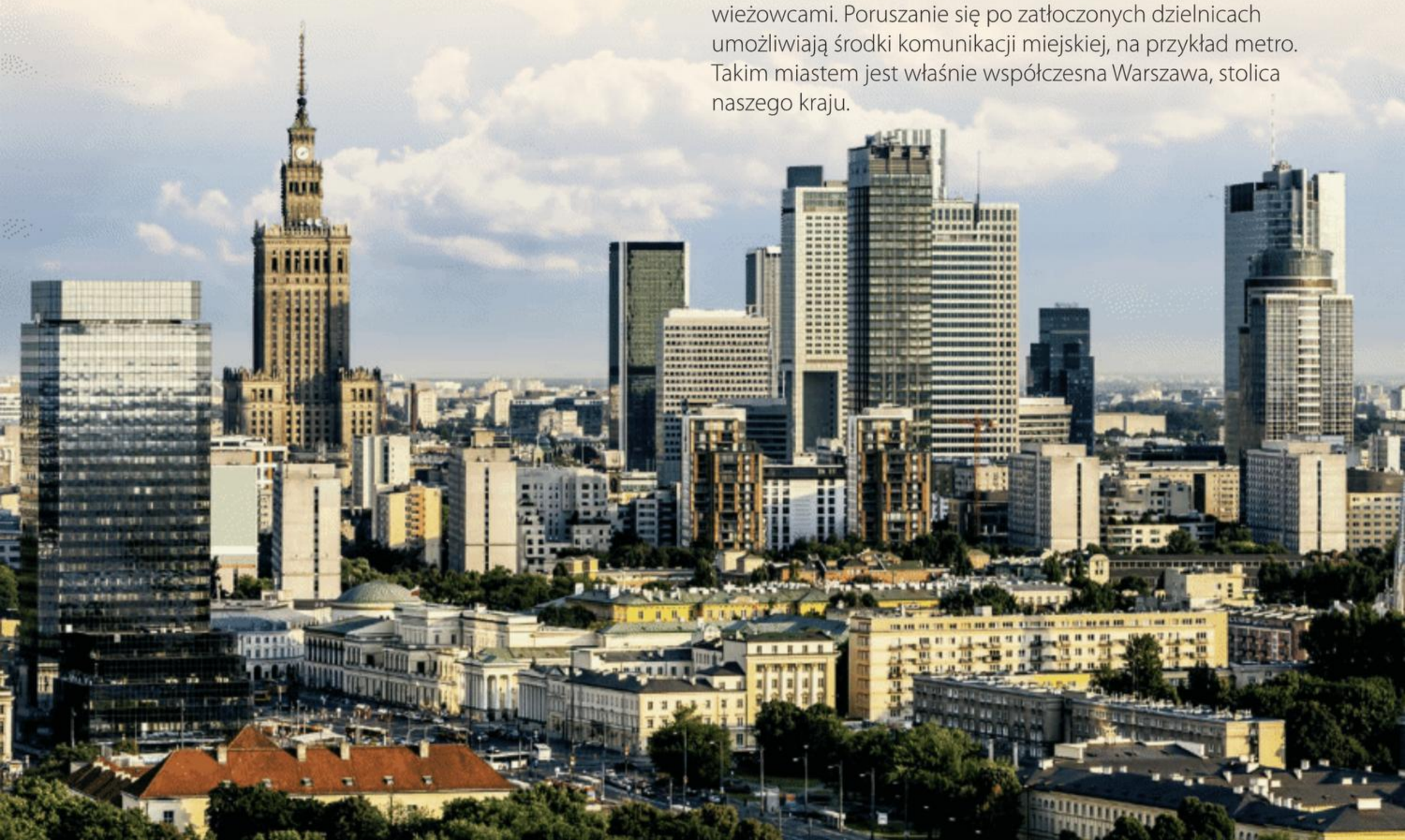

Spis treści

Rozdział I: Z historią na Ty ... 7
1. Historia – nauka o przeszłości ... 8
2. Historia wokół nas ... 12
3. Mieszkamy w Polsce ... 17
Tajemnice sprzed wieków – Skąd się wzięły nazwiska? ... 22
4. Czas w historii ... 24
5. Obliczanie czasu w historii ... 29
6. Czytamy mapę i plan ... 33
Podsumowanie ... 36

Rozdział II: Od Piastów do Jagiellonów ... 37
1. Mieszko I i chrzest Polski ... 38
Tajemnice sprzed wieków – Kim byli pierwsi Piastowie? ... 42
2. Bolesław Chrobry – pierwszy król Polski ... 44
✶ W średniowiecznym klasztorze ... 48
3. Polska Kazimierza Wielkiego ... 52
✶ Rycerze i zamki ... 56
4. Jadwiga i Jagiełło – unia polsko-litewska ... 62
5. Zawisza Czarny i bitwa pod Grunwaldem ... 66
6. Mikołaj Kopernik – wielki astronom ... 71
Podsumowanie ... 74

Rozdział III: Wojny i upadek Rzeczypospolitej ... 75
1. Jan Zamoyski i złoty wiek Polski ... 76
2. XVII wiek – stulecie wojen ... 80
✶ Czasy stanisławowskie ... 85
3. Tadeusz Kościuszko na czele powstania ... 89
4. Legiony Polskie i hymn narodowy ... 94
5. Romuald Traugutt i powstanie styczniowe ... 99
6. Maria Skłodowska-Curie – polska noblistka ... 104
Tajemnice sprzed wieków – Jak polska noblistka została bohaterką wojenną? ... 108
Podsumowanie ... 110

Rozdział IV: Ku współczesnej Polsce ... 111
1. Józef Piłsudski i niepodległa Polska ... 112
✶ Bitwa Warszawska ... 118
2. Eugeniusz Kwiatkowski i budowa Gdyni ... 122
3. Zośka, Alek i Rudy – bohaterscy harcerze ... 126
Tajemnice sprzed wieków – Najsłynniejsze akcje Szarych Szeregów ... 130
4. „Żołnierze niezłomni” ... 132
5. Jan Paweł II – papież pielgrzym ... 136
6. „Solidarność” i jej bohaterowie ... 142
Podsumowanie ... 148
Słowniczek historyczny ... 149
Wieki i lata ... 152

Kolorem czerwonym oznaczono treści dodatkowe.

✶ Gwiazdką oznaczono tematy dodatkowe z podstawy programowej.

I

Z HISTORIĄ NA TY

1 Historia – nauka o przeszłości
2 Historia wokół nas
3 Mieszkamy w Polsce
4 Czas w historii
5 Obliczanie czasu w historii
6 Czytamy mapę i plan

1 Historia – nauka o przeszłości

Na co będę zwracać uwagę:

- czym zajmuje się nauka zwana historią,
- kto zajmuje się badaniem przeszłości,
- czym są źródła historyczne.

Czym zajmuje się historia?

Podczas rodzinnych spotkań rodzice i dziadkowie opowiadają Wam o ciekawych lub śmiesznych wydarzeniach, w których brali udział Wasi przodkowie. Bez względu na to, czy zdarzenia te rozegrały się niedawno, czy wiele lat temu, wszystkie odbyły się w przeszłości. Dlatego możemy je określić mianem historii. **Historia** jest nauką, która bada właśnie przeszłość. Swoją historię ma każdy z nas, a także każda rodzina, każdy kraj, a nawet świat. Historia jako nauka mówi nam, co wydarzyło się w przeszłości i jaki ma to wpływ na nasze dzisiejsze życie.

CIEKAWOSTKA

Starożytny rzymski filozof i pisarz Cyceron mawiał, że *historia jest nauczycielką życia*. Zgodnie z tym powiedzeniem powinniśmy czerpać naukę z błędów, które popełniali nasi przodkowie, żeby uniknąć niewłaściwego postępowania w przyszłości.

Postacie baśniowe, legendarne i historyczne

W historii ważna jest umiejętność odróżniania postaci historycznych, czyli tych, które żyły naprawdę, od bohaterów baśniowych i legendarnych.

Postać baśniowa

Królowa Śniegu jest bohaterką baśni napisanej przez Hansa Christiana Andersena. Baśnie to opowieści o fantastycznych – czyli zmyślonych – postaciach i zdarzeniach. Zwykle przedstawiona opowieść toczy się w bliżej nieokreślonym miejscu i czasie.

Postać legendarna

Król Artur jest bohaterem wielu legend. Legendy w przeciwieństwie do baśni nawiązują do prawdziwych wydarzeń historycznych. Pojawia się w nich jednak wiele zmyślonych zdarzeń i postaci.

Postać historyczna

Stanisław August Poniatowski to w odróżnieniu od bohaterów baśni i legend prawdziwa postać. Żył on ponad 200 lat temu i był ostatnim królem Polski. Zwróćcie uwagę na tę postać historyczną – pojawi się ona jeszcze w tym podręczniku.

? O której z powyższych postaci możemy powiedzieć, że żyła naprawdę?

Historycy – odkrywcy przeszłości

Badaniem i opisywaniem przeszłości zajmują się **historycy**. Ustalają oni przebieg minionych zdarzeń – odpowiadają na pytania, co i kiedy się stało. Badacze historii starają się także określić **przyczyny** konkretnych wydarzeń, czyli wytłumaczyć, dlaczego do nich doszło. Przedstawiają również ich **skutki** – wskazują, w jaki sposób wpłynęły one na to, co stało się później.

Od przyczyny do skutku

W swojej pracy historycy opisują nie tylko wielkie wydarzenia z przeszłości. Często zajmują się też przedmiotami codziennego użytku. Podczas opisywania takiego wynalazku jak rower historyk musi określić: jakich pojazdów ludzie używali wcześniej, kto i kiedy stworzył pierwszy rower i jak ten wynalazek wpłynął na nasze życie. Czy zastanawialiście się kiedyś, kto i kiedy zbudował najstarszy rower?

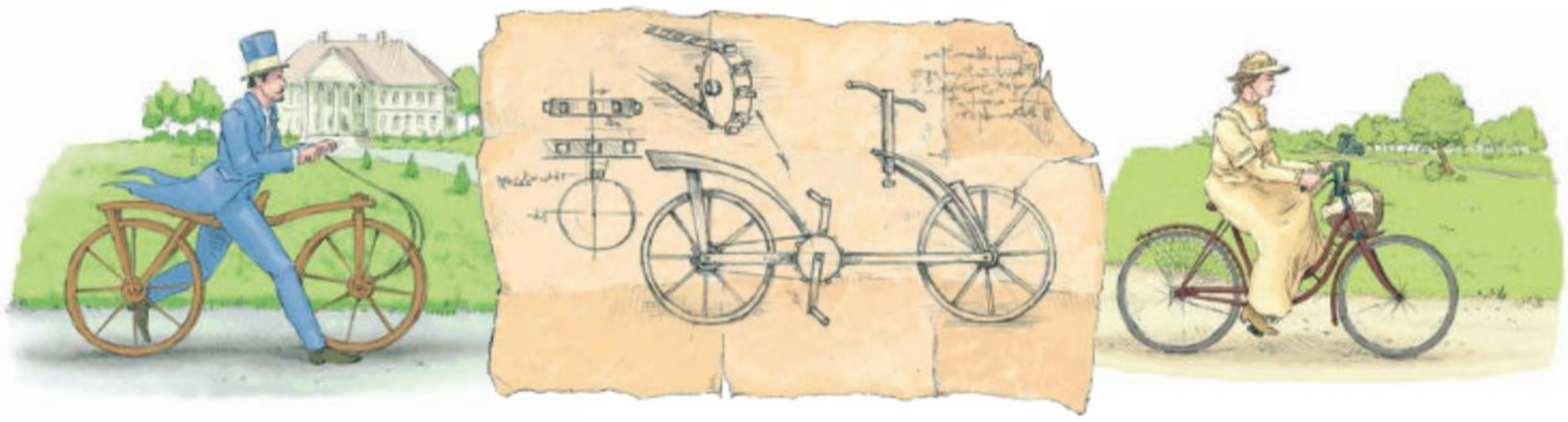

Przyczyna (dlaczego?)

Ludzie od zawsze poszukiwali sposobów, by szybciej i sprawniej się przemieszczać. W dawnych czasach służyły im do tego konie. Ponad 200 lat temu powstały pierwsze pojazdy przypominające rower. Były one jednak trudne w obsłudze. Nie miały pedałów, więc człowiek musiał odpychać się od ziemi nogami. Ponadto kierownica nie obracała się na boki. Jazda takim pojazdem była więc wolna i męcząca.

Wydarzenie (co się wydarzyło?)

W 1885 roku John Kemp Starley [czytaj: dżon kemp starlej] skonstruował pojazd napędzany za pomocą łańcucha i pedałów. Swój wynalazek nazwał „Rover", co po angielsku oznacza „wędrowiec". Od tej nazwy pochodzi polskie słowo „rower".

Skutek (jakie były następstwa?)

Wynalazek Starleya umożliwił ludziom łatwiejsze i tańsze podróżowanie. Od tamtego czasu rowery były udoskonalane tak, aby jeździło się na nich szybciej, bezpieczniej i wygodniej. Dzięki historykom wiemy, że rower powstał ponad 130 lat temu. Z pewnością dziś korzysta z niego wielu z Was.

? Czym różnił się pojazd stworzony przez Johna Kempa Starleya od wcześniejszych pojazdów przypominających rower?

– INFOGRAFIKA –

Źródła historyczne

Historycy badają i opisują wydarzenia z przeszłości na podstawie źródeł historycznych. Do takich źródeł zaliczamy wszystko to, co w przeszłości stworzyli ludzie i co im służyło. Mogą to być dokumenty, księgi, budowle, obrazy czy rzeźby, a nawet obyczaje.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień materialne, niepisane źródła historyczne, które widzisz na ilustracji.
2. Wytłumacz, dlaczego opowieści naszych rodziców lub dziadków o czasach ich młodości są źródłami historycznymi. Powiedz, do jakiej grupy źródeł je zaliczamy.

WARTO WIEDZIEĆ

Archeolodzy

Niezwykle cennymi źródłami historycznymi są przedmioty codziennego użytku wykorzystywane przez człowieka setki, a nawet tysiące lat temu. Mieszkańcy dawnych osad zostawili po sobie naczynia, ozdoby, narzędzia czy broń. Wiele takich rzeczy znajduje się obecnie pod powierzchnią ziemi. Odnajdywaniem i badaniem tego typu źródeł historycznych zajmują się **archeolodzy**. Prowadzą oni poszukiwania nazywane wykopaliskami. W ich trakcie odkrywają stare przedmioty, ruiny budowli, a nawet całe osady i miasta. Często potrafią także ustalić, kiedy powstało dane znalezisko oraz do czego służyło. Dzięki temu mogą poznać i opisać życie ludzi sprzed tysięcy lat.

Archeolodzy podczas prac wykopaliskowych odsłaniają kolejne warstwy ziemi. Najstarsze znaleziska zwykle są ukryte najgłębiej. Każdy wykopany przez badaczy przedmiot musi zostać dokładnie oczyszczony, zmierzony i opisany. Archeolodzy, w odróżnieniu od poszukiwaczy skarbów, zwracają szczególną uwagę na umiejscowienie wszystkich odnalezionych przedmiotów i ich otoczenie.

? Na czym polega praca archeologów?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Historia to nauka o dziejach ludzkości. Jej zadaniem jest przedstawianie wiedzy o wydarzeniach z przeszłości.
2. Baśnie opowiadają o wymyślonych bohaterach i zdarzeniach. Do prawdziwych wydarzeń z odległych czasów nawiązują legendy, chociaż występują w nich – podobnie jak w baśniach – wymyślone zdarzenia i postacie.
3. Historycy opisują zdarzenia z przeszłości oraz wyjaśniają ich przyczyny i skutki.
4. Źródła historyczne to wszystko, co w przeszłości stworzyli ludzie i co im służyło. Dzielimy je na materialne i niematerialne. Wśród źródeł materialnych wyróżnia się źródła pisane i niepisane. Do niematerialnych należą między innymi obyczaje i tradycja.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, czym zajmuje się nauka zwana historią.
2. Wyjaśnij, czym różnią się postacie legendarne od historycznych.
★ 3. Opisz wybrany wynalazek. Może to być przedmiot, z którego korzystasz, na przykład telefon komórkowy. Wyjaśnij, dlaczego to urządzenie powstało. Oceń, jakie były skutki jego wynalezienia.
4. **Miniprojekt**
Wcielcie się w role historyków i opiszcie wybrane wydarzenie, w którym ostatnio uczestniczyła cała Wasza klasa, na przykład konkurs, zawody sportowe czy wycieczkę.

2 Historia wokół nas

Na co będę zwracać uwagę:

- skąd można czerpać wiedzę na temat historii swojej rodziny,
- co nazywamy ojczyzną,
- czym jest patriotyzm.

Pamiątki rodzinne

W życiu każdego z nas niezwykle ważna jest **rodzina**. Najbliższą rodzinę najczęściej tworzą rodzice – mama i tata – oraz dzieci, czasem także babcia i dziadek mieszkający w jednym domu. Kilka rodzin tworzy ród. W jego skład wchodzą przedstawiciele kolejnych pokoleń wywodzący się od wspólnego przodka. Osoby należące do jednego rodu nazywa się **krewnymi**, ponieważ łączą je więzy krwi.

Ród – grupa spokrewnionych osób należących do różnych pokoleń i wywodzących się od wspólnego przodka.

Każda rodzina ma swoją historię. Poznajemy ją dzięki przekazom ustnym oraz **pamiątkom rodzinnym**. Nazywamy tak ważne dla nas rzeczy, które pozostały po naszych przodkach. Są one bardzo cenne, ponieważ przypominają nam naszych bliskich i wiele o nich mówią. Dzięki pamiątkom rodzinnym możemy się dowiedzieć, jak wyglądali i w co się ubierali nasi przodkowie, a także w jakich ważnych wydarzeniach uczestniczyli.

Pamiątki po przodkach

Pamiątkami rodzinnymi mogą być najróżniejsze przedmioty pozostawione przez naszych przodków.

Biżuteria

Zegarek

Listy

Zdjęcie rodzinne

Aparat fotograficzny

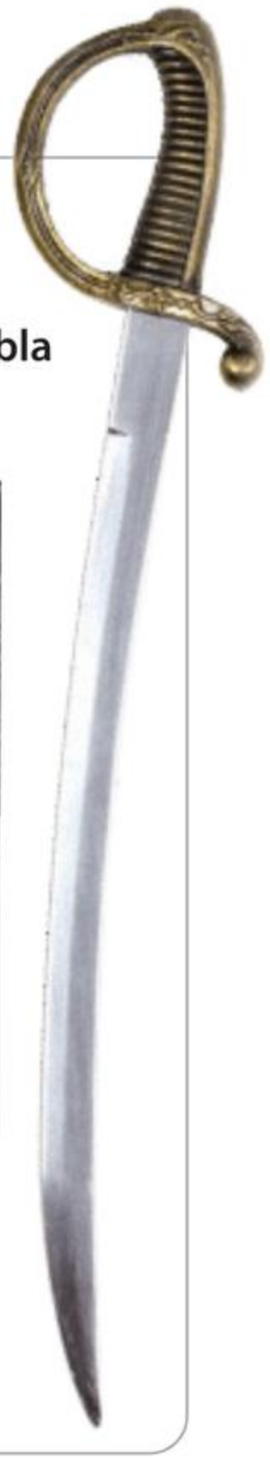

Szabla

? Czego można się dowiedzieć o dawnych pokoleniach na podstawie ukazanych przedmiotów?

Badanie więzi rodzinnych

Badaniem historii rodziny oraz więzi między jej członkami zajmuje się nauka zwana **genealogią**. Wyniki pracy genealogów, czyli osób prowadzących tego typu badania, są prezentowane na wykresie nazywanym **drzewem genealogicznym**. W postaci schematu przedstawia ono stopień pokrewieństwa między osobami należącymi do jednego rodu.

Drzewo genealogiczne

Za pomocą drzewa genealogicznego można przedstawić dzieje każdej rodziny. Dzięki temu wykresowi wiadomo, jak nazywali się i kim byli dla siebie poszczególni krewni. Budowę drzewa genealogicznego możemy zobaczyć na przykładzie rodziny Antka.

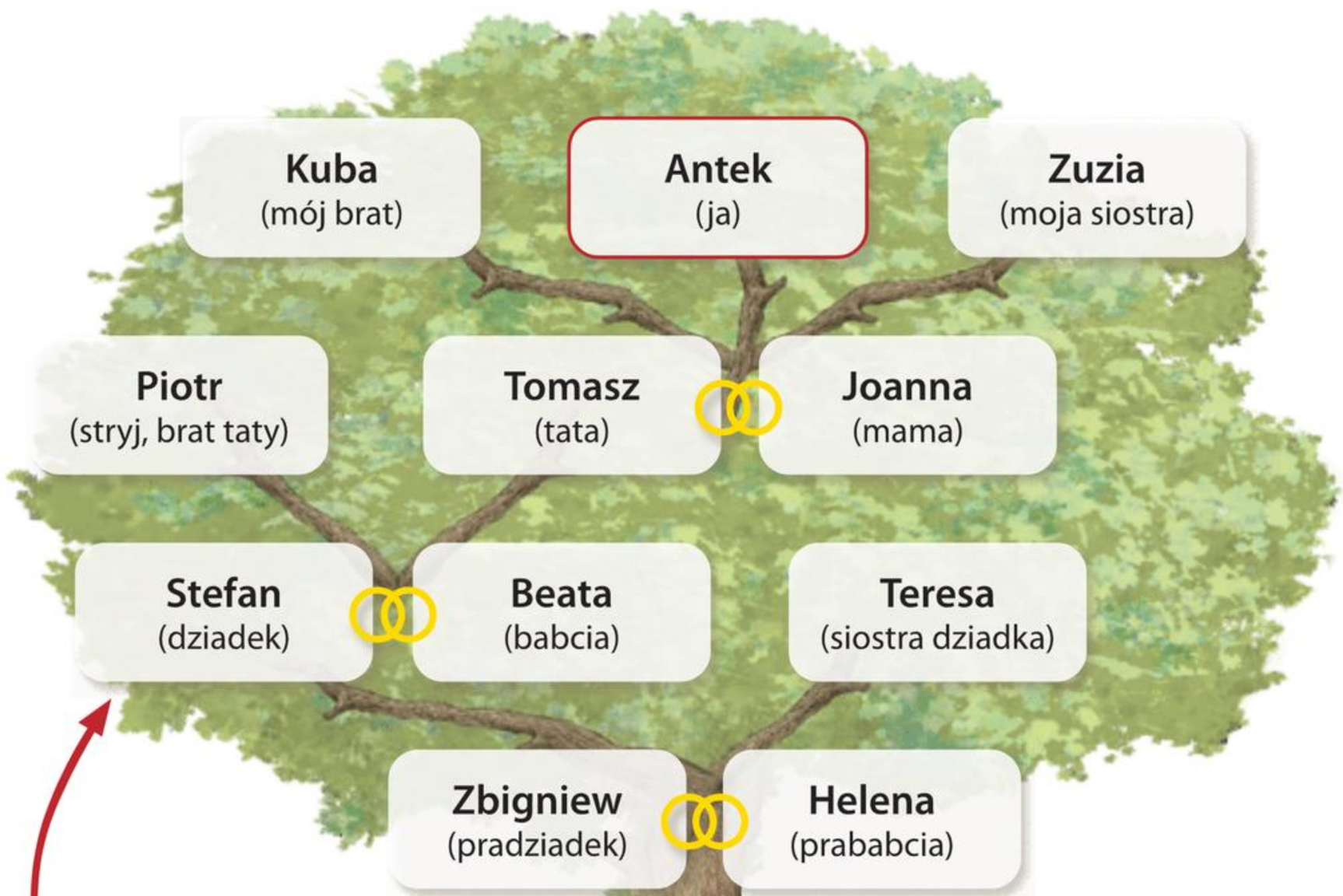

Kolejne pokolenia są ukazane jako następujące jedno po drugim. Do każdego poziomu należą przedstawiciele jednego pokolenia. Informacje o najmłodszych członkach rodu umieszczone są najwyżej.

Najstarsi przodkowie – tworzenie drzewa genealogicznego rozpoczyna się zazwyczaj od podania informacji o najstarszych przedstawicielach rodu. Umieszcza się je u podstawy wykresu, czyli w pniu drzewa.

? Ile pokoleń rodziny Antka przedstawiono na drzewie genealogicznym?

Duża i mała ojczyzna

Często można usłyszeć stwierdzenie: Polska to nasza **ojczyzna**. Ale co właściwie oznacza słowo „ojczyzna”? Przede wszystkim jest to kraj, w którym się urodziliśmy, spędziliśmy znaczną część życia lub z którym łączy nas bliska więź. Nazywamy tak również ziemię zamieszkiwaną przez naszych przodków.

Każdy z nas ma także **małą ojczyznę**. Określa się w ten sposób wieś, dzielnicę, miasto bądź region kraju, gdzie człowiek się urodził i wychował lub gdzie obecnie żyje. Mieszkają tam jego przyjaciele, znajomi oraz rodzina. W bliskiej okolicy znajdują się ważne dla niego miejsca, takie jak dom rodzinny czy szkoła.

Region – obszar wyróżniający się krajobrazem, historią lub zwyczajami żyjących tam ludzi.

CIEKAWOSTKA

Mieszkańcy małych ojczyzn często posługują się szczególną odmianą języka nazywaną gwarą. Używają charakterystycznych słów niestosowanych na innych obszarach kraju. Przykładowo, ziemniaki w różnych regionach określane są jako pyry, grule, bulwy lub rzepy.

Poznajemy małą ojczyznę

Każda mała ojczyzna, podobnie jak każda rodzina, ma swoją historię. Otaczają nas zabytki – zamki, dworki, kościoły – związane z lokalną historią. Możliwe, że z Waszego regionu pochodzą osoby, które odegrały znaczącą rolę w dziejach kraju. Wiedzę na temat historii swojej małej ojczyzny możemy czerpać na przykład z książek, lokalnej prasy lub internetu. Niezwykle interesujące są także rozmowy z mieszkańcami lub wizyta w miejscowym muzeum. Każdy region ma też swoje tradycje, które warto poznawać, oraz lokalne legendy i podania.

Tradycja – obyczaje i zasady przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Tradycje małych ojczyzn

W Polsce są tysiące małych ojczyzn. W każdej z nich istnieją niepowtarzalne obyczaje i tradycje.

Wycinanki z Łowicza uchodzą za najpiękniejsze w Polsce. Tworzone z papieru wycinanki służyły dawniej jako dekoracje wiejskich chałup.

Kolędowanie to stara tradycja, wciąż popularna w wielu regionach Polski, między innymi na Podhalu. Przebrani kolędnicy chodzą od domu do domu i śpiewają kolędy.

Palmy wielkanocne z Lipnicy Murowanej koło Krakowa słyną z ogromnych rozmiarów. Co roku odbywa się tam konkurs na najwyższą palmę wielkanocną.

? Z jakiego obyczaju słynie Twoja mała ojczyzna?

Czym jest patriotyzm?

Wielu ludzi jest silnie związanych ze swoją ojczyzną. Miłość i przywiązanie do własnego kraju to **patriotyzm**. Człowieka prezentującego taką postawę nazywa się **patriotą**. Jest on gotowy wiele poświęcić dla swojego kraju. Patriotami byli na przykład żołnierze, którzy w przeszłości walczyli o wolność Polski.

Dziś nasza ojczyzna jest bezpieczna, a Polacy nie muszą walczyć o niepodległość. W czasie pokoju patriotyzm można okazywać poprzez pracę dla dobra rodaków. O przywiązaniu do ojczystego kraju świadczy też szacunek dla kultury i obyczajów naszych przodków oraz dążenie do ich poznania. Patriota powinien nie tylko kochać swoją ojczyznę, lecz także szanować wszystkich jej mieszkańców oraz obywateli innych państw.

Miłość do małej ojczyzny określa się jako **patriotyzm lokalny**. Oznacza on troskę o dobro miejsca pochodzenia czy regionu. Silne przywiązanie do ojczystego kraju oraz umiłowanie rodzinnej miejscowości nie wykluczają się nawzajem. Można kochać Polskę, a jednocześnie być patriotą lokalnym. Każda mała ojczyzna jest bowiem częścią całego państwa.

CIEKAWOSTKA

Słowo „patriotyzm" pochodzi ze starożytnego języka greckiego i oznacza „umiłowanie ojczyzny". Znane było również w używanej w cesarstwie rzymskim łacinie, z której wiele wyrazów zostało przejętych przez liczne języki europejskie. Z tego powodu słowo „patriotyzm" w różnych językach brzmi obecnie bardzo podobnie.

Współczesny patriotyzm

W dzisiejszych czasach patriotyzm można okazywać, między innymi godnie uczestnicząc w ważnych uroczystościach lub kibicując sportowcom reprezentującym nasz kraj.

Międzynarodowe zawody sportowe są okazją do manifestowania swojego przywiązania do ojczyzny. Kibice często noszą koszulki i szaliki w barwach narodowych. Trzeba pamiętać, że kibicować należy w kulturalny sposób.

Lokalne uroczystości są ważnym elementem życia mieszkańców małej ojczyzny. Ich uczestnicy okazują patriotyzm lokalny na przykład przez noszenie strojów tradycyjnych dla danego regionu.

? Jakie wydarzenia wywołują u Ciebie poczucie dumy z Polski?

WARTO WIEDZIEĆ

Bohaterowie małych ojczyzn

Dzieje każdego z zakątków Polski wiążą się z działalnością szczególnie zasłużonych dla nich osób. Wśród postaci, które miały wpływ na losy małych ojczyzn, byli między innymi: naukowcy, żołnierze, artyści i działacze społeczni. Sława wielu z nich często nie rozciąga się na cały kraj, jednak wśród społeczności lokalnych ich dokonania są pamiętane i cenione. Pamięć o tych osobach jest zachowywana na wiele sposobów. Na przykład często ulice polskich miast i wsi noszą imiona ludzi zasłużonych dla danej miejscowości. Lokalne społeczności upamiętniają także swoich bohaterów pomnikami i tablicami pamiątkowymi. Sprawia to, że pamięć o tych ważnych postaciach jest wciąż żywa.

? W jaki sposób wybitne postacie są upamiętniane w Twojej małej ojczyźnie?

Antoni Abraham (∗1869 †1923), zwany królem Kaszubów, był działaczem społecznym i pisarzem zasłużonym dla polskości Pomorza i Kaszub. Przedstawiający go pomnik, autorstwa Stanisława Szwechowicza, możemy oglądać dziś w centrum Gdyni.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Pamiątki rodzinne stanowią ważne źródło wiedzy o naszych przodkach.
2. Przedstawiciele kolejnych pokoleń, którzy wywodzą się od wspólnego przodka, tworzą ród.
3. Ojczyzna to kraj, w którym człowiek się urodził, spędził dużą część życia lub z którym łączy go bliska więź. Jako małą ojczyznę określa się miejsce, z którym dana osoba jest silnie związana uczuciowo. Może to być wieś, dzielnica, miasto lub region kraju.
4. Patriotyzmem nazywamy miłość do ojczyzny i gotowość do poświęceń dla jej dobra. Patriota okazuje szacunek dla osiągnięć przodków. Patriotyzm lokalny to przywiązanie do małej ojczyzny. Przejawia się on w działaniu na rzecz lokalnej społeczności oraz w poznawaniu dziejów, zabytków, kultury i tradycji danego regionu.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, skąd możemy czerpać wiedzę na temat historii swojej rodziny.
2. Wyjaśnij, kogo nazywamy patriotą.
★ 3. Zaprojektuj drzewo genealogiczne. Najpierw zapisz imię jednego ze swoich dziadków, a następnie imiona wszystkich jego potomków, łącznie z Tobą. Źródłem informacji mogą być dla Ciebie rozmowy z rodzicami lub dziadkami oraz Wasze pamiątki rodzinne.
4. **Miniprojekt**
Przygotujcie plan wycieczki historycznej po Waszej miejscowości lub okolicy. Uwzględnijcie w nim miejsca i obiekty, które – Waszym zdaniem – szczególnie warto zwiedzić.

3 Mieszkamy w Polsce

Na co będę zwracać uwagę:

- co decyduje o powstaniu narodu,
- co zaliczamy do polskich symboli narodowych,
- jakie są główne krainy historyczne Polski.

Polacy jako naród

Każdy kraj, podobnie jak każda rodzina, ma swoją historię. Państwo, w którym żyjemy – **Polska** – istnieje ponad 1000 lat. Przez ten cały czas między mieszkańcami Polski wykształcały się więzi, które sprawiły, że staliśmy się sobie bliscy i odczuwamy przynależność do narodu polskiego. **Naród** to grupa ludzi, którzy mają wspólne pochodzenie i zamieszkują to samo terytorium. Ponadto przedstawiciele jednego narodu posługują się tym samym językiem, mają wspólną historię oraz podobne tradycje i obyczaje.

Oprócz Polaków w naszym kraju mieszkają także przedstawiciele innych narodów. Wszyscy oni mogą kochać Polskę i traktować ją jak swoją ojczyznę.

CIEKAWOSTKA

Nie każdy naród ma własne państwo. Jedną z takich narodowości są Romowie. Szacuje się, że społeczność romska liczy nawet 15 milionów osób. Jej przedstawiciele żyją w większości państw świata – również w Polsce. Najwięcej Romów zamieszkuje w Rumunii.

Kultura narodowa

Polaków oprócz języka i historii łączy także kultura narodowa. Składają się na nią między innymi dzieła wielkich twórców, takich jak Adam Mickiewicz, Fryderyk Chopin [czytaj: szopen] czy Jan Matejko.

Dzieła poety Adama Mickiewicza w XIX i na początku XX wieku podtrzymywały wśród Polaków wiarę w odzyskanie niepodległości i miłość do ojczystego języka.

Hołd pruski to obraz Jana Matejki. Artysta ukazał byłego wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego składającego przysięgę wierności polskiemu królowi.

Fryderyk Chopin był najwybitniejszym polskim kompozytorem. Przedstawiający go pomnik autorstwa Wacława Szymanowskiego stoi dziś w Warszawie.

? Dlaczego dzieła kultury stanowią ważną część dziedzictwa narodowego?

Symbole narodowe Polaków

Każde państwo ma własne symbole narodowe. Zaliczamy do nich godło, flagę i hymn. **Godło** Polski to biały orzeł w koronie umieszczony na czerwonym tle. Barwy **flagi** Rzeczypospolitej Polskiej nawiązują do kolorów godła – bieli i czerwieni. **Hymnem** Polski jest *Mazurek Dąbrowskiego*, którego tekst napisał Józef Wybicki. Symbolom narodowym należy się szczególny szacunek. Przykładowo, hymn trzeba śpiewać zawsze w pozycji stojącej. Jest to bowiem najważniejsza polska pieśń.

Symbole narodowe pełnią ważną funkcję podczas obchodów **świąt państwowych**, które upamiętniają istotne wydarzenia z przeszłości. W Polsce uroczyście obchodzimy między innymi **Święto Narodowe 3 Maja** z okazji uchwalenia tego dnia w 1791 roku pierwszej polskiej konstytucji. **11 listopada** świętujemy **Narodowe Święto Niepodległości**, czyli rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku. **1 marca** przypada **Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”**. Ustanowiono go, aby uczcić osoby, które po 1944 roku zbrojnie opierały się podporządkowaniu Polski Związkowi Sowieckiemu.

Związek Sowiecki (lub: Radziecki) – nazwa państwa rosyjskiego od 1922 roku aż do jego rozpadu w 1991 roku.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Mazurek Dąbrowskiego

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz, Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami,
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zapłakany –
Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

Józef Wybicki (∗1747 †1822) napisał tekst przyszłego hymnu Polski podczas pobytu we Włoszech. Przebywał tam wśród polskich legionistów dowodzonych przez generała Jana Henryka Dąbrowskiego.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij znaczenie słów: *Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy.*
2. Wskaż fragmenty tekstu świadczące o tym, że *Mazurek Dąbrowskiego* powstał jako pieśń wojskowa.

Godło, flaga i hymn Polski

Symbole narodowe wzmacniają poczucie wspólnoty i przypominają o polskiej historii. Wykorzystuje się je na przykład w trakcie obchodów świąt państwowych. Ponadto godło oraz flagę państwową umieszcza się na budynkach urzędów, sądów i szkół.

Flaga Polski – biel i czerwień

Biel jest uznawana za barwę oznaczającą szlachetność i czystość zamiarów. Czerwień oznacza odwagę i waleczność, którymi wykazali się Polacy podczas walki o wolność ojczyzny.

Godło Polski – Orzeł Biały

Najstarszym spośród polskich symboli narodowych jest godło. Już ponad 800 lat temu książęta z rodu Piastów używali wizerunku orła jako swojego znaku rodowego. Z czasem biały orzeł w koronie na czerwonym tle stał się symbolem państwa polskiego.

Hymn Polski – *Mazurek Dąbrowskiego*

Pieśń została napisana w 1797 roku dla polskich żołnierzy, którzy pod dowództwem generała Jana Henryka Dąbrowskiego walczyli o wolność ojczyzny. W 1927 roku *Mazurek Dąbrowskiego* stał się polskim hymnem narodowym.

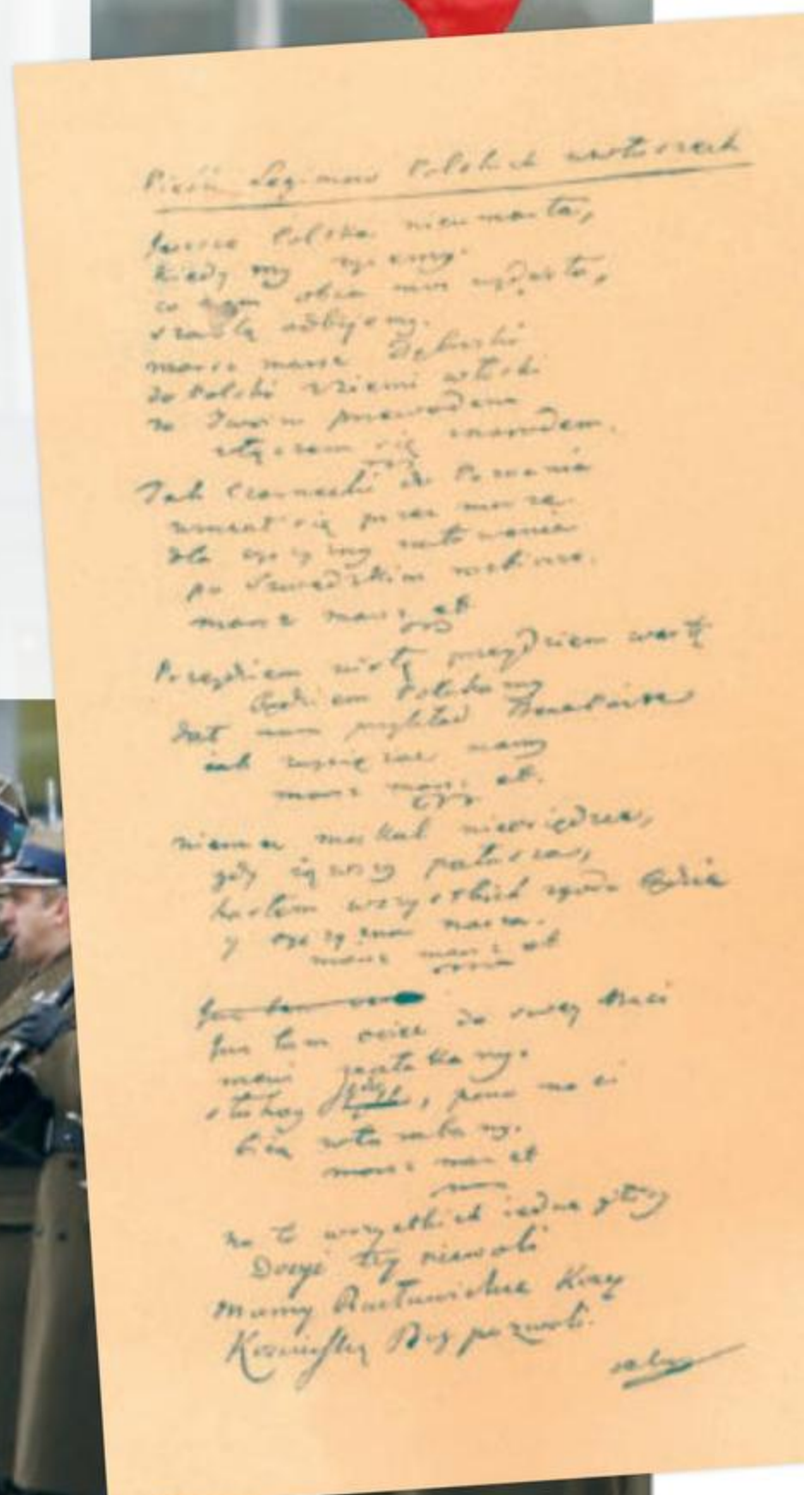

? Co oznaczają kolory polskiej flagi?

Krainy historyczne Polski

Polska dzieli się na kilka głównych krain historycznych. W każdej z nich znajdziemy liczne zabytki związane z naszą przeszłością.

1 Gdański Żuraw powstał ponad 500 lat temu. W przeszłości był to największy dźwig portowy w Europie.

2 Pałac w Białymstoku był siedzibą jednego z najbogatszych polskich rodów – Branickich. Budowla powstała w XVII wieku.

3 Ratusz w Poznaniu powstał około 1300 roku, a swój obecny wygląd zawdzięcza przebudowie z XVI wieku.

4 Zamek Królewski w Warszawie przez kilka stuleci stanowił siedzibę polskich królów i najwyższych władz państwowych.

5 Ratusz we Wrocławiu powstawał przez około 250 lat. Obecnie w jego gmachu mieści się muzeum prezentujące historię miasta i jego mieszkańców.

6 Wawel w Krakowie jest jednym z najważniejszych miejsc w naszym kraju. Przez setki lat tutejszy zamek był siedzibą władców Polski, a wawelska katedra do dziś jest miejscem ich pochówku.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Podaj nazwę krainy historycznej, w której znajduje się Zamek Królewski na Wawelu.
2. Powiedz, w której krainie historycznej leży Twoja miejscowość.

WARTO WIEDZIEĆ

Polacy na świecie

Wielu naszych rodaków mieszka poza granicami Polski. Za wschodnią granicą Polski, głównie na Litwie, Ukrainie i Białorusi mieszkają Polacy, których przodkowie zamieszkiwali te ziemie, gdy należały one jeszcze do państwa polskiego. Niektórzy Polacy zdecydowali się wyjechać z Polski i zamieszkać z dala od ojczyzny. Ich potomkowie, urodzeni już w innym kraju, znają ją tylko z opowieści rodziców i dziadków. Mimo to czują się Polakami, mówią po polsku i pielęgnują obyczaje swoich przodków. Często zakładają też organizacje i zespoły artystyczne, które rozpowszechniają polską kulturę za granicą. Osoby polskiego pochodzenia mieszkające na stałe poza Polską nazywa się **Polonią**. Na kontynencie europejskim najwięcej osób polskiego pochodzenia mieszka w Niemczech, Wielkiej Brytanii i we Francji. Poza Europą liczne grupy naszych rodaków żyją w Stanach Zjednoczonych, Australii, Brazylii i Argentynie.

Uczniowie polskiej szkoły w Chicago [czytaj: szikago] w Stanach Zjednoczonych poznają język i kulturę swoich przodków.

? Kogo możemy nazwać Polonią?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Naród to grupa ludzi o wspólnym pochodzeniu, posługujących się tym samym językiem oraz mających wspólne dzieje, kulturę i tradycje.
2. Do polskich symboli narodowych należą: godło przedstawiające białego orła w koronie na czerwonym tle, biało-czerwona flaga oraz hymn *Mazurek Dąbrowskiego*.
3. Do najważniejszych polskich świąt państwowych zaliczamy między innymi: Święto Narodowe 3 Maja, Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada) i Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych" (1 marca).
4. Główne krainy historyczne Polski to: Wielkopolska, Małopolska, Pomorze Gdańskie, Pomorze Zachodnie, Mazowsze, Górny Śląsk, Dolny Śląsk, Kujawy, Podlasie, Warmia i Mazury.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wytłumacz, co świadczy o tym, że Polacy należą do jednego narodu.
2. Wyjaśnij, dlaczego powinno się okazywać szacunek symbolom narodowym.
★ 3. Wyjaśnij, dlaczego na terytorium Litwy żyje wiele osób narodowości polskiej.
4. **Miniprojekt**
   Stwórzcie plakat dotyczący Waszych skojarzeń ze słowem „ojczyzna". Na środku dużej kartki zapiszcie wielkimi literami hasło POLSKA. Wokół niego umieśćcie hasła, symbole i ilustracje, które Wam się z nim kojarzą. Możecie wykorzystać własne rysunki lub zdjęcia wycięte na przykład ze starych gazet.

TAJEMNICE

LEKCJA na SZÓSTKĘ

Skąd się wzięły nazwiska?

W dzisiejszych czasach każdy człowiek nosi określone imię i nazwisko. Jednak jeszcze około 200 lat temu w Polsce żyło wiele osób, które nie miały nazwisk.

Od przydomków do nazwisk

W dawnych czasach, aby odróżnić osoby mające to samo imię, używano przydomków. Niektóre z tych określeń pochodziły od nazwy miejscowości, w której dany człowiek mieszkał – na przykład Jan z Tarnowa, Wojciech z Lublina. Inne wiązały się z wykonywanym zawodem. Przykładowo, Józef Kowal pracował w kuźni, a Bartek Drwal ścinał drzewa w lesie. Część przydomków, takich jak Mikołaj Rudy czy Henryk Kłótnik, odnosiła się do wyglądu lub charakteru poszczególnych osób.

Jako pierwsi nazwiska zaczęli przybierać potomkowie rycerzy nazywani szlachtą. Do imienia szlachcica dodawano określenia pochodzące od nazwy osady, która do niego należała. Właściciel Brzezin nosił więc miano Brzeziński, a posiadacz wsi Zakrzewo – Zakrzewski. W ten sposób powstały najbardziej charakterystyczne dla Polaków nazwiska z końcówkami *-ski* i *-cki*. Kiedy jednak któryś ze szlachciców zakupił miejscowość Ostrowo, mógł odtąd nazywać się Ostrowski. Nazwisko nie było bowiem na stałe przypisane do danej osoby.

Pochodzenie nazwisk

Z czasem również mieszczanie i chłopi zaczęli używać nazwisk tworzonych w podobny sposób jak nazwiska szlachty. Powstające określenia często wywodziły się od imienia przodka. Przykładowo, potomkowie Łukasza to Łukasińscy lub Łukaszewscy.

Kowalski to jedno z najczęściej występujących nazwisk w Polsce. Wynika to z faktu, że przez wiele stuleci najpopularniejszym rzemiosłem było kowalstwo. W przeszłości prawie w każdej wsi mieszkał kowal.

Czy to oznacza, że osoba o nazwisku Biskupski jest potomkiem biskupa? Nie, określano tak bowiem zazwyczaj chłopów, którzy mieszkali na ziemiach należących do biskupa.

Wiele nazwisk pochodzi od zawodu wykonywanego przez daną osobę. Kowal lub jego potomek z czasem stawał się Kowalskim, a Bartnik – Bartnickim. Inne tworzono od nazwy miejsca zamieszkania lub urodzenia. Zgodnie z tą zasadą chłopa pochodzącego ze wsi Zagórze nazywano Zagórskim. Osobę przybyłą z innych stron określano po prostu jako „nową" – stąd popularne nazwisko Nowak.

W Polsce występują także nazwiska wywodzące się z innych języków. Rozpowszechniły się one w naszym kraju za sprawą osób przybywających z obcych państw. Najczęściej osiedlali się na terenach Rzeczypospolitej przybysze z Niemiec. Ich nazwiska występują obecnie w spolszczonych wersjach. Przykładowo, niemieckie nazwiska Schwarz i Meier przyjęły formę Szwarc oraz Majer. Z kolei niektóre nazwiska żydowskie były wzorowane na polskich. Na przykład potomkowie Abrahama dodawali do jego imienia końcówkę *-owicz*. W ten sposób powstało nazwisko Abrahamowicz. W Polsce spotyka się również nazwiska pochodzenia ukraińskiego, takie jak Martyniuk czy Fedoruk, oraz białoruskiego, na przykład Kościuszko, Moniuszko.

Lorentz i Lorenc

Niektóre nazwiska obcego pochodzenia zachowały oryginalną pisownię. Częściej można jednak spotkać ich spolszczone wersje. Przykładowo, w Polsce jest około 100 osób noszących holenderskie nazwisko Lorentz, z kolei godności Lorenc używa 6 tysięcy mieszkańców naszego kraju. Informacje o tym, jak wielu ludzi posługuje się poszczególnymi nazwiskami, można znaleźć w licznych opracowaniach naukowych oraz w internecie.

Księgi metrykalne to dokumenty, w których zapisywano informacje o narodzinach, zawieranych małżeństwach i zgonach. Na zamieszczonej fotografii widać fragment księgi metrykalnej z wadowickiej parafii, w której ochrzczono Karola Wojtyłę – późniejszego papieża Jana Pawła II.

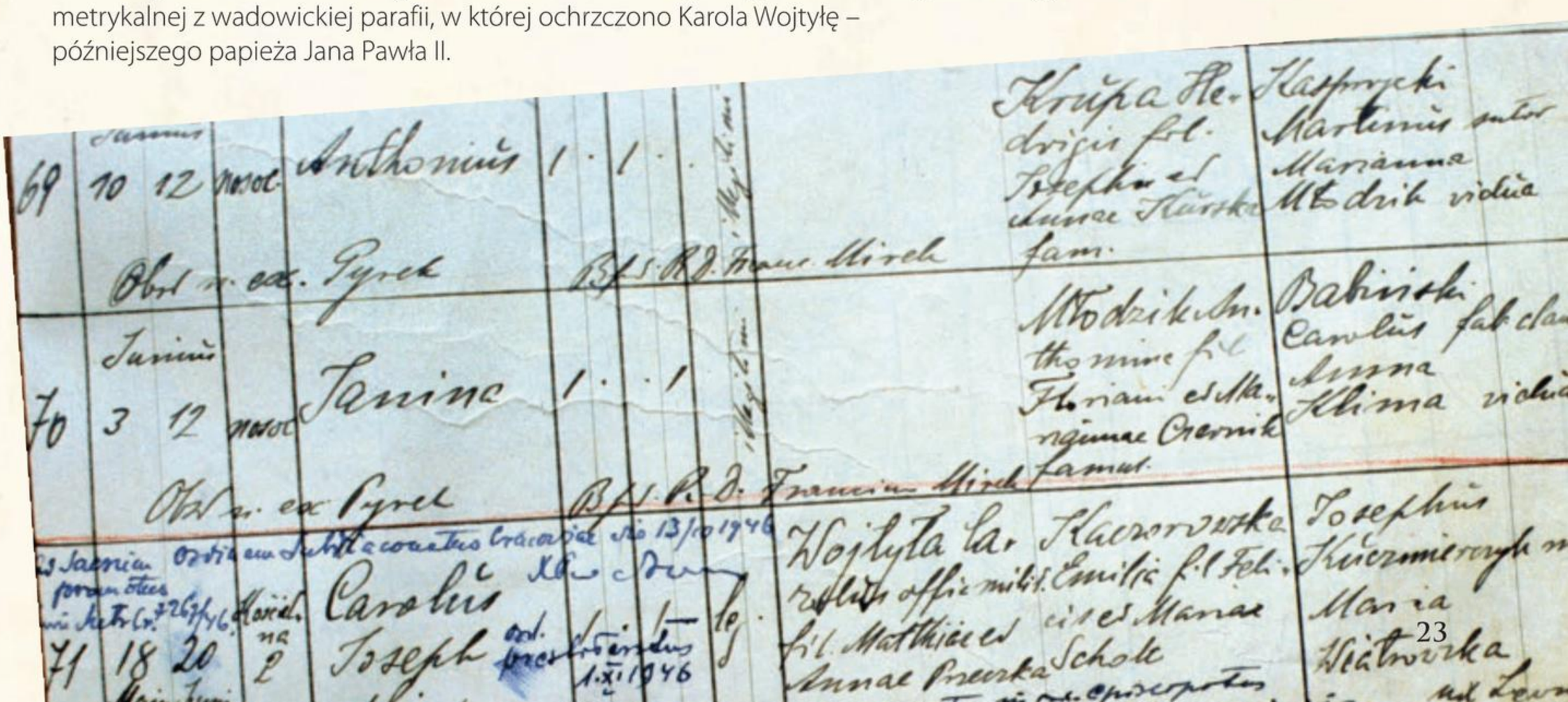

4 Czas w historii

Na co będę zwracać uwagę:

- czym zajmuje się chronologia,
- jakie są podstawowe jednostki czasu historycznego,
- jakie ery i epoki historyczne wyróżnia się w dziejach ludzkości.

Chronologia – co to takiego?

Kiedy opowiadamy o sytuacji, której byliśmy świadkami, staramy się przedstawić poszczególne wydarzenia po kolei. W przeciwnym razie nasza opowieść stałaby się chaotyczna i niezrozumiała. Historyk również musi opisać etapy danego zdarzenia w kolejności, w jakiej one następowały. Dzięki temu wiadomo, co było przyczyną konkretnej sytuacji, a co – jej skutkiem. Dlatego tak wielkie znaczenie ma w historii określanie czasu oraz kolejności wydarzeń. Zajmuje się tym nauka zwana **chronologią**. Jeżeli więc mówimy o wydarzeniach ułożonych chronologicznie, oznacza to, że podane są one w kolejności, w jakiej następowały.

CIEKAWOSTKA

W dawnych czasach lata naszej ery określano za pomocą wyrażenia *roku pańskiego*. Na przykład Jan Długosz napisał w swojej kronice: *Rok Pański 1297 – Władysław Łokietek najeżdża i pustoszy księstwo śląskie.*

Czym jest oś czasu?

Wydarzenia umieszcza się w kolejności chronologicznej na linii nazywanej **osią czasu**. Należy ją czytać podobnie jak tekst – od lewej do prawej strony. Po lewej stronie odnotowane są najstarsze wydarzenia. Im bliżej prawej strony osi, tym bliższe stają się one naszym czasom. Bardzo istotnym punktem na osi czasu jest rok pierwszy. Uznano za niego ten rok, w którym narodził się Jezus z Nazaretu. Czasy przed przyjściem na świat Jezusa określa się jako lata przed naszą erą, w skrócie: **p.n.e.** Natomiast wszystkie daty po tym wydarzeniu są oznaczane jako lata naszej ery, w skrócie: **n.e.** Drugiego skrótu używa się rzadko. Jeśli data nie ma dodatkowego oznaczenia i zapisana jest na przykład jako *966 rok* czy *1939 rok*, oznacza to, że przynależy ona do naszej ery.

Era – okres zapoczątkowany doniosłym wydarzeniem, tak ważnym, że od niego liczy się lata.

Wieki i tysiąclecia na osi czasu

przed naszą erą (p.n.e.)

TYSIĄCLECIE	III								II										I				
WIEK	XXVIII	XXVII	XXVI	XXV	XXIV	XXIII	XXII	XXI	XX	XIX	XVIII	XVII	XVI	XV	XIV	XIII	XII	XI	X	IX	VIII	VII	VI

Podstawowe jednostki czasu

Podstawowymi jednostkami używanymi do obliczania czasu w historii są dzień, miesiąc i **rok**. Za ich pomocą można określić dokładną datę konkretnego wydarzenia. Historycy stosują także inne jednostki czasu: **wiek** i **tysiąclecie**. Wiek, nazywany również stuleciem, liczy 100 lat. Tysiąclecie to okres obejmujący 1000 lat, czyli 10 wieków. Zarówno wieki, jak i tysiąclecia zapisuje się wciąż przy użyciu cyfr rzymskich.

Cyfry rzymskie stosowano w Europie aż do czasów średniowiecza. Ostatecznie zastąpiły je używane do dziś cyfry arabskie.

Cyfry rzymskie

Większość cyfr rzymskich zapisuje się za pomocą liter. Dla poszczególnych liczb przyjęto następujące oznaczenia: I – 1, V – 5, X – 10, L – 50, C – 100, D – 500, M – 1000.

I	1	**VI**	6	**XI**	11	**XVI**	16	**XXX**	30	**LXXX**	80
II	2	**VII**	7	**XII**	12	**XVII**	17	**XL**	40	**XC**	90
III	3	**VIII**	8	**XIII**	13	**XVIII**	18	**L**	50	**C**	100
IV	4	**IX**	9	**XIV**	14	**XIX**	19	**LX**	60	**D**	500
V	5	**X**	10	**XV**	15	**XX**	20	**LXX**	70	**M**	1000

? Jaką datę oznacza zapis MMXIX?

Od starożytności do współczesności

W trakcie badania dziejów ludzkości historycy zauważyli, że z upływem czasu w życiu społeczeństw zachodziły liczne zmiany. Najczęściej dotyczyły one sposobu rządzenia państwem, gospodarki, kultury oraz wierzeń religijnych. Na podstawie tych obserwacji badacze wyróżnili w dziejach kilka etapów. Najdawniejsze czasy od pojawienia się człowieka do wynalezienia pisma określono jako prehistorię. Kolejne okresy nazwano epokami historycznymi. Wyróżnia się wśród nich: **starożytność**, **średniowiecze**, **nowożytność** i **współczesność**.

Epoka historyczna – etap w dziejach zapoczątkowany i zakończony ważnym wydarzeniem.

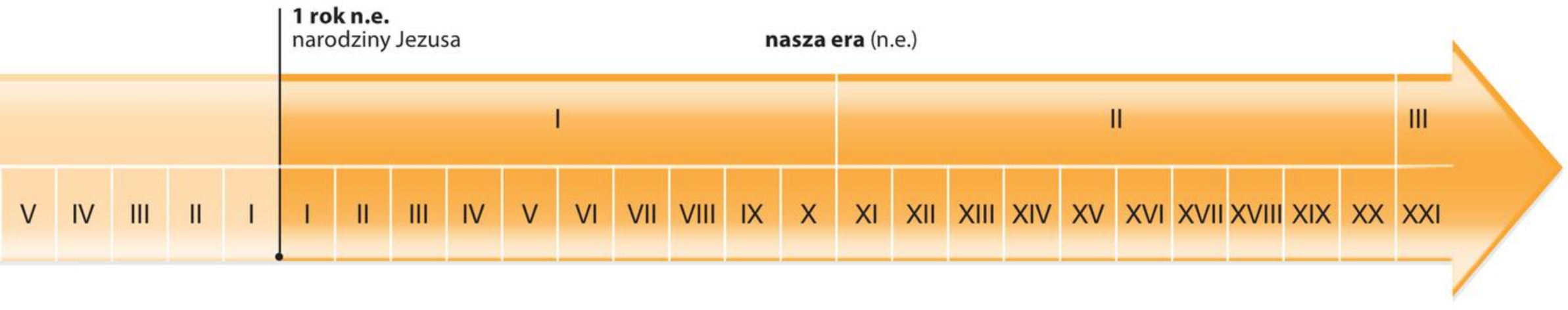

Epoki historyczne

Poszczególne epoki historyczne różnią się czasem trwania. Najdłuższą z nich jest starożytność, która obejmuje około 4500 lat. Średniowiecze przypada na okres jednego tysiąclecia. Z kolei nowożytność trwała ponad 400 lat. Najkrótsza jest współczesność, która obecnie liczy niewiele ponad 100 lat.

Piramidy egipskie to jeden z siedmiu cudów świata starożytnego.

Zamki były siedzibami rycerzy i władców. W razie najazdu wrogich wojsk pełniły funkcje obronne.

Starożytność

około 4000 p.n.e.

Początek tego okresu jest związany z wynalezieniem pisma. W starożytności powstały pierwsze cywilizacje, w tym egipska, grecka oraz rzymska. Koniec epoki wyznacza upadek cesarstwa zachodniorzymskiego w 476 roku.

Średniowiecze

476 r.

Epoka średniowiecza trwała ponad 1000 lat. Były to czasy rycerzy, zamków i wysokich katedr. Za umowny koniec tego okresu wielu historyków uważa odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba w roku 1492.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Podaj nazwę epoki historycznej, w której żyjemy.
2. Wskaż umiejętność, której zdobycie przez ludzi zapoczątkowało epokę starożytną.
★ 3. Zdecyduj, jakie wydarzenie z ostatnich kilkunastu lat mogłoby rozpocząć nową epokę historyczną.

Był to czas, w którym dokonano wielkich odkryć geograficznych. Nastąpił rozwój techniki, medycyny oraz wielu innych dziedzin nauki. W epoce nowożytnej wynaleziono między innymi samochód, telefon oraz radio. Za końcową datę tego okresu część badaczy uznaje rok 1918, w którym zakończyła się I wojna światowa.

W epoce tej doszło do największego konfliktu w dziejach ludzkości – II wojny światowej. Ponadto w czasach współczesnych gwałtownie rozwinęła się technika. Dzięki temu ludzie między innymi po raz pierwszy polecieli w kosmos.

WARTO WIEDZIEĆ

Jak dawniej mierzono upływ czasu?

Od najdawniejszych czasów człowiek dążył do tego, aby móc mierzyć upływ czasu. Początkowo ludzie obserwowali zjawiska przyrody, takie jak wschody i zachody słońca czy zmiany pór roku. Na tej podstawie zaczęto tworzyć kalendarze i urządzenia służące do odmierzania czasu. Pierwsze zegary powstały już w starożytności. Były to zegary słoneczne oraz klepsydry wodne lub piaskowe. W średniowieczu, około 1000 roku, zaczęto budować zegary mechaniczne.

Zegar słoneczny składa się z tarczy, na której umieszczano podziałkę godzinową, i z nieruchomej wskazówki. Jej cień wskazuje godzinę.

Klepsydra piaskowa nie wskazuje godzin, odmierza jedynie upływ czasu.

Kalendarz z XV wieku zawierał między innymi imiona świętych czczonych w każdym dniu roku i znaki zodiaku.

? Dlaczego korzystanie z zegara słonecznego może sprawiać problemy?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Chronologia to nauka zajmująca się mierzeniem czasu historycznego i ustalaniem kolejności wydarzeń z przeszłości.
2. Oś czasu to wykres służący do przedstawienia kolejności wydarzeń historycznych i umiejscowienia ich w czasie.
3. Czas w historii dzielimy na dwie ery. Lata sprzed narodzin Jezusa należą do okresu przed naszą erą i są oznaczane skrótem p.n.e. Natomiast te, które nastąpiły po urodzeniu Jezusa, to lata naszej ery – w skrócie: n.e.
4. Okres obejmujący dzieje człowieka przed wynalezieniem pisma nazywa się prehistorią. Odcinki czasu, które nastąpiły po niej, to epoki historyczne. Wśród nich historycy wyróżnili: starożytność, średniowiecze, nowożytność i współczesność.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Ułóż jednostki służące do obliczania czasu w historii w kolejności od najmniejszej do największej.

   rok, wiek, miesiąc, tysiąclecie, dzień

2. Zapisz w zeszycie podane liczby cyframi rzymskimi.

   1, 6, 13, 18, 19, 120, 325, 501

★ 3. Wymień po jednej postaci żyjącej w każdej z czterech epok historycznych.

4. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na cztery zespoły. Każdy z nich przygotuje plakat ukazujący jedną epokę historyczną. Możecie przedstawić na nich na przykład ważne postacie lub charakterystyczne budowle. Szukając informacji na ten temat, skorzystajcie na przykład z internetu.

5 Obliczanie czasu w historii

Na co będę zwracać uwagę:

- jak obliczyć upływ czasu między dwoma wydarzeniami z przeszłości,
- jak określić, do którego wieku należy podana data historyczna,
- które daty wyznaczają granice wieków.

Obliczanie upływu czasu

Oś czasu pozwala nie tylko ukazać kolejność wydarzeń historycznych. Za jej pomocą można także przedstawić, ile czasu upłynęło między określonymi datami. Obliczanie upływu czasu jest proste w wypadku wydarzeń, które rozegrały się w tej samej erze. Od daty o wyższej wartości wystarczy bowiem odjąć datę o wartości niższej. Przykładowo, aby określić, ile lat dzieli rok 2008 i rok 2020, należy wykonać działanie: 2020 – 2008 = 12.

Ustalenie czasu dzielącego wydarzenia z różnych er może okazać się trudniejsze. Należy w tym celu obydwie daty dodać do siebie i pomniejszyć wynik o 1. Liczbę 1 trzeba odjąć, ponieważ **nie ma roku 0**, a więc bezpośrednio po 1 roku p.n.e. nastąpił 1 rok n.e.

CIEKAWOSTKA

Stosowany przez Żydów kalendarz hebrajski za początek rachuby czasu przyjmuje datę stworzenia świata wziętą z Biblii. Według tego kalendarza w 2020 roku trwa żydowski rok 5780/5781.

PRZYKŁAD 1.

Pytanie: Ile lat minęło od śmierci Juliusza Cezara w roku 44 p.n.e. do upadku cesarstwa zachodniorzymskiego w roku 476?

Obliczenie:

$$44 + 476 = 520$$
$$520 - 1 = 519$$

Wyjaśnienie: Od śmierci Juliusza Cezara do narodzin Jezusa upłynęły 44 lata. Do nich trzeba dodać 476 lat nowej ery. Na koniec od wyniku należy odjąć 1.

Odpowiedź: Od śmierci Juliusza Cezara do upadku cesarstwa zachodniorzymskiego upłynęło 519 lat.

Rzym w ostatnich latach istnienia cesarstwa zachodniorzymskiego był kilkukrotnie plądrowany przez najeźdźców.

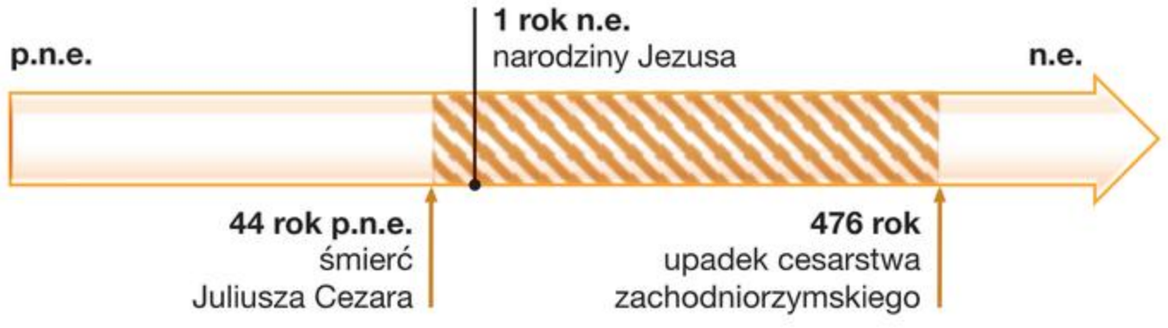

Który to wiek?

Gdy opisujemy wydarzenie z przeszłości, często musimy obliczyć, w którym wieku do niego doszło. Aby ustalić, do którego stulecia zalicza się na przykład rok 2011, trzeba odrzucić dwie ostatnie cyfry tej daty, czyli 11. Pozostałe cyfry oznaczają wiek – 20 to XX wiek. Teraz należy przyjrzeć się dwóm odrzuconym wcześniej cyfrom. Jeśli są one większe od 0, to do otrzymanego wieku, czyli XX, musimy dodać 1. Oznacza to, że **rok 2011 przypada na XXI wiek**.

PRZYKŁAD 2.

Pytanie: Bitwa pod Grunwaldem została stoczona w 1410 roku. Który to był wiek?

Obliczenie:

1410

XIV wiek + I wiek = XV wiek

Wyjaśnienie: Od narodzenia Jezusa do bitwy grunwaldzkiej minęło 14 pełnych stuleci. Pozostałe 10 lat należy już do następnego, XV wieku.

Odpowiedź: Bitwa pod Grunwaldem odbyła się w XV wieku.

Bitwa pod Grunwaldem była największym starciem w dziejach średniowiecznej Polski.

PRZYKŁAD 3.

Pytanie: W 490 roku p.n.e. Grecy stoczyli z Persami bitwę pod Maratonem. W którym wieku do niej doszło?

Obliczenie:

490

IV wiek + I wiek = V wiek

Wyjaśnienie: Bitwa odbyła się cztery pełne stulecia przed narodzeniem Jezusa. Pozostałe 90 lat należy do wcześniejszego, V wieku.

Odpowiedź: Bitwę pod Maratonem stoczono w V wieku p.n.e.

Bitwa pod Maratonem była jedną z wielu bitew, które Grecy stoczyli z Persami w V wieku p.n.e.

Kiedy zaczyna się i kończy wiek?

Gdy chcemy określić, jaka data rozpoczyna i kończy dany wiek, musimy ustalić, czy przypada ona na naszą erę, czy też na okres przed naszą erą. Stulecia naszej ery zaczynają się datą o zakończeniu 01. Z kolei ich koniec wyznacza data, której ostatnimi cyframi są dwa zera. Przykładowo, XIX wiek n.e. ma początek w 1801 roku, a kończy się w roku 1900.

Odwrotnie jest w wypadku stuleci przed narodzeniem Jezusa. Ich początek określa data zakończona dwoma zerami, a koniec – data, której ostatnie cyfry to 01. Na przykład III wiek p.n.e. rozpoczyna się w roku 300 p.n.e. i kończy w roku 201 p.n.e.

CIEKAWOSTKA

Czasami historycy muszą ustalić, w którym dniu tygodnia rozegrało się określone wydarzenie. Umożliwia im to specjalny wzór do obliczania dat, nazywany „kalendarzem wiecznym". Dzięki niemu wiadomo na przykład, że 1 stycznia 1600 roku wypadał w sobotę.

Granice wieków

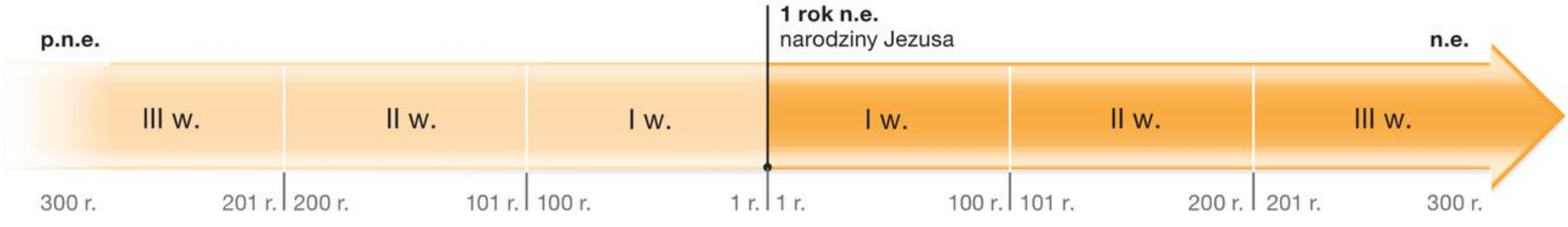

PRZYKŁAD 4.

Pytanie: Spotkanie władcy Polski Bolesława Chrobrego z cesarzem Ottonem III w Gnieźnie odbyło się w roku 1000. Który to był wiek?

Obliczenie:

1000

X wiek + 0 = X wiek

Wyjaśnienie: Od narodzenia Jezusa do zjazdu gnieźnieńskiego minęło dziesięć wieków. Dwie ostatnie cyfry daty dają zero. Data przypada więc na X wiek.

Odpowiedź: Zjazd gnieźnieński odbył się w X wieku.

Spotkanie Bolesława Chrobrego z Ottonem III przeszło do historii jako zjazd gnieźnieński.

WARTO WIEDZIEĆ

Na przełomie tysiącleci

W średniowieczu powszechnie znana była legenda o potworze uwięzionym w podziemiach siedziby papieży w Rzymie. Istniała też przepowiednia, że wraz z nadejściem roku tysięcznego stwór wydostanie się na zewnątrz i zniszczy cały świat. Ówcześni ludzie z obawą oczekiwali więc roku 1000. Papieżem był wtedy Sylwester II, człowiek wszechstronnie wykształcony. Lud podejrzewał go jednak o uprawianie czarów. Niektórzy twierdzili, że przez magiczne zabiegi biskup Rzymu doprowadzi do uwolnienia potwora. Kiedy jednak nastał rok 1000, a spodziewana katastrofa nie nadeszła, ludzi ogarnęła radość. Cieszyli się i bawili wówczas przez całą noc. To zdarzenie uważa się za początek zabaw sylwestrowych.

? W którym wieku narodziła się tradycja zabaw sylwestrowych?

Sylwester II (∗około 945 †1003) był wybitnym matematykiem i konstruktorem. Zbudował jeden z pierwszych zegarów mechanicznych.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Aby obliczyć różnicę lat między dwiema datami jednej ery, należy od większej daty odjąć mniejszą. Gdy jedna z dat należy do okresu przed naszą erą, a druga do naszej ery – należy dodać do siebie daty i odjąć 1.
2. Aby obliczyć, do którego stulecia zalicza się dany rok, należy odrzucić jego dwie ostatnie cyfry. Cyfra lub cyfry umieszczone na początku oznaczają wiek. Następnie trzeba przyjrzeć się odrzuconym cyfrom. Jeśli są one większe od zera, do uzyskanego wcześniej wieku dodajemy 1. Otrzymany wynik oznacza stulecie, do którego należy interesujący nas rok. Na przykład:

$$14\underline{10}$$

XIV wiek + I wiek = XV wiek

3. Stulecia naszej ery rozpoczynają się od roku, którego dwie ostatnie cyfry to 01. Kończą się natomiast datą o zakończeniu 00. Wieki przed naszą erą zaczynają się od roku, którego dwie ostatnie cyfry to 00. Koniec każdego z nich wyznacza data zakończona na 01.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Oblicz, ile lat minęło między podanymi datami.

   776 rok p.n.e. i 216 rok p.n.e.

   44 rok p.n.e. i 1410 rok

2. Powiedz, który rok rozpoczął trwające obecnie stulecie. Określ też, który rok je zakończy.

★ 3. Korzystając z dostępnych źródeł wiedzy, podaj daty życia jednej postaci historycznej z dziejów Polski. Następnie oblicz, ile lat żyła ta osoba.

4. **Miniprojekt**

   Stwórzcie oś czasu ukazującą historię Waszej klasy. Na początku umieśćcie datę pierwszego dnia w szkole. Następnie zaznaczcie na osi najważniejsze wydarzenia z dziejów Waszej klasy, na przykład pasowanie na uczniów czy dołączenie nowej osoby.

6 Czytamy mapę i plan

Na co będę zwracać uwagę:

- do czego służą plany i mapy historyczne,
- jakie są najważniejsze elementy planu i mapy historycznej,
- w jaki sposób czytać plan i mapę historyczną.

Czym są mapy i plany?

Wydarzenia historyczne rozgrywają się nie tylko w danym czasie, lecz także na określonym obszarze. W ciągu wieków zmieniały się granice państw, a podczas wojen armie zajmowały nowe terytoria. Ukazywaniu takich przemian służą mapy i plany historyczne. **Mapa** to graficzne przedstawienie danego terenu w pomniejszeniu, czyli w skali. Może ono obejmować jeden kraj, a nawet całą kulę ziemską. **Plan** ukazuje mniejszy obszar, na przykład miasto lub pojedyncze budynki. Tworzeniem map i planów zajmują się **kartografowie**.

Każda mapa zawiera różne symbole. Aby je dobrze odczytać, potrzebujemy **legendy mapy**. To zbiór wszystkich symboli użytych na mapie wraz z ich wyjaśnieniami. Legenda często zawiera także opis znajdujących się na mapie kolorów.

CIEKAWOSTKA

Każda mapa jest zorientowana, czyli zwrócona w określonym kierunku. W dzisiejszych czasach prawie zawsze jest to północ, która znajduje się na górze mapy. Dawniej mapy były zwrócone w różne strony, na przykład na wschód lub południe.

Plany historyczne

Wykorzystywane w nauce historii plany pokazują, jak w przeszłości wyglądały poszczególne miasta. Za pomocą planów można także przedstawić przebieg ważnych wydarzeń historycznych.

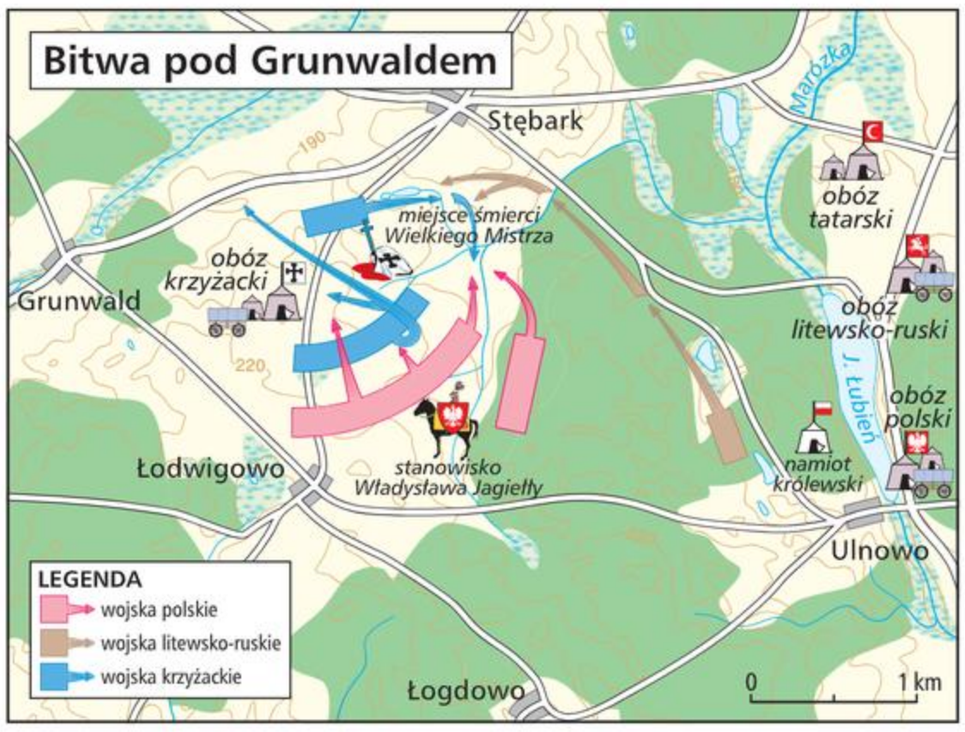

Plan bitwy ukazuje rozmieszczenie wojsk, a także ich ruchy. Dzięki temu można poznać przebieg starcia sprzed wielu lat.

Plan miasta przedstawia między innymi dawny przebieg ulic. Ukazuje też, gdzie znajdowały się obiekty, które już dziś nie istnieją, na przykład mury miejskie.

? Czego możemy dowiedzieć się z planu historycznego Wrocławia?

Mapy historyczne

Mapy historyczne różnią się od geograficznych. Przedstawiają bowiem wydarzenia i zmiany, które zachodziły w przeszłości. Natomiast mapy geograficzne pokazują, jak wygląda dany teren obecnie. Obydwa rodzaje map ukazują określony fragment powierzchni Ziemi i mają legendę. Jednak na mapach historycznych używa się innych oznaczeń. Przykładowo, kierunki przemarszu wojsk oznaczane są najczęściej za pomocą strzałek. W miejscach ważnych bitew umieszcza się skrzyżowane szable lub miecze. Ponadto na ściennych mapach historycznych stosuje się dodatkowe elementy, takie jak wykresy przedstawiające zmiany liczby ludności czy plany ilustrujące przebieg bitew. Zbiory map historycznych często dostępne są w formie atlasu historycznego.

Róża wiatrów umieszczana na dawnych mapach morskich wskazywała poszczególne strony świata. Widoczne na ilustracji symbole pochodzą z języka angielskiego: N (*north*) oznacza północ, S (*south*) – południe, W (*west*) – zachód, a E (*east*) – wschód.

Z czego składa się mapa historyczna?

Każda mapa historyczna przedstawia wydarzenia zachodzące na określonym terenie i w określonym czasie. Aby właściwie ją odczytać, należy najpierw zapoznać się z tytułem mapy oraz oznaczeniami zamieszczonymi w legendzie.

Polska Władysława Łokietka w latach 1305–1333

Tytuł mapy informuje, jakie terytorium przedstawia mapa oraz jakiego okresu dziejów dotyczy.

Legenda zawiera objaśnienia oznaczeń użytych na mapie.

Podziałka informuje o skali mapy.

LEGENDA

- państwo Władysława Łokietka w 1320 roku
- posiadłości zakonu krzyżackiego
- księstwa Piastów
- granica państwa zakonu krzyżackiego w 1332 roku
- granica Polski w 1333 roku
- koronacja Władysława Łokietka w 1320 roku
- miejsce ważnej bitwy

? Jakie informacje można odczytać z mapy historycznej?

WARTO WIEDZIEĆ

Najstarsze mapy świata

Pierwsze mapy świata powstawały już w starożytności. Służyły na przykład kupcom przemierzającym szlaki handlowe. Przedstawiały świat inaczej niż współczesne mapy. W starożytności panowało bowiem przekonanie, że Ziemia jest płaska. Przykładowo, Babilończycy wyobrażali sobie, że ma ona kształt koła, w którego środku leży miasto Babilon. Z kolei Egipcjanie twierdzili, że Ziemia jest prostokątna. Grecy zaś przedstawiali ją w formie tarczy, czyli koła wypukłego na środku. W jego centrum znajdowała się świątynia w Delfach, która była dla starożytnych Greków ważnym miejscem kultu.

Babilońska mapa świata została wykonana na glinianej tabliczce około 600 lat p.n.e. Jest ona jednym z najstarszych zachowanych przedstawień Ziemi.

? Jak w starożytności ludzie wyobrażali sobie kształt Ziemi?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Mapa to graficzne przedstawienie danego obszaru, na przykład państwa, kontynentu lub całej kuli ziemskiej. Na mapie historycznej znajdują się oznaczenia wydarzeń historycznych, takich jak bitwy lub koronacje władców.
2. Plan ukazuje niewielką powierzchnię. Może obejmować miasto, a nawet pojedyncze budynki. Za pomocą planów przedstawia się także wydarzenia z przeszłości, na przykład przebieg bitew.
3. Aby właściwie posługiwać się mapą historyczną, trzeba wiedzieć, jakiego okresu dziejów ona dotyczy, umieć korzystać z legendy oraz odnaleźć na mapie kierunek północny.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij różnice między mapą a planem.
2. Wymień elementy, z których składa się mapa historyczna.
★ 3. Odszukaj w atlasie historycznym, w którym państwie znajdowała się Twoja miejscowość w XIX wieku.
4. **Miniprojekt**
Przygotujcie plan najbliższego otoczenia Waszej szkoły. Rozpocznijcie od oznaczenia charakterystycznych obiektów. Wyznaczcie wyraźne granice, którymi mogą być na przykład ulice lub pobliska rzeka. Postarajcie się zachować odpowiednie proporcje między wszystkimi elementami planu.

I PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1 Przyporządkuj terminy do odpowiednich opisów.

baśń, legenda, historia

- Nauka zajmująca się badaniem przeszłości.
- Opowieść o fantastycznych postaciach i zdarzeniach, zawierająca elementy magii.
- Opowieść, w której występują zarówno prawdziwe, jak i zmyślone postacie i wydarzenia.

2 Określ, czy poszczególne źródła materialne są pisane, czy niepisane.

pamiętnik, zdjęcie, miecz, gazeta, rzeźba, list

3 Wyjaśnij, co oznacza określenie „mała ojczyzna".

4 Uporządkuj chronologicznie podane daty.

1500 rok, 100 rok p.n.e., 14 rok, 200 rok p.n.e., 2017 rok, 102 rok, 1000 rok p.n.e.

5 Ułóż nazwy epok historycznych w kolejności od najwcześniejszej do najpóźniejszej.

średniowiecze, starożytność, współczesność, nowożytność

6 Zapisz w zeszycie cyfry rzymskie będące odpowiednikami podanych liczb.

9 17 29 4

7 Zapisz w zeszycie podane liczby za pomocą cyfr arabskich.

VIII XIX XXIII XII

8 Określ, w którym wieku i w której epoce historycznej rozegrały się podane wydarzenia.

- chrzest Polski w 966 roku
- bitwa pod Wiedniem w 1683 roku
- założenie Rzymu w 753 roku p.n.e.
- przystąpienie Polski do NATO w 1999 roku

9 Wybierz właściwe dokończenie każdego zdania.

Do źródeł historycznych niematerialnych zaliczamy
- stroje.
- dokumenty.
- budowle.
- obyczaje.

Data narodzin Jezusa stanowi
- początek średniowiecza.
- początek naszej ery.
- koniec I tysiąclecia naszej ery.
- koniec prehistorii.

10 Wyjaśnij, jakie informacje przekazuje legenda dołączona do mapy historycznej.

Rotunda Świętego Mikołaja w Cieszynie z XI wieku.

II

Od Piastów do Jagiellonów

1 Mieszko I i chrzest Polski

2 Bolesław Chrobry – pierwszy król Polski

* W średniowiecznym klasztorze

3 Polska Kazimierza Wielkiego

* Rycerze i zamki

4 Jadwiga i Jagiełło – unia polsko-litewska

5 Zawisza Czarny i bitwa pod Grunwaldem

6 Mikołaj Kopernik – wielki astronom

1 Mieszko I i chrzest Polski

Mieszko I (∗prawdopodobnie około 935 †992) był księciem z dynastii Piastów. To pierwszy historyczny władca Polski.

Na co będę zwracać uwagę:

- jak powstało państwo polskie,
- jakie legendy opowiadają o początkach Polski,
- kim był Mieszko I.

Jak powstało nasze państwo?

Dzieje naszego państwa sięgają średniowiecza. Ponad 1000 lat temu Polska wyglądała jednak zupełnie inaczej niż teraz. Nie było tu miast, dróg ani mostów. Na całym terenie rosły gęste puszcze. Tylko w niektórych miejscach, na leśnych polanach i nad brzegami rzek, leżały niewielkie osady Słowian. Zajmowali się oni uprawą roli, hodowlą bydła i rzemiosłem. Słowianie byli podzieleni na liczne plemiona. Kontakt między nimi był ograniczony, bo gęsta puszcza utrudniała wymianę informacji czy handel. Wszyscy Słowianie mówili jednak tym samym językiem, mieli takie same zajęcia i wyznawali **wielobóstwo**, czyli wiarę w wielu bogów. Szczególnie czcili siły natury: słońce, wiatr, pioruny. Do najważniejszych bóstw należeli: Swaróg – pan słońca i ognia, oraz władca burz – Perun.

Jednym z plemion słowiańskich żyjących na terenie dzisiejszej Polski byli **Polanie**. Nazwa „Polanie" pochodzi od słowa „pole" i oznacza ludzi, którzy żyją na polach, czyli rolników. W X wieku władcy Polan z dynastii Piastów podbili sąsiednie plemiona i stworzyli silne państwo. Nazwa „**Polska**" wywodzi się właśnie od nazwy tego plemienia.

Słowianie – lud, który w V–VIII wieku osiedlał się we wschodniej, w środkowej i w południowej Europie.

Plemię – grupa spokrewnionych rodów, zamieszkujących określony obszar.

Dynastia – ród panujący, w którym władza przechodzi z ojca na najstarszego potomka: syna lub córkę.

Słowiańska osada w Wolinie została odtworzona dzięki pracy historyków i archeologów. Dzięki takim rekonstrukcjom można się dowiedzieć, jak żyli mieszkańcy średniowiecznych osad.

– INFOGRAFIKA –

Legendarne początki Polski

O początkach państwa polskiego opowiadają legendy. Poznajcie niektóre z nich.

Lech jest uważany za legendarnego przodka Polaków.

O Lechu, Czechu i Rusie

Dawno temu trzej bracia – Lech, Czech i Rus – wędrowali wraz ze swoimi plemionami. Poszukiwali odpowiedniego miejsca, aby się osiedlić. Pewnego razu, gdy odpoczywali po drodze, usłyszeli trzepot skrzydeł. Z pobliskiego dębu poderwał się wielki biały orzeł i zatoczył szerokie koło na tle zachodzącego czerwonego słońca. Ten widok zrobił szczególne wrażenie na Lechu. Postanowił, że zamieszka tutaj, a biały orzeł będzie znakiem jego rodu. W miejscu potężnego dębu Lech zbudował swoją siedzibę, od orlego gniazda nazywaną Gnieznem. Pozostali bracia ruszyli w dalszą drogę. Czech udał się na południe, a Rus – na wschód. Tam założyli własne państwa: Czechy i Ruś.

Popiel był według legendy władcą tchórzliwym i nielubianym przez swoich poddanych.

O złym księciu Popielu

Wiele stuleci temu w Gnieźnie panował okrutny i podstępny książę Popiel. Bał się, że stryjowie odbiorą mu władzę, dlatego postanowił ich zabić. Udawał śmiertelnie chorego, który chce pożegnać krewnych. Kiedy wszyscy przyjechali do Popiela, zaproponował on toast z pucharu napełnionego zatrutym winem. Po jego wypiciu goście zmarli w męczarniach. Książę dla większego postrachu zakazał grzebania ich ciał. Spotkała go jednak kara. Z porzuconych zwłok wylęgły się myszy, które zaczęły ścigać Popiela i jego rodzinę. Odnalazły uciekinierów w wieży i ich zagryzły.

O gościnnym Piaście

Dawno temu w okolicach Gniezna mieszkał Piast. Miał żonę Rzepichę i syna. Kiedy chłopiec ukończył siedem lat, rodzice urządzili mu uroczyste postrzyżyny. W trakcie przyjęcia przybyli dwaj tajemniczy wędrowcy. Wcześniej szukali gościny u księcia Popiela, lecz zostali przepędzeni. Piast i Rzepicha przyjęli nieznajomych, choć obawiali się, że nie dla wszystkich wystarczy jedzenia. Z czasem jednak żywności i napojów zaczęło w cudowny sposób przybywać. Zebrani uznali to niezwykłe zdarzenie za zapowiedź pomyślnych losów Piasta i jego rodu. Wróżba się spełniła, kiedy Popiela zjadły myszy. Wówczas dorosły już Siemowit, bo takie imię nadano chłopcu podczas postrzyżyn, został pierwszym władcą Polan z rodu Piastów.

Piast i Siemowit podczas postrzyżyn. Obrzęd ten kończył u Słowian okres dzieciństwa. Syn przechodził wówczas spod opieki matki pod opiekę ojca.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, dlaczego Lech osiedlił się na terenie późniejszego Gniezna.
2. Oceń, czy Popiel został słusznie ukarany za swoje postępowanie.

Polska zostaje krajem chrześcijańskim

Pierwszym historycznym władcą Polski był książę Polan **Mieszko I** z dynastii Piastów. Początkowo książę i cała podległa mu ludność czcili słowiańskich bogów, byli więc **poganami**. Tymczasem w X wieku większość państw europejskich była chrześcijańska. Chrześcijaństwo umacniało pozycję monarchy, bo bunt przeciw niemu uznawano za grzech ciężki. Aby zwiększyć swoje znaczenie jako władcy oraz wzmocnić pozycję Polski w Europie, Mieszko I postanowił zostać chrześcijaninem. W tym celu zawarł sojusz z Czechami i poślubił czeską księżniczkę **Dobrawę**. Zapewne właśnie z rąk duchownych przybyłych z Dobrawą polski książę **przyjął chrzest w 966 roku**. Dzięki temu Mieszko I został zrównany z innymi panującymi w chrześcijańskiej Europie. Chrześcijaństwo przyspieszyło też rozwój kulturalny Polski. Duchowni jako jedyni w państwie Mieszka potrafili pisać i czytać. To oni tworzyli dokumenty i zakładali pierwsze na ziemiach polskich szkoły. Jednak chrześcijaństwo wkraczało do państwa Piastów stopniowo. Wielu poddanych księcia bowiem w dalszym ciągu czciło – często w ukryciu – dawnych bogów słowiańskich.

Mieszko I stworzył państwo zbliżone kształtem do dzisiejszej Polski, co możecie zobaczyć na poniższej mapie. Mieszkało w nim około miliona ludzi (dziś w Polsce żyje 38 milionów osób).

Dobrawa (*prawdopodobnie około 945 †977), została przedstawiona przez Jana Matejkę na portrecie z XIX wieku. Na obrazie księżniczka trzyma świecę symbolizującą chrześcijaństwo oraz księgę – znak kultury, która zaczęła się rozwijać w Polsce wraz z przyjęciem nowej wiary.

Polska Mieszka I

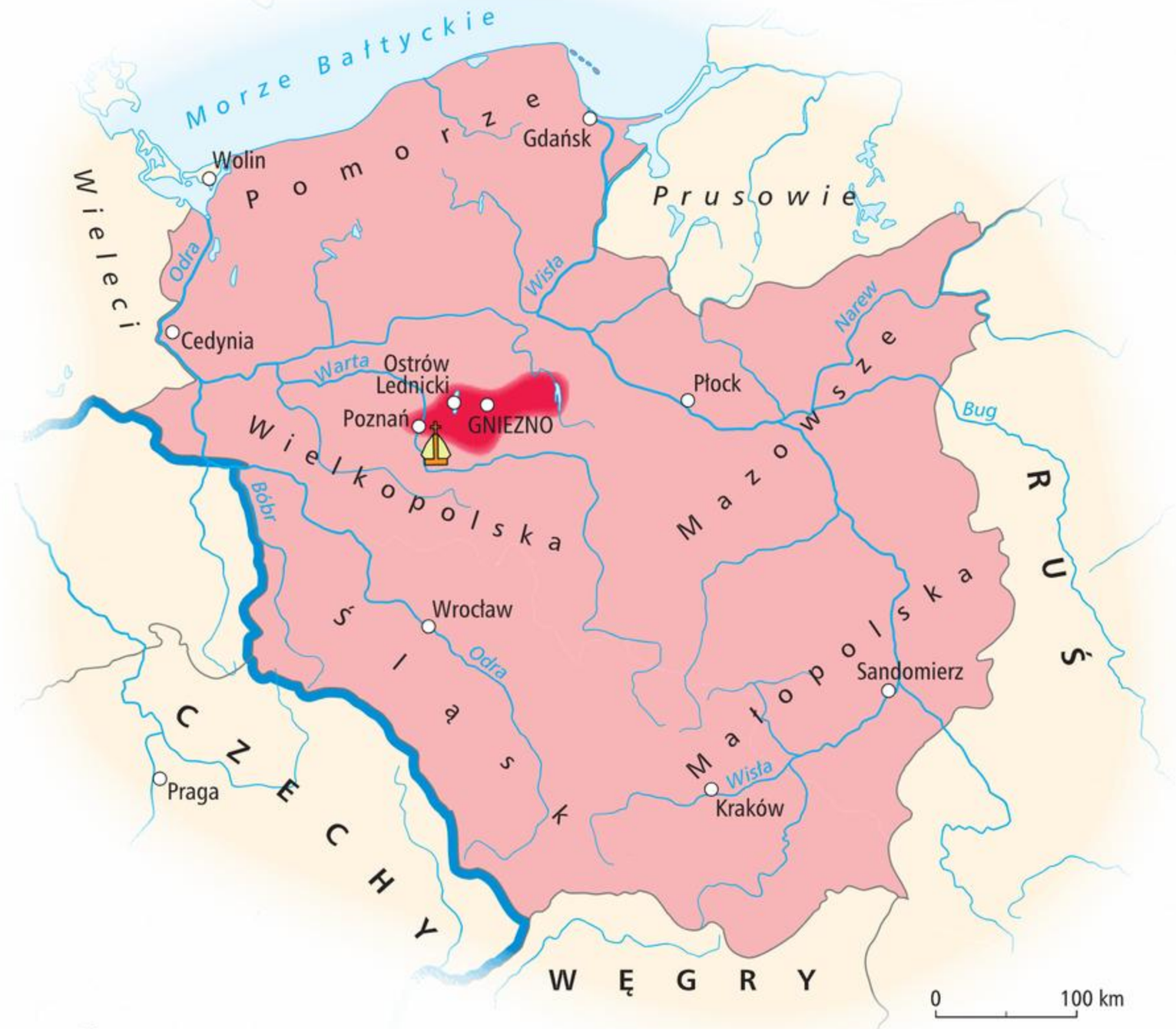

LEGENDA

- pierwsze państwo Polan
- państwo Mieszka I około 992 roku
- granica cesarstwa
- biskupstwo

Wieleci nazwy plemion

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwy ziem pod rządami Mieszka I około 992 roku.
2. Odczytaj nazwę miejscowości, w której powstało pierwsze polskie biskupstwo.

Godło Polski

Biały orzeł w koronie na czerwonym tle to współczesne godło Polski. Obok hymnu i biało-czerwonej flagi jest jednym z trzech symboli narodowych. Choć opowieść o Lechu to tylko legenda, wiemy na pewno, że wizerunek białego orła był znany Polakom już w średniowieczu. Pod koniec XIII wieku stał się symbolem całej Polski. W dzisiejszych czasach godło umieszcza się na budynkach urzędów państwowych, w tym szkół, a także wewnątrz nich. Można je zobaczyć na monetach, sztandarach wojskowych i koszulkach polskich sportowców. Wizerunek orła znajduje się również na Orderze Orła Białego – najważniejszym polskim odznaczeniu państwowym.

Wizerunku Orła Białego, jako ważnego symbolu narodowego, chroni prawo. Oznacza to, że godłu należy się szczególny szacunek, a jego znieważenie jest karane.

? W jakich innych miejscach możecie współcześnie zobaczyć godło Polski?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Zanim powstało państwo polskie, jego obecne tereny zamieszkiwały plemiona słowiańskie.
2. O początkach Polski opowiadają legendy: o Lechu, Czechu i Rusie, o Popielu i o Piaście.
3. Państwo polskie zostało stworzone w X wieku przez Polan. Pierwszym historycznym władcą Polski był Mieszko I z dynastii Piastów.
4. W 966 roku Mieszko I przyjął chrzest. Dzięki temu wydarzeniu Polska stała się państwem chrześcijańskim. Umożliwiło to rozwój kulturalny kraju i wzmocniło jego pozycję w Europie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, jak powstało państwo polskie.
2. Wyjaśnij, dlaczego Mieszko I przyjął chrzest.
★ 3. Powiedz, z jakimi trudnościami wiązało się wprowadzenie chrześcijaństwa w państwie Mieszka I. Skorzystaj z dostępnych Ci źródeł informacji.
4. **Miniprojekt**
Podzielcie się na kilka grup i przygotujcie ilustracje wybranych scen z legend o początkach Polski. Nie nadawajcie im tytułów. Odgadnijcie, co przedstawiają rysunki wykonane przez pozostałe zespoły.

CHRZEST POLSKI

Przyczyna

- chęć wzmocnienia pozycji Polski w Europie
- dążenie Mieszka I do przyjęcia chrztu

Wydarzenie

Mieszko I przyjmuje chrzest w **966 roku**.

Skutek

- wzrost znaczenia Mieszka I wśród innych władców
- rozwój kulturalny państwa
- sojusz Polski z Czechami

TAJEMNICE

LEKCJA na szóstkę

Kim byli pierwsi Piastowie?

W najstarszej polskiej kronice pojawiają się imiona ojca, dziadka i pradziadka Mieszka I. Jednak to Mieszko uważany jest przez historyków za pierwszego historycznego władcę Polski. Czy zatem jego przodkowie to jeszcze postacie legendarne, czy już historyczne?

Legendarne początki dynastii Piastów

Legendę o Piaście jako pierwszy zamieścił w swojej kronice Gall Anonim. Na początku XII wieku kronikarz napisał, że niegdyś w Gnieźnie rządził książę Popiel. Podczas obrzędu postrzyżyn jego dwóch synów u bram książęcej siedziby zjawili się dwaj tajemniczy goście. Władca nie wpuścił ich jednak na uroczystość. Nieznajomi przybysze zostali za to ugoszczeni w ubogim domu Piasta i jego żony Rzepichy, którzy także świętowali postrzyżyny syna. Siemowit – bo takie imię nosił chłopiec – miał według legendy jako młodzieniec przejąć księstwo Popiela i dać początek dynastii Piastów.

Co historycy sądzą o Piaście?

Legenda o Piaście jest dla historyków niezmiernie ważna, gdyż mówi o początkach państwa polskiego. Badacze jednak nie traktują tej opowieści dosłownie. Według nich imię Piast może pochodzić od słowiańskiego słowa „piastun", czyli opiekun. Niewykluczone, że piastun wychowywał synów księcia i należał do jego najbardziej zaufanych urzędników. Być może legenda o Piaście opowiada więc o przejęciu władzy przez osobę z najbliższego otoczenia władcy. Jest to o tyle prawdopodobne, że w taki sposób koronę zdobyli na przykład przodkowie cesarza Karola Wielkiego.

Siemowit, Lestek, Siemomysł, Mieszko

Najstarsze, bardzo skąpe informacje na temat przodków Mieszka I pochodzą z przekazu kronikarza Galla Anonima: [...] *Siemowit tedy,*

Moment wyboru Piasta na władcę Polski przedstawił w swoim dziele Antoni Oleszczyński, artysta żyjący w XIX wieku.

osiągnąwszy godność książęcą, młodość swą spędzał nie na rozkoszach i płochych [tu: beztroskich] *rozrywkach, lecz oddając się wytrwałej pracy i służbie rycerskiej zdobył sobie rozgłos zacnością* [postępowaniem godnym szacunku] *i zaszczytną sławę, a granice swego księstwa rozszerzył dalej niż ktokolwiek przed nim. Po jego zgonie na jego miejsce wstąpił syn jego Lestek, który czynami rycerskimi dorównał ojcu w zacności i odwadze. Po śmierci Lestka nastąpił Siemomysł, jego syn, który pamięć przodków potroił zarówno urodzeniem, jak godnością.* [...]. Po Siemomyśle rządy w państwie Polan objął Mieszko – pierwszy władca wymieniany w kilku średniowiecznych kronikach.

Jakie imię nosił pierwszy historyczny władca Polski?

Podręczniki do historii podają, że pierwszy historyczny władca Polski miał na imię Mieszko. Tymczasem imię w takiej formie zostało odnotowane przez kronikarzy dopiero kilka wieków po śmierci księcia. Być może Mieszko używał też imienia Dago, które pojawia się w jego liście do papieża. Mogłoby to świadczyć o skandynawskim pochodzeniu panującego, na przykład o jego powiązaniach z plemieniem wikingów. Inni badacze twierdzą, że Mieszko na chrzcie przyjął chrześcijańskie imię Dagobert, stąd we wspomnianym liście zapisane imię Dago, będące skrótem od Dagobert. Znane są ponadto formy Mesco lub Myeschco. Ich powstanie część historyków wiąże z rodem Myszków, który mógł być głównym wrogiem dotychczasowego księcia. Możliwe, że w legendzie ród Myszków symbolizują myszy zjadające Popiela i jego rodzinę.

Siemowit został przedstawiony przez malarza Walerego Eljasza-Radzikowskiego, żyjącego na przełomie XIX i XX wieku. Rysunek jest wyobrażeniem artysty, nie istnieją bowiem żadne źródła opisujące pradziada Mieszka I.

Osada w Biskupinie

Zanim powstało państwo Piastów, polskie ziemie były zamieszkiwane przez inne ludy. Wiadomości o ich życiu zdobywamy dzięki odkryciom archeologicznym. Jednego z najsłynniejszych dokonano w Biskupinie, gdzie znajduje się zrekonstruowana osada obronna. Często jest ona błędnie uznawana za słowiańską. Według ustaleń badaczy została jednak zbudowana w VIII–VII wieku p.n.e., czyli ponad 1500 lat przed założeniem państwa Piastów.

Osada w Biskupinie jest otwarta dla zwiedzających.

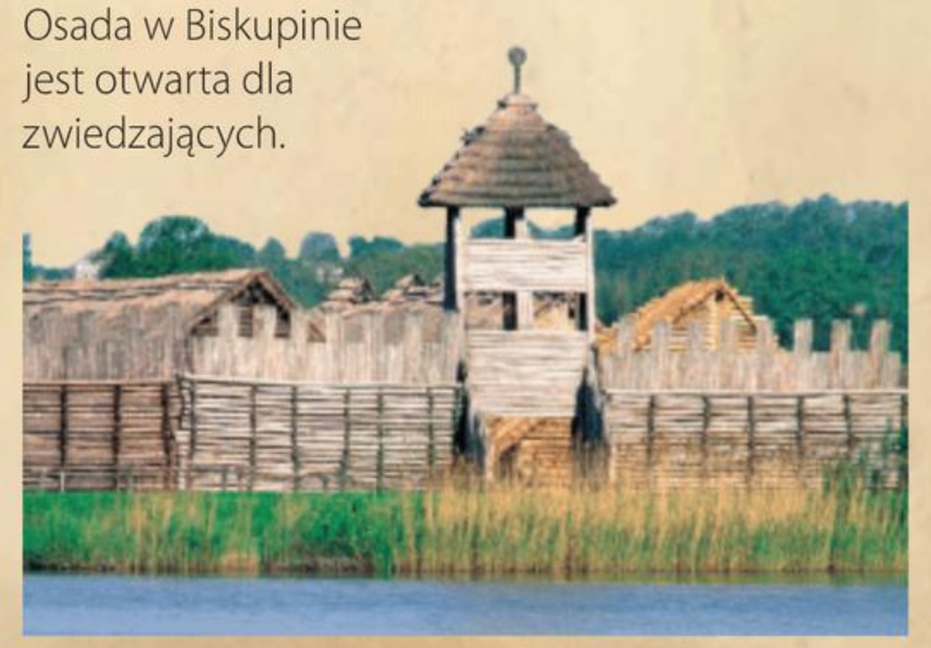

2

Bolesław Chrobry – pierwszy król Polski

Bolesław Chrobry (∗967 †1025) był pierwszym królem Polski i gospodarzem zjazdu gnieźnieńskiego.

Na co będę zwracać uwagę:

- kim był Bolesław Chrobry,
- jak przebiegła misja biskupa Wojciecha,
- w jakim celu Otton III przybył do Polski.

Książę Bolesław na tronie piastowskim

Jak dowiedzieliście się na poprzedniej lekcji, pierwszym historycznym władcą Polski był Mieszko I. W X wieku przyjął on chrzest i zbudował silne państwo. Po śmierci księcia w 992 roku władzę w Polsce objął jego syn **Bolesław** zwany **Chrobrym**, co oznacza „dzielny", „waleczny".

Prusowie – pogański lud zamieszkujący w średniowieczu ziemie między Wisłą a Niemnem.

Gród – dawne miasto lub osada obronna wzniesiona w trudno dostępnym miejscu.

Misja biskupa Wojciecha

W 997 roku na dwór Bolesława przybył czeski **biskup Wojciech**. Był to misjonarz, który chciał nawrócić na chrześcijaństwo Prusów, pogański lud sąsiadujący na północy z państwem Piastów. Polski książę wspierał rozwój chrześcijaństwa, dlatego przyjął biskupa serdecznie i zaoferował swoją pomoc. Dał Wojciechowi łódź oraz trzydziestu wojowników, aby duchowny bezpiecznie dotarł do granicy Prus. Tam jednak biskup zawrócił wojowników. Chciał w ten sposób pokazać Prusom, że przybywa w pokojowych zamiarach. Wojciech wkroczył na ich ziemie w towarzystwie dwóch innych duchownych.

Niestety, misja biskupa zakończyła się tragicznie. Misjonarz nie znał języka Prusów, więc trudno mu było wyjaśniać zasady wiary chrześcijańskiej. Pewnego dnia odprawił mszę w miejscu uważanym przez pogan za święte. To rozgniewało Prusów tak bardzo, że zabili Wojciecha.

Książę Bolesław wykupił od Prusów ciało biskupa. Według podań zapłacił za nie tyle srebra, ile ważył zmarły. Wojciech został uroczyście pochowany w kościele w Gnieźnie – głównym grodzie państwa polskiego.

Katedra w Gnieźnie, pierwszej stolicy Polski, wznosi się na Wzgórzu Lecha. To tu złożono szczątki biskupa Wojciecha. Przez wieki katedra była wiele razy przebudowywana, ostatnio w XVIII wieku.

Zjazd gnieźnieński

Dwa lata po śmierci Wojciecha papież ogłosił go świętym. Od tego czasu szczątki biskupa traktowano jak cenne relikwie. Gniezno zaczęli odwiedzać wierni, aby pomodlić się przy grobie męczennika.

W **1000 roku** z pielgrzymką do Gniezna przybył z Niemiec **cesarz Otton III**, najważniejszy władca w Europie. Cesarz był przyjacielem biskupa Wojciecha. Monarcha zadziwił wszystkich, ponieważ w pobliżu Gniezna zdjął buty i boso – na znak szacunku – udał się do grobu świętego biskupa.

Drugim celem wizyty cesarza było spotkanie z księciem Bolesławem. Otton **zamierzał zjednoczyć wszystkie chrześcijańskie państwa Europy** i utworzyć jedno wielkie, zgodne cesarstwo. Do swojego pomysłu chciał przekonać polskiego księcia jako najważniejszego władcę słowiańskiego.

Spotkanie księcia Bolesława z cesarzem nazwano **zjazdem gnieźnieńskim**. Otton III ogłosił wtedy decyzję papieża o **utworzeniu arcybiskupstwa w Gnieźnie i trzech biskupstw** – w Krakowie, we Wrocławiu i w Kołobrzegu. Otton i Bolesław wymienili się cennymi podarkami. Cesarz otrzymał od polskiego księcia między innymi relikwię – ramię Świętego Wojciecha. W zamian wręczył Bolesławowi kopię włóczni Świętego Maurycego i gwóźdź z Krzyża Pańskiego. Zjazd gnieźnieński sprawił, że inni władcy Europy dowiedzieli się o istnieniu silnego chrześcijańskiego państwa, jakim była Polska.

Relikwie – szczątki osób uznanych za święte lub przedmioty związane z ich życiem.

Otton III (∗980 †1002), cesarz rzymski i król niemiecki, został ukazany na ilustracji z X wieku. Władca otrzymał koronę cesarską już w wieku 3 lat, jednak początkowo rządy sprawowały jego mama i babcia. Samodzielną władzę objął, gdy miał 14 lat.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Kronikarz Gall Anonim o zjeździe gnieźnieńskim

[...] *Zważywszy jego* [Bolesława] *chwałę, potęgę i bogactwo, cesarz* [...] *zawołał w podziwie: „Nie godzi się takiego i tak wielkiego męża, jakby jednego spośród dostojników, księciem nazywać lub hrabią, lecz* [wypada] *chlubnie wynieść go na tron królewski i uwieńczyć koroną". A zdjąwszy z głowy swej diadem* cesarski, włożył go na głowę Bolesława na* [znak] *przymierza i przyjaźni* [...] *i dał mu w darze gwóźdź z Krzyża Pańskiego wraz z włócznią świętego Maurycego, w zamian za co Bolesław ofiarował mu ramię świętego Wojciecha.* [...]

* diadem – ozdobna opaska na głowę noszona przez władców

Źródło: *Anonim zwany Gallem o zjeździe gnieźnieńskim*, [w:] *Wiek V–XV w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2003, s. 103.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień dary, które przekazali sobie Otton III i Bolesław Chrobry.
2. Powiedz, w jaki sposób cesarz okazał swój podziw dla polskiego księcia.

Czas wojen i koronacja

Niedługo po zjeździe gnieźnieńskim cesarz Otton III zmarł. Jego następca był wrogo nastawiony do Polaków. Dla Bolesława rozpoczął się długi okres wojen z Niemcami, ale też z Czechami i Rusią.

Książę Bolesław okazał się wybitnym wodzem. Podczas toczonych przez kilkanaście lat wojen w pełni zasłużył na przydomek „Chrobry". Wojsko księcia, zwane **drużyną**, składało się z doskonale wyćwiczonych **wojów**. Dzięki nim Bolesław nie tylko obronił granice Polski przed sąsiadami, lecz także przyłączył do niej nowe ziemie na zachodzie, południu i wschodzie. Na poniższej mapie możecie zobaczyć, jak bardzo powiększyło się państwo polskie pod rządami Bolesława.

Dopiero w **1025 roku** – pod koniec życia, w ostatnim roku swojego panowania – Bolesław został koronowany w Gnieźnie na króla. Tym samym Polska stała się królestwem, czyli państwem o wiele ważniejszym niż księstwo. To wydarzenie potwierdziło pełną niezależność naszego kraju.

Wojowie Bolesława Chrobrego używali w walce włóczni, mieczy i łuków. Przed ciosami wrogów chroniły ich drewniane tarcze.

Polska w czasach Bolesława Chrobrego

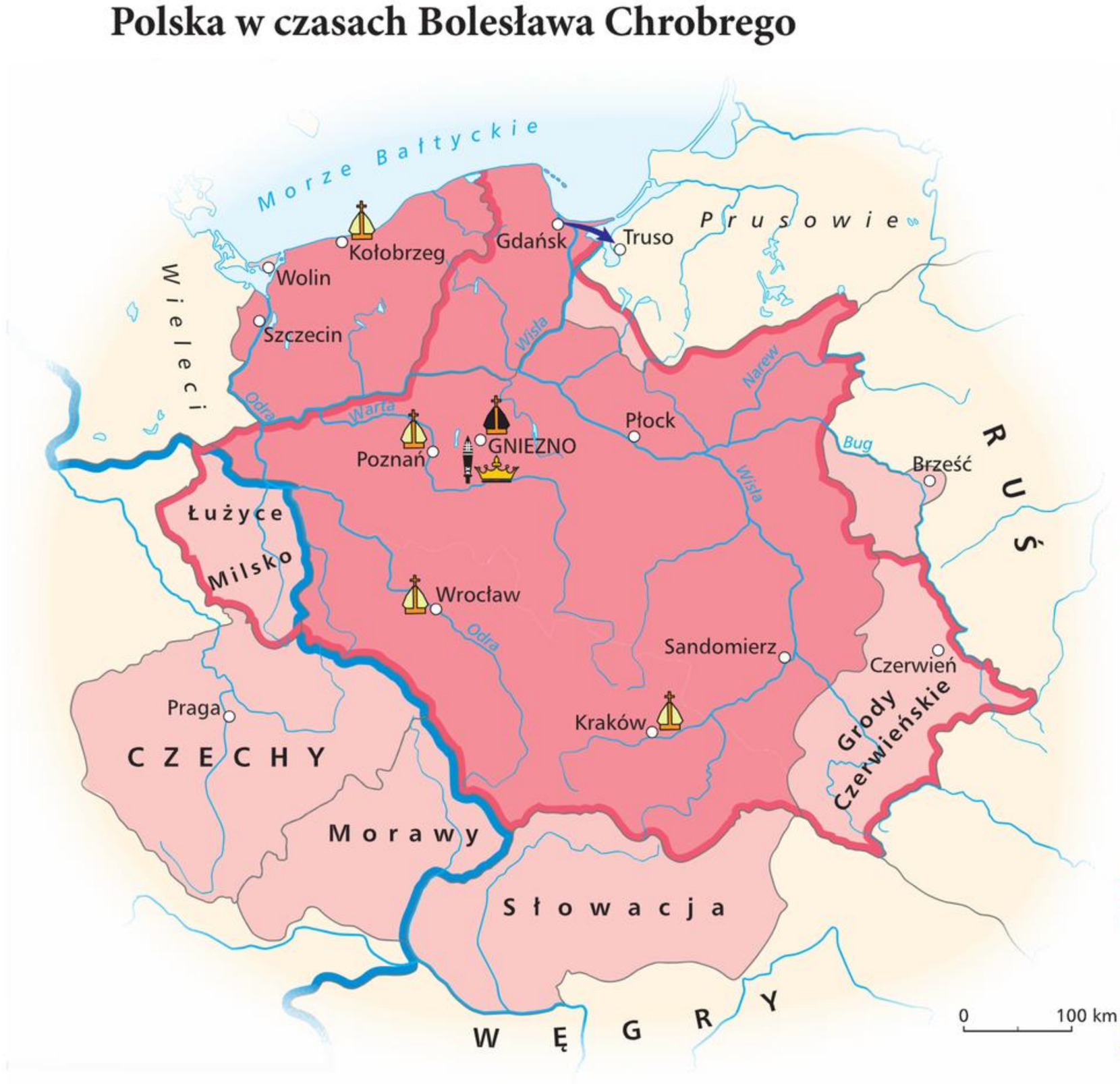

LEGENDA

- państwo odziedziczone przez Bolesława Chrobrego
- ziemie czasowo zajęte przez Bolesława Chrobrego
- granice państwa polskiego w 1025 roku
- granica cesarstwa na początku XI wieku
- wyprawa misyjna biskupa Wojciecha w 997 roku
- arcybiskupstwo
- biskupstwo
- zjazd gnieźnieński w 1000 roku
- koronacja Bolesława Chrobrego w 1025 roku

Wieleci nazwy plemion

Praca z mapą

1. Wymień miejscowości, w których powstały arcybiskupstwo i biskupstwa po zjeździe gnieźnieńskim.
2. Podaj nazwy ziem przyłączonych do Polski przez Bolesława Chrobrego.

Gniezno dziś

Jak już wiecie, w czasach Bolesława Chrobrego Gniezno było najważniejszym grodem w państwie Piastów. Jednak niedługo po śmierci pierwszego polskiego króla miasto zostało zniszczone podczas najazdu Czechów. Wówczas funkcję stolicy Polski przejął Kraków. Nadal jednak Gniezno było dla Polaków niezwykle ważnym miastem, a tutejsza katedra – jednym z głównych kościołów w kraju. Współcześnie Gniezno – jako jedno z największych miast Wielkopolski – zamieszkuje około 70 tysięcy osób. Na turystów czeka tu wiele atrakcji, w tym Muzeum Początków Państwa Polskiego i katedra, w której wciąż znajdują się relikwie Świętego Wojciecha. W kościele podziwiać możemy też słynne Drzwi Gnieźnieńskie z XII wieku, na których przedstawiono 18 scen z życia świętego biskupa.

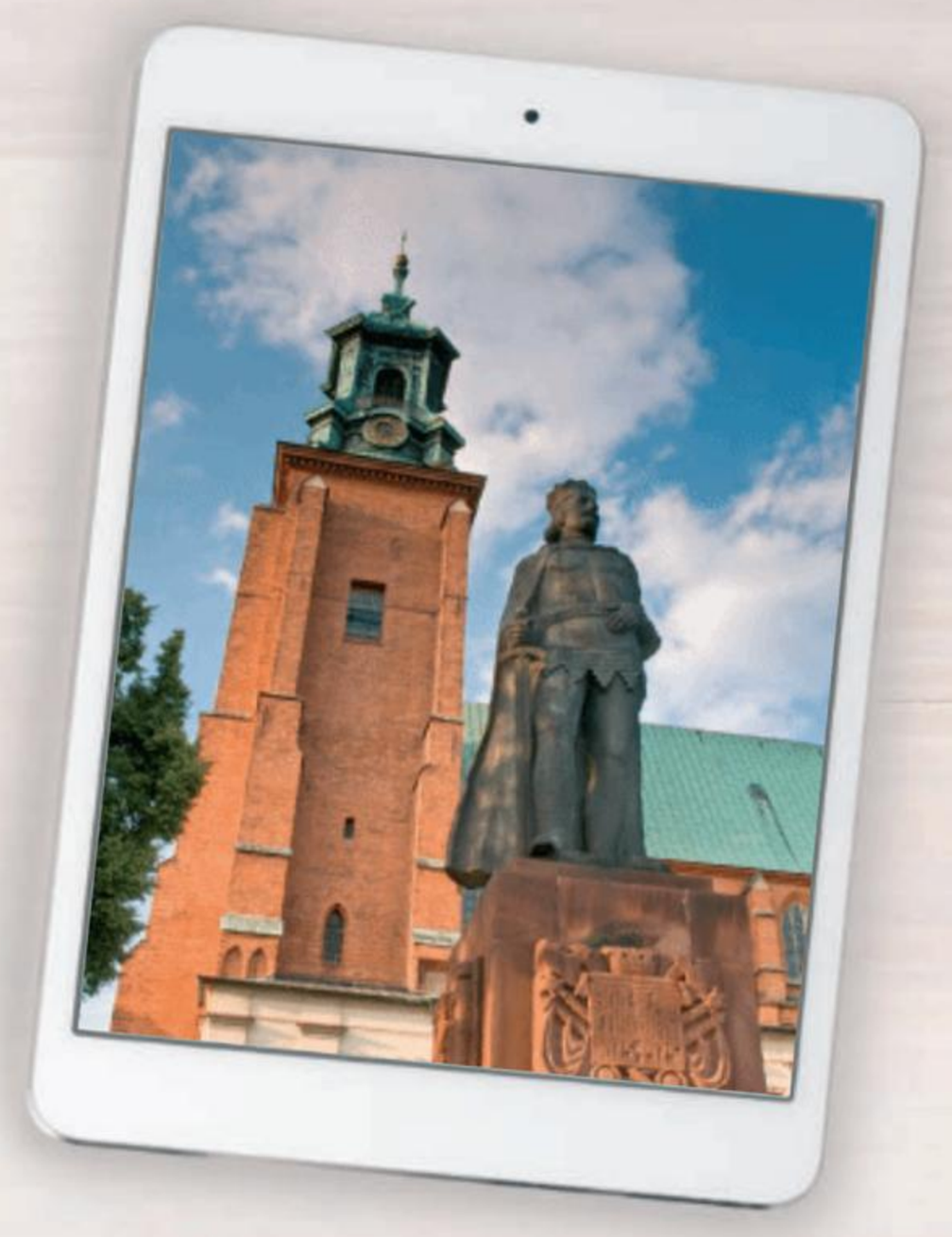

Pomnik Bolesława Chrobrego stoi w Gnieźnie tuż obok katedry. Autorem figury przedstawiającej pierwszego polskiego króla jest Jerzy Sobociński.

? Jakie atrakcje czekają na turystów w Gnieźnie?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Następcą Mieszka I był jego syn Bolesław Chrobry.
2. W 997 roku czeski biskup Wojciech próbował nawrócić Prusów na chrześcijaństwo. Po męczeńskiej śmierci ogłoszono go świętym.
3. W 1000 roku odbyło się spotkanie księcia Bolesława z cesarzem Ottonem III, zwane zjazdem gnieźnieńskim.
4. Bolesław Chrobry powiększył obszar państwa polskiego. W 1025 roku książę został koronowany na pierwszego króla Polski.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla Polski miał zjazd gnieźnieński w 1000 roku.
2. Wytłumacz, dlaczego Bolesław otrzymał przydomek „Chrobry".
★ 3. Porównaj terytorium państwa Mieszka I i Polski pod koniec rządów Bolesława Chrobrego. Jakie widzisz różnice?
4. **Miniprojekt**
   Zaprojektujcie gazetkę o zjeździe gnieźnieńskim. Podajcie w swoich pracach najważniejsze wiadomości dotyczące spotkania Bolesława Chrobrego i Ottona III. Wymieńcie jego skutki.

ZJAZD W GNIEŹNIE

Przyczyna

- chęć złożenia hołdu Świętemu Wojciechowi przez cesarza
- plan zjednoczenia Europy przez Ottona III

Wydarzenie

Otton III przybywa do Gniezna w **1000 roku**.

Skutek

- utworzenie arcybiskupstwa w Gnieźnie
- umocnienie pozycji Polski w Europie

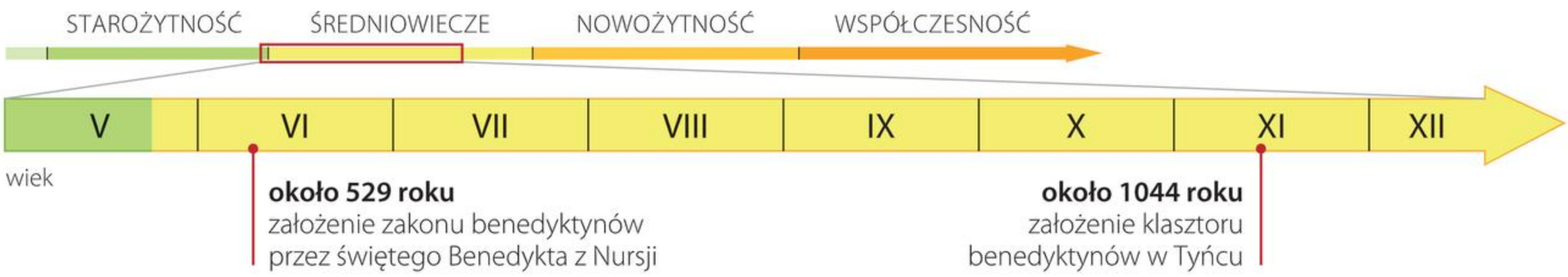

W średniowiecznym klasztorze

Na co będę zwracać uwagę:

- kim byli zakonnicy,
- czym się zajmowali mnisi,
- jak zakony przyczyniły się do rozwoju Polski.

W służbie Bogu

Jak pamiętacie, w X wieku Mieszko I przyjął chrzest. W ten sposób Polska została krajem chrześcijańskim. Na polskie ziemie zaczęli przyjeżdżać pierwsi duchowni, wśród nich **zakonnicy**, zwani też **mnichami**.

Mnisi to członkowie **zakonów**, czyli wspólnot ludzi, których celem jest służba Bogu. Spędzają czas na modlitwie, pracy i pomaganiu potrzebującym. Osoba, która chciała wstąpić do zakonu, przechodziła przez okres przygotowań. Następnie składała śluby ubóstwa, czystości i posłuszeństwa. Zakonnicy nie mogli gromadzić pieniędzy ani zakładać rodzin, musieli natomiast wykonywać polecenia przełożonych. Mnisi i mniszki przestrzegali też reguły zakonnej. Opisywała ona ich plan dnia, obowiązkowe posty, a nawet ubiór.

Mnisi mieszkali w **klasztorach**. Zwykle były to zespoły budynków złożone z kościoła, domu zakonników, szpitala i biblioteki. W skład klasztoru czasem wchodziły też ogrody, młyny i warsztaty, w których mnisi pracowali.

Reguła zakonna – zbiór przepisów obowiązujących w danym zakonie. Określa prawa i obowiązki mnichów.

Post – religijny, czasowy zakaz spożywania określonych pokarmów lub posiłków.

Klasztor Benedyktynów w Tyńcu koło Krakowa został założony w 1044 roku. Pełni swoją funkcję od prawie tysiąca lat.

– INFOGRAFIKA –

Życie w średniowiecznym klasztorze

Dzień z życia zakonników przebiegał według ściśle określonych zasad. Większość dnia mnisi przeznaczali na pracę i modlitwę. Poszczególne części klasztoru i znajdujące się w nim pomieszczenia służyły konkretnym czynnościom.

Kaplica klasztorna przeznaczona była wyłącznie dla zakonników. W ciągu dnia mnisi kilkakrotnie zbierali się w niej na wspólne nabożeństwa. Pierwsze z nich rozpoczynały się jeszcze przed wschodem słońca.

Ogród często znajdował się w obrębie murów klasztoru. Mnisi uprawiali tu warzywa, owoce i zioła, z których sporządzali lekarstwa.

Kościół klasztorny był otwarty dla wszystkich wiernych. Msze odprawiali w nim ci zakonnicy, którzy byli kapłanami.

Cela, czyli pokój zakonnika, była urządzona bardzo skromnie. Mnisi spali tylko około pięciu godzin na dobę. Resztę czasu spędzonego w celach poświęcali na samotną modlitwę i czytanie.

Skryptorium to pomieszczenie, w którym zakonnicy przepisywali księgi. Praca nad jedną księgą trwała wiele miesięcy, a nawet lat.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień najważniejsze zajęcia zakonników.
2. Wyjaśnij, jaką funkcję w klasztorze pełniło skryptorium.

Zakony w Polsce

Zgromadzenia zakonne zaczęły osiedlać się w Polsce niedługo po przyjęciu przez nią chrześcijaństwa w 966 roku. Mnichów sprowadzali władcy i biskupi, którzy nadawali zakonom część swoich ziem.

Zakonnicy byli ludźmi wykształconymi i znali łacinę. W tamtych czasach był to język międzynarodowy, tak jak dziś angielski. Dzięki temu mnisi mogli doradzać władcom, prowadzić korespondencję i spisywać pierwsze w Polsce dokumenty. Jeden z najstarszych klasztorów w naszym kraju założyli **benedyktyni** w XI wieku w Tyńcu koło Krakowa. Po nich pojawili się w Polsce **cystersi**, **franciszkanie** i **dominikanie**. Przy klasztorach powstawały **pierwsze szkoły** na naszych ziemiach. Wielu mieszkańców państwa Piastów nauczyło się w ten sposób czytać, pisać i dokonywać prostych obliczeń.

Zakonnicy przyczynili się także do **rozwoju rolnictwa** w Polsce. W przyklasztornych gospodarstwach rolnych wprowadzali nieznane wcześniej urządzenia, między innymi ulepszony żelazny pług, bronę oraz młyn wodny. Mnisi stosowali też wydajniejsze sposoby uprawy ziemi. Zdobycze te rozpowszechnili wśród okolicznej ludności. Dzięki temu chłopom pracowało się łatwiej, uzyskiwali też wyższe plony.

Ubiór zakonników stanowi zazwyczaj habit 1, czyli długa szata. W zależności od zakonu ma ona różny kolor. Na wysokości pasa habit jest przewiązany sznurem 2.

WARTO WIEDZIEĆ

Najstarsza polska kronika

Średniowieczni zakonnicy spisywali nie tylko teksty religijne. Wielu z nich tworzyło kroniki, w których opisywało wydarzenia z przeszłości. Najstarsza kronika o dziejach Polski powstała na początku XII wieku. Jej autor, mnich z zakonu benedyktynów, niestety nie podał swojego imienia czytelnikom. Przez wiele lat twierdzono, że zakonnik pochodził z Francji, określanej dawniej Galią – dlatego nazwano go **Gallem Anonimem**. Do dziś pochodzenie mnicha to zagadka dla historyków. Nie ma jednak wątpliwości, że kronika Galla Anonima jest bezcennym źródłem wiedzy o początkach państwa polskiego. Dzieło opowiada między innymi o panowaniu znanych Wam już Mieszka I i Bolesława Chrobrego.

? Dlaczego autora najstarszej polskiej kroniki nazwano Gallem Anonimem?

Kronika Galla Anonima została spisana po łacinie. Po raz pierwszy przetłumaczono ją na język polski dopiero w XIX wieku.

Rola zakonów w XXI wieku

Mimo upływu czasu misja zakonów nie zmieniła się do dziś. Mnisi nadal zajmują się modlitwą, pracą i pomocą innym ludziom. W każdym zgromadzeniu obowiązują określone zasady, a zakonnicy – tak jak dawniej – starają się żyć pobożnie, skromnie i pracowicie. Wiele klasztorów założonych przed wiekami na ziemiach polskich wciąż działa. Co prawda, w dzisiejszych czasach nie ma potrzeby przepisywania ksiąg ani pisania listów w imieniu władców, jednak zakonnicy nadal spełniają ważną funkcję. Część z nich, zwana misjonarzami, pomaga ludziom w odległych zakątkach świata. Zajmują się nauczaniem i opieką nad chorymi, między innymi w Afryce.

Siostry ze zgromadzenia misjonarek miłości pomagają chorym i ubogim w 130 krajach świata. Założycielką wspólnoty była matka Teresa z Kalkuty.

? Czym obecnie zajmują się zakonnicy?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Mnisi to członkowie wspólnot religijnych zwanych zakonami. Siedzibami zakonów są klasztory.
2. Główne zajęcia zakonników to modlitwa i praca. Mnisi między innymi hodowali rośliny, wytwarzali lekarstwa i przepisywali księgi. Zajmowali się też nauczaniem.
3. Pierwsi zakonnicy przybyli na ziemie polskie po przyjęciu chrztu przez Mieszka I w X wieku.
4. Dzięki obecności mnichów w naszym kraju nastąpił rozwój rolnictwa, powstały pierwsze szkoły oraz najstarsze dokumenty.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, czym jest reguła zakonna.
2. Omów zajęcia średniowiecznych mnichów.
★ 3. Ustal, czy w Twojej okolicy znajduje się klasztor. Zapisz w zeszycie nazwę zgromadzenia, którego jest siedzibą.
4. **Miniprojekt**
Stwórzcie w formie plakatu regułę, czyli zbiór przepisów, które obowiązują w Waszej klasie. Zwróćcie szczególną uwagę na to, jak należy zachowywać się na lekcji i obchodzić ze szkolnym sprzętem. Uwzględnijcie także Wasze prawa i obowiązki.

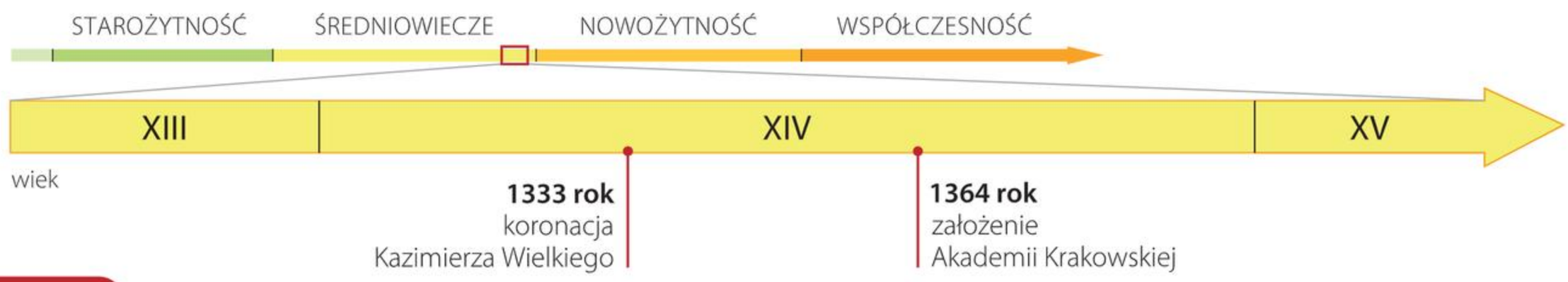

3 Polska Kazimierza Wielkiego

Kazimierz Wielki (∗1310 †1370) był jednym z najwybitniejszych władców Polski.

Na co będę zwracać uwagę:

- kim był Kazimierz Wielki,
- czego dokonał Kazimierz Wielki,
- gdzie i kiedy powstała pierwsza w Polsce uczelnia.

Od Bolesława Chrobrego do Kazimierza Wielkiego

Jak już wiecie, w X i XI wieku władcy z dynastii Piastów stworzyli silne państwo. Jednak po śmierci Bolesława Chrobrego nadszedł dla Polski trudny okres. Piastowie walczyli ze sobą o władzę, co osłabiało kraj. Na polskie ziemie napadali sąsiedzi, którzy zajęli między innymi Pomorze i Śląsk. Zniszczone zostało Gniezno, a funkcję stolicy przejął **Kraków.**

Państwo polskie ponad 300 lat czekało na kolejnego wybitnego władcę. Był nim, żyjący w XIV wieku, król **Kazimierz**, który przywrócił Polsce pozycję silnego, bogatego kraju. Polacy docenili mądre rządy monarchy i nadali mu przydomek „**Wielki**”. Król Kazimierz rządził Polską przez 37 lat. Nie miał jednak syna, który mógłby przejąć po nim tron, dlatego był **ostatnim władcą z dynastii Piastów**.

Kraków (1) był w XIV wieku jednym z największych miast Polski. Wraz z Kazimierzem (2) i Kleparzem (3) – pobliskimi osadami założonymi przez Kazimierza Wielkiego – liczył około 15 tysięcy mieszkańców.

Król Kazimierz – wielki budowniczy

Król Kazimierz wiedział, że konflikty z sąsiednimi państwami nie są dobre dla jego królestwa. Dlatego zależało mu na zachowaniu pokoju. Władca nie prowadził wojen i zawierał korzystne dla Polski sojusze. Chciał też, aby jego poddani czuli się bezpiecznie. Na jego rozkaz miasta otaczano **murami** i wznoszono **zamki** obronne na granicach. Wiele takich budowli powstało w miejscach dawnych drewnianych grodów. Dlatego do dziś mówi się, że *Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną*.

Kazimierz Wielki **zakładał nowe miasta i wsie** na ważnych szlakach handlowych. Mieszkańcy nowych osad bogacili się na sprzedaży swoich produktów wędrownym kupcom.

Choć pewnie trudno Wam w to uwierzyć, w średniowieczu jednym z najcenniejszych towarów była sól. Nazywano ją nawet „białym złotem". Sól była tak ważna, bo chroniła mięso przed zepsuciem. Za sprawą króla Kazimierza duże dochody ze sprzedaży polskiej soli trafiały do skarbu królestwa.

Zamek w Bobolicach powstał w XIV wieku. Jest jednym z tak zwanych orlich gniazd – zamków obronnych wzniesionych na pograniczu Małopolski i Śląska w trudno dostępnych miejscach, takich jak wysokie skały.

Uczta u Wierzynka

W 1364 roku w Krakowie odbył się zjazd władców europejskich. Wśród gości Kazimierza Wielkiego ❶ byli cesarz ❷, król Węgier ❸ oraz władca Cypru ❹. Do historii przeszła wystawna uczta wydana przez zamożnego mieszczanina Mikołaja Wierzynka ❺. Informacje o przepychu i wspaniałych potrawach obiegły całą Europę. Dzięki temu wiele osób dowiedziało się, jak bogate jest państwo króla Kazimierza.

Uczta u Wierzynka została przedstawiona w wielu dziełach. Jednym z nich jest obraz Bronisława Abramowicza, artysty żyjącego na przełomie XIX i XX wieku.

? Który władca zajął na uczcie u Wierzynka najważniejsze miejsce? Co o tym świadczy?

Akademia Krakowska

Do XIV wieku mieszkańcy Polski mogli zdobywać wiedzę tylko na zagranicznych uniwersytetach. W tym celu wyjeżdżali na przykład do Włoch lub Francji. Jednak z powodu dużych kosztów niewiele osób było stać na naukę w dalekich krajach.

Kazimierz Wielki wiedział, że państwo potrzebuje wykształconych ludzi: prawników, lekarzy i urzędników. Dlatego w **1364 roku** założył pierwszą w Polsce wyższą uczelnię – **Akademię Krakowską**.

Uczniami Akademii Krakowskiej, czyli **żakami**, byli chłopcy powyżej 14 roku życia. W tamtych czasach dziewczęta nie mogły studiować. Żacy najczęściej pochodzili z rodzin rycerskich lub mieszczańskich. Wykłady na uniwersytecie odbywały się w języku łacińskim. Zazwyczaj tylko nauczyciel miał książkę, a uczniowie notowali lub uczyli się nowych wiadomości na pamięć.

Dzięki Akademii Krakowskiej umocniła się pozycja Królestwa Polskiego w Europie. Wzrosło także znaczenie Krakowa. Założona przez Kazimierza uczelnia istnieje do dzisiaj. Obecnie nosi nazwę Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Uniwersytet – uczelnia kształcąca specjalistów w różnych dziedzinach.

CIEKAWOSTKA

Przez ponad 650 lat istnienia krakowskiego uniwersytetu studiowało na nim wiele wybitnych postaci, między innymi astronom Mikołaj Kopernik, król Polski Jan III Sobieski i późniejszy papież Karol Wojtyła.

Państwo Kazimierza Wielkiego

LEGENDA

- Królestwo Polskie w 1333 roku
- ziemie przyłączone do Królestwa Polskiego lub mu podporządkowane przez Kazimierza Wielkiego
- granica Królestwa Polskiego w 1370 roku
- ważniejsze zamki wzniesione za panowania Kazimierza Wielkiego
- miejsce założenia pierwszej polskiej akademii

PRACA Z MAPĄ

1. Powiedz, jakie państwo oddzielało Polskę od Morza Bałtyckiego.
2. Wymień kraje, które graniczyły z Królestwem Polskim w czasach Kazimierza Wielkiego.

Uniwersytet Jagielloński

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie to jedna z najważniejszych polskich uczelni. Na 16 wydziałach uczy się około 36 tysięcy studentów. Wśród nich jest wielu obcokrajowców, między innymi z Azji, Afryki czy Ameryki Południowej. Z tego powodu wykłady są prowadzone w kilku językach. Kobiety mogą studiować na Uniwersytecie Jagiellońskim od 1897 roku. Obecnie stanowią nawet większość studentów tej uczelni. Osoby, które ukończyły studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, często są naukowcami, wykładowcami i politykami sprawującymi najważniejsze urzędy w państwie.

Gmach Wydziału Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej to jeden z najnowszych budynków Uniwersytetu Jagiellońskiego. Znajdują się tam między innymi nowoczesne laboratoria fizyczne i komputerowe.

? Czym się różni dzisiejszy Uniwersytet Jagielloński od Akademii Krakowskiej?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Kazimierz Wielki rządził Polską w latach 1333–1370. Był ostatnim władcą z dynastii Piastów i jedynym królem Polski, który otrzymał przydomek „Wielki".
2. Król Kazimierz prowadził pokojową politykę. Zakładał nowe miasta i wsie. Aby zapewnić bezpieczeństwo poddanym, budował zamki obronne i mury miejskie.
3. W 1364 roku Kazimierz Wielki utworzył pierwszą uczelnię wyższą w Polsce – Akademię Krakowską.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij znaczenie powiedzenia: *Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną.*
2. Powiedz, dlaczego Kazimierz Wielki założył uniwersytet na ziemiach polskich.
★ 3. Poszukaj informacji, dlaczego króla Kazimierza nazywano „królem chłopów".
4. **Miniprojekt**
   Stwórzcie listę cech idealnego władcy. Następnie omówcie rządy ostatniego z Piastów i ustalcie, czy spełniał podane przez Was kryteria. Oceńcie, czy król zasłużył na przydomek „Wielki".

ZAŁOŻENIE AKADEMII KRAKOWSKIEJ

Przyczyna

- brak wykształconych urzędników
- wysokie koszty studiów za granicą

Wydarzenie

Kazimierz Wielki zakłada Akademię Krakowską w **1364 roku**.

Skutek

- rozwój polskiej nauki
- wzrost znaczenia Krakowa i Polski w Europie

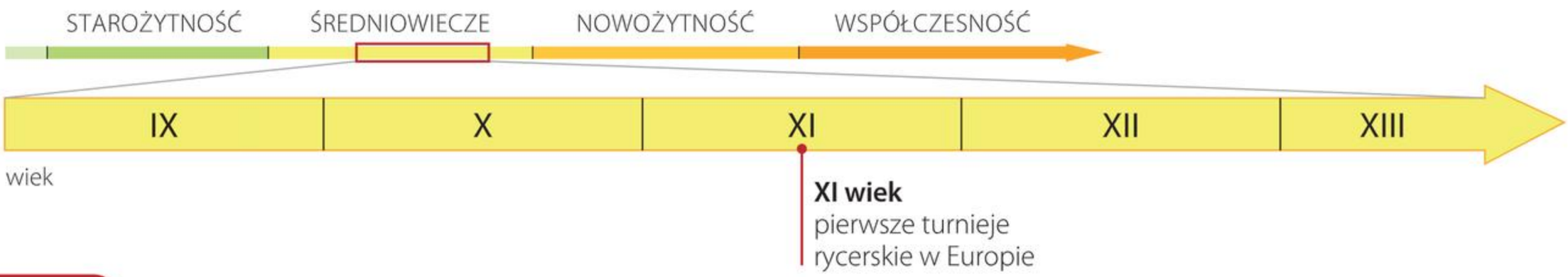

Rycerze i zamki

Na co będę zwracać uwagę:

- kim byli rycerze,
- kto i w jaki sposób mógł zostać rycerzem,
- czym wyróżniał się idealny rycerz.

Kim byli rycerze?

W średniowieczu europejscy władcy często prowadzili ze sobą wojny. Do walki potrzebowali wojowników zwanych **rycerzami**. Za wierną służbę w armii otrzymywali oni od panujących ziemię.

Na swoich ziemiach najzamożniejsi rycerze budowali okazałe siedziby, czyli **zamki**. Mieszkali w nich wraz z rodzinami i ze służbą. Wygląd zamku oraz jego wielkość świadczyły o bogactwie właściciela. W czasie pokoju rycerze przebywali w swoich posiadłościach i stamtąd zarządzali majątkami. Podczas wojny zamki pełniły funkcję obronną – mogła schronić się w nich cała okoliczna ludność.

Średniowieczne turnieje dawały rycerzom szansę na pokazanie swoich umiejętności. Główną atrakcją turniejów były pojedynki na kopie. Rycerze nacierali na siebie i próbowali za pomocą tępych kopii strącić przeciwnika z konia. Zwycięzca mógł zabrać zbroję i konia pokonanego rywala. Najwaleczniejsi rycerze zyskiwali dzięki turniejom wielki majątek i sławę, jak dzisiejsze gwiazdy sportu.

Od pazia do rycerza

Rycerzem mógł zostać wyłącznie chłopiec, który pochodził z rycerskiego rodu. Gdy skończył siedem lat, rodzice oddawali go na wychowanie do zamku innego rycerza. Tam stawał się **paziem**. Na dworze uczył się zasad kulturalnego zachowania, posługiwania się bronią i jazdy konnej. Około 14 roku życia paź zostawał **giermkiem**. Od tej chwili towarzyszył rycerzowi w wyprawach wojennych. Jeżeli był posłuszny i wykazał się odwagą na polu bitwy, w wieku 18–20 lat otrzymywał tytuł rycerski podczas ceremonii **pasowania**. W jej trakcie składał przysięgę wierności swojemu panu, na przykład innemu rycerzowi lub władcy. Następnie osoba dokonująca pasowania lekko uderzała młodzieńca dłonią lub płaską stroną miecza po ramieniu. Przyszły rycerz otrzymywał pas i miecz, które symbolizowały przynależność do rycerstwa. Do jego nóg przypinano ostrogi, ułatwiające kierowanie koniem.

Pasowanie na rycerza ukazano na ilustracji z XIX wieku. Często odbywało się ono w trakcie świąt religijnych, takich jak Wielkanoc czy Zielone Świątki. W czasie wojny nowych rycerzy mianowano na polu bitwy.

Jak wyglądał średniowieczny rycerz?

Wyposażenie rycerza pozwalało mu skutecznie walczyć z przeciwnikami. Świadczyło także o bogactwie i pozycji społecznej wojownika.

1. **Hełm** zabezpieczał głowę. Często był wyposażony w ruchomą osłonę na twarz.
2. **Kopia bojowa**, w odróżnieniu od tej używanej w turniejach, była zakończona metalowym ostrzem. Używano jej zwykle na początku walki.
3. **Tarcza** chroniła rycerza przed ciosami napastnika. Znajdował się na niej herb rodu, z którego pochodził wojownik.
4. **Rękawice** osłaniały dłonie rycerza w czasie walki. Rzucenie jednej z nich na ziemię oznaczało wyzwanie przeciwnika na pojedynek.
5. **Miecz** był wykorzystywany do walki podczas pojedynków konnych i pieszych.
6. **Zbroja** chroniła ciało wojownika. Rycerze nosili pod nią gruby kaftan, aby zabezpieczyć się przed zimnem.

? Które elementy wyposażenia rycerza chroniły go przed ciosami przeciwników?

Średniowieczny zamek

Początkowo warownie obronne budowano z drewna. Z czasem zastępowały je zamki wznoszone z kamienia lub cegły. Najczęściej powstawały w trudnych do zdobycia miejscach, na przykład na wzgórzach czy wyspach.

Kaplica była miejscem modlitwy dla mieszkańców zamku.

Studnia znajdująca się na dziedzińcu zapewniała mieszkańcom zamku dostęp do wody.

Fosa to rów, często wypełniony wodą, który otaczał zamek. Fosa utrudniała nieprzyjacielowi zdobycie zamku.

Brama stanowiła wejście do zamku. Strażnicy pilnowali, aby nie przedostał się przez nią nieprzyjaciel.

Most zwodzony prowadził do bramy wejściowej. W przypadku ataku wroga most można było podnieść.

Wieża mieszkalna była najważniejszą częścią zamku. Mieszkał w niej jego właściciel wraz ze swoją rodziną. W wieży znajdowały się także sale reprezentacyjne. W czasie oblężenia zamku stanowiła ona ostatni punkt obrony.

Główna sala była pomieszczeniem reprezentacyjnym. Władca lub właściciel zamku przyjmował w niej gości i przedstawicieli innych państw.

Dziedziniec to wewnętrzny plac zamku. Odbywały się na nim turnieje rycerskie i ważne uroczystości. Ćwiczono tu też walkę.

Zbrojownia znajdowała się w podziemiach wieży mieszkalnej. Przechowywano w niej broń potrzebną do obrony zamku.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień elementy, które chroniły zamek podczas ataku nieprzyjaciela.
2. Opowiedz, jakie funkcje pełnił w zamku dziedziniec.

Idealny rycerz

W średniowiecznej Europie powstał wzór idealnego rycerza. Taki wojownik zawsze postępował zgodnie z zasadami **kodeksu rycerskiego**. Wyróżniał się przede wszystkim odwagą i odpornością na ból – cechami niezbędnymi na polu walki. Na każde wezwanie władcy przybywał w pełnym uzbrojeniu wraz z podległymi mu wojownikami. Z narażeniem życia bronił swojej ojczyzny i wiary chrześcijańskiej. Do kobiet odnosił się uprzejmie, z szacunkiem. Szczególną uwagę poświęcał jednak wybranej damie serca, której przysiągł wierność. Idealny rycerz odznaczał się także pobożnością i uczciwością. Zawsze stawał w obronie najsłabszych: wdów, sierot i osób starszych.

Niezwykle ważną rolę w życiu średniowiecznego rycerza odgrywał **honor**. Wojownik, który uciekł z pola walki lub złamał dane wcześniej słowo, okrywał się hańbą. W dzisiejszych czasach jako rycerskie określamy osoby, które są uprzejme wobec innych, chętnie niosą pomoc i zawsze dotrzymują złożonych obietnic.

Herb był znakiem rodowym rycerzy. Umieszczali oni swoje herby między innymi na tarczach oraz na bramach swoich zamków. Ilustracja przedstawia herb Ślepowron, którego historia sięga czasów panowania dynastii Piastów.

Rycerze i damy

Miłość rycerza do jego wybranki była często przedstawiana przez artystów. Należał do nich angielski malarz Edmund Blair [czytaj: bler] żyjący na przełomie XIX i XX wieku.

Poezja była jedną z dziedzin, którą zajmował się rycerz, aby zdobyć uznanie damy serca. W swoich wierszach i pieśniach wojownicy sławili urodę oraz dobre imię swoich wybranek. Obraz przedstawia legendarnego rycerza Tristana w towarzystwie jego ukochanej – Izoldy.

Rycerz wyruszający na wojnę był żegnany przez swoją wybrankę. Przed odjazdem ślubował walczyć w jej imieniu, bronić jej honoru i powrócić jako zwycięzca.

? Jak powinien się zachować idealny rycerz wobec swojej wybranki?

Co dziś słychać na średniowiecznych zamkach?

W średniowieczu na obszarze naszego kraju wzniesiono kilkaset zamków. Po niektórych pozostały tylko ruiny, jednak wiele zachowało się w dobrym stanie. Dziś najczęściej znajdują się w nich muzea, hotele, restauracje lub sale konferencyjne. Przy zamkach często działają bractwa rycerskie, które skupiają wielbicieli historii. Odtwarzają oni dawne stroje, uzbrojenie i przedmioty codziennego użytku. Często wykonują je takimi samymi narzędziami, jakimi posługiwali się nasi przodkowie. Podczas pokazów organizowanych na zamkach możemy oglądać na przykład turnieje i tańce dworskie. Warto sprawdzić, gdzie w Waszej okolicy znajduje się średniowieczny zamek i jakie atrakcje tam na Was czekają.

Zamek w Gniewie na Pomorzu pochodzi z XIII wieku. To jeden z najlepiej zachowanych średniowiecznych zamków w Polsce. Obecnie często odbywają się tu pokazy historyczne.

? Jakie funkcje pełnią zamki w dzisiejszych czasach?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Średniowiecznych wojowników nazywa się rycerzami. Stawali oni do walki na wezwanie władcy, a za wierną służbę otrzymywali majątki ziemskie. Najzamożniejsi rycerze mieszkali w zamkach.
2. Zanim chłopiec został rycerzem, służył na zamku jako paź, a następnie u boku rycerza – jako giermek.
3. W średniowieczu wzorem rycerza był wojownik, który odznaczał się walecznością, uczciwością, pobożnością, szacunkiem względem kobiet oraz posłuszeństwem wobec władcy.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Opisz, w jaki sposób można było zostać rycerzem.
2. Powiedz, czym cechował się idealny rycerz.
★ 3. Odszukaj informacje na temat dowolnego średniowiecznego zamku w Polsce. Następnie opisz w zeszycie wybrany zabytek.
4. **Miniprojekt**
Przygotujcie w grupach plakaty dotyczące turnieju rycerskiego. Wasze prace powinny zawierać informacje przydatne dla widzów (np. program wydarzenia) i zachęcać ich do obejrzenia widowiska. Następnie poprzez głosowanie wybierzcie najlepszy plakat.

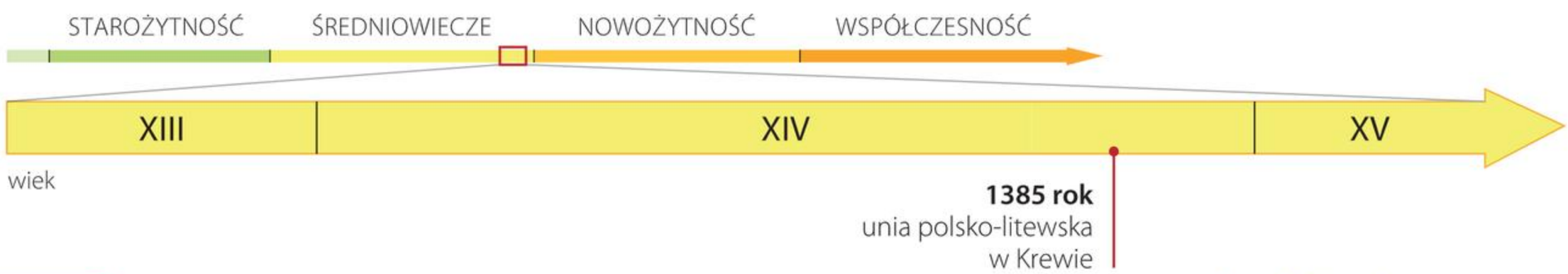

4

Jadwiga i Jagiełło – unia polsko-litewska

Jadwiga (∗1374 †1399) była władczynią Polski z dynastii Andegawenów i odnowicielką Akademii Krakowskiej.

Na co będę zwracać uwagę:

- jakie były zasługi Jadwigi dla kultury, sztuki i nauki,
- kiedy i dlaczego zawarto unię polsko-litewską,
- jakie skutki miała unia w Krewie.

Jadwiga – król Polski

Jak już wiecie, ostatnim królem z dynastii Piastów był Kazimierz Wielki. Władca nie miał syna. Po śmierci monarchy w 1370 roku, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, na polskim tronie zasiadł jego krewny – **Ludwik**, król Węgier z dynastii andegaweńskiej. Jednak jego rządy nie trwały długo. Po śmierci Ludwika władzę objęła jego córka **Jadwiga Andegaweńska**, która odziedziczyła po ojcu tytuł króla Polski. Miała wtedy dziesięć lat, była więc w Waszym wieku. Jadwiga przeszła do historii jako jedna z najsłynniejszych władczyń Polski.

Andegawenowie – wywodząca się z Francji dynastia, której przedstawiciele rządzili w XIV wieku między innymi na Węgrzech i w Polsce.

Opiekunka nauki, kultury i sztuki

Jadwiga była wzorem średniowiecznej władczyni. Podejmowała mądre decyzje i troszczyła się o swoich poddanych. Była ponadto świetnie wykształcona – znała kilka języków, między innymi łacinę, włoski i niemiecki, umiała czytać i pisać, interesowała się muzyką i śpiewem. Jej wielką zasługą było wsparcie podupadłej Akademii Krakowskiej, której w testamencie przekazała swoje klejnoty i drogocenne suknie. Dzięki zyskom z ich sprzedaży akademia stała się jednym z najlepszych uniwersytetów w Europie. Jadwiga słynęła też ze swojej pobożności. W XX wieku została uznana za świętą Kościoła katolickiego.

? W jaki sposób Jadwiga wsparła Akademię Krakowską?

Ofiarowanie klejnotów przez Jadwigę zostało uwiecznione przez Piotra Stachiewicza, malarza żyjącego na przełomie XIX i XX wieku.

Jagiełło i krzyżackie zagrożenie

Dwa lata po koronacji Jadwigi jej doradcy zaczęli szukać dla niej odpowiedniego męża. Mimo że miała dopiero 12 lat, dla ludzi żyjących w średniowieczu była już w stosownym wieku, aby wziąć ślub. O rękę młodej królowej starało się kilku kandydatów. Spośród nich doradcy królewscy wybrali władcę Litwy – wielkiego księcia **Jagiełłę**.

Zarówno Polska, jak i Litwa czuły zagrożenie ze strony zakonu krzyżackiego. Rycerze zakonni najeżdżali i pustoszyli tereny przygraniczne obu państw. Litwini byli wciąż poganami, dlatego Krzyżacy napadali ich ziemie pod pozorem nawracania ludności na chrześcijaństwo.

Jagiełło zabiegał o przymierze z Polską, ponieważ rozumiał, że Litwa sama nie obroni się przed atakami zakonu. Uznał, że powinien przyjąć chrześcijaństwo, by Krzyżacy nie mieli pretekstu do kolejnych najazdów na Litwę. Z kolei Polska chciała odzyskać Pomorze Gdańskie, zagarnięte wcześniej przez zakon. W tej sytuacji Polska i Litwa zdecydowały się na zawarcie przymierza.

Władysław Jagiełło (∗około 1352 lub około 1362 †1434) był najdłużej panującym królem w historii Polski. Rządził naszym krajem od 1386 do 1434 roku, czyli aż 48 lat.

Sprowadzenie Krzyżaków do Polski

Zakon krzyżacki powstał pod koniec XII wieku w Jerozolimie. Rycerzy-zakonników z tego zgromadzenia nazywano Krzyżakami – od czarnych krzyży na ich białych płaszczach.
W pierwszej połowie XIII wieku książę Konrad Mazowiecki sprowadził Krzyżaków do Polski. Ich zadaniem było chronienie ziem księcia przed najazdami pogańskich Prusów. Krzyżacy w ciągu kilkudziesięciu lat podbili ten lud. W XIV wieku w skład stworzonego przez nich państwa wchodziły ziemie zagarnięte nie tylko Prusom, lecz także Polsce oraz Litwie.

Malbork od początku XIV wieku był stolicą państwa zakonnego. Wzniesiony tam przez Krzyżaków potężny zamek był siedzibą wielkiego mistrza, który stał na czele zakonu krzyżackiego.

? Kto i w jakim celu sprowadził Krzyżaków do Polski?

Unia polsko-litewska w Krewie

W **1385 roku** w miejscowości **Krewo** na Litwie delegacja polska i wielki książę litewski Jagiełło podpisali dokument **unii**, czyli związku obu państw. Ustalono, że władca Litwy poślubi Jadwigę i zasiądzie na polskim tronie. W zamian za to Jagiełło obiecał przejść wraz z poddanymi na chrześcijaństwo i odzyskać ziemie utracone przez Polskę.

Rok później książę Jagiełło uroczyście przybył do Krakowa. Tu przyjął chrzest, na którym otrzymał imię **Władysław**. Niedługo potem wziął ślub z Jadwigą i został koronowany na króla Polski.

Jadwiga i Jagiełło nie pozostawili potomka. Po śmierci Jadwigi Jagiełło miał jeszcze trzy żony, z których ostatnia urodziła dwóch synów. Dynastia, którą zapoczątkował władca, została później nazwana na jego cześć **dynastią Jagiellonów**.

CIEKAWOSTKA

Przed chrztem Jagiełły funkcję jego ojca chrzestnego zaproponowano wielkiemu mistrzowi zakonu krzyżackiego. Ten jednak odmówił, aby móc w przyszłości rozgłaszać, że książę litewski nadal jest poganinem. Ostatecznie ojcem chrzestnym Jagiełły został książę Władysław Opolczyk z dynastii Piastów.

Polska i Litwa w XIV i XV wieku

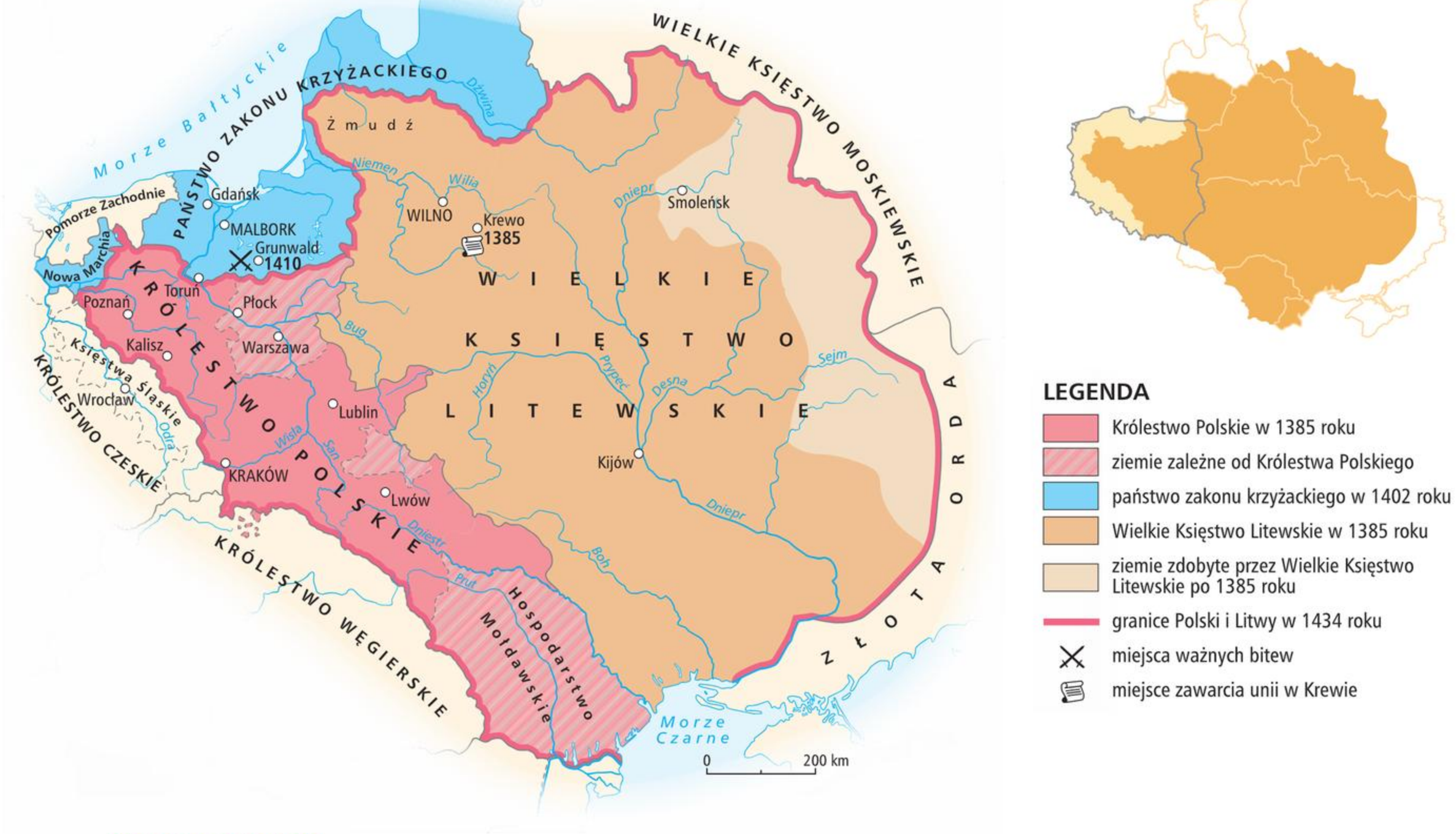

PRACA Z MAPĄ

1. Oceń, które państwo było większe – Królestwo Polskie czy Wielkie Księstwo Litewskie.
2. Powiedz, jakie litewskie ziemie rozdzielały państwo zakonu krzyżackiego.

Polska i Litwa współcześnie

Od drugiej połowy XVI wieku do końca XVIII wieku Polska i Litwa tworzyły jedno państwo o nazwie Rzeczpospolita Obojga Narodów. Obecnie to dwa odrębne kraje, które nadal jednak dużo łączy. Na Litwie mieszka wielu Polaków, a w północno-wschodniej Polsce żyją liczni obywatele narodowości litewskiej. Obydwa państwa należą do Unii Europejskiej i NATO. Na Litwie znajduje się wiele miejsc pamięci ważnych dla Polaków. Należą do nich między innymi miejsca związane z życiem poety Adama Mickiewicza oraz cmentarz na Rossie w Wilnie, gdzie spoczywa wielu zasłużonych Polaków. W jednej z mogił złożono także serce marszałka Józefa Piłsudskiego.

Litewscy i polscy harcerze wspólnie odwiedzili w Wilnie grób, w którym jest złożone serce Józefa Piłsudskiego. Uczcili w ten sposób polskie Narodowe Święto Niepodległości 11 listopada 2017 roku.

? Co współcześnie łączy Polskę i Litwę?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W 1384 roku na polskim tronie zasiadła Jadwiga, córka Ludwika Węgierskiego.
2. Jadwiga była opiekunką kultury, sztuki i nauki. Przyczyniła się do odnowienia i rozwoju Akademii Krakowskiej.
3. W 1385 roku Polska i Litwa zawarły unię w Krewie. W jej wyniku książę Jagiełło przyjął chrzest, poślubił Jadwigę i został królem Polski. Odtąd oba państwa miały wspólnego władcę.
4. Panowanie Władysława Jagiełły zapoczątkowało rządy dynastii Jagiellonów w Polsce.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień zasługi Jadwigi Andegaweńskiej dla polskiej kultury i nauki.
2. Omów okoliczności objęcia władzy w Polsce przez Władysława Jagiełłę.
★ 3. Określ, kto i kiedy ogłosił Jadwigę świętą Kościoła katolickiego.
4. **Miniprojekt**
   Zaprojektujcie pierwszą stronę gazety, w której ogłosicie mieszkańcom Królestwa Polskiego zawarcie unii polsko-litewskiej. Nadajcie artykułom atrakcyjne nagłówki. Postarajcie się zamieścić jak najwięcej informacji na temat obojga władców – Jadwigi i Jagiełły.

UNIA W KREWIE

Przyczyna

- zagrożenie ze strony Krzyżaków
- chęć przyjęcia chrztu przez Jagiełłę

Wydarzenie

Polska i Litwa zawierają unię w Krewie w **1385 roku**.

Skutek

- chrzest Litwy
- ślub Jadwigi i Jagiełły
- koronacja Jagiełły
- wspólna walka Polski i Litwy z Krzyżakami

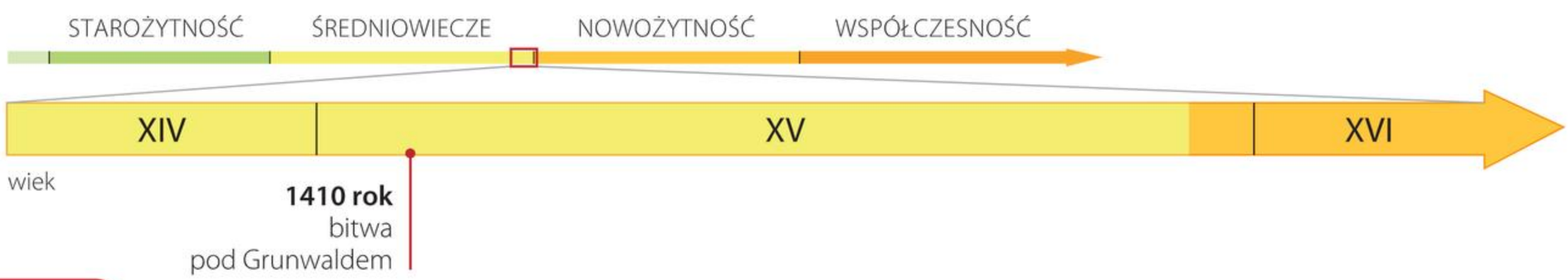

5 Zawisza Czarny i bitwa pod Grunwaldem

Zawisza Czarny z Garbowa (∗1370 †1428) był najsłynniejszym polskim rycerzem i uczestnikiem bitwy pod Grunwaldem.

Na co będę zwracać uwagę:

- dlaczego Zawisza Czarny jest uważany za wzór rycerza,
- z jakiego powodu wybuchła wielka wojna z zakonem krzyżackim,
- kiedy doszło do bitwy pod Grunwaldem i jakie były jej skutki.

Wielka wojna z zakonem krzyżackim

Jak pamiętacie z poprzedniej lekcji, pod koniec XIV wieku Polska i Litwa zawarły unię w Krewie. Ten sojusz dwóch silnych państw bardzo niepokoił Krzyżaków. Ponadto od czasu chrztu Litwy zakon nie mógł już atakować tego kraju pod pozorem nawracania na chrześcijaństwo. Mimo to Krzyżacy nadal najeżdżali ziemie polskie i litewskie. Polacy zaś chcieli odzyskać dostęp do Morza Bałtyckiego. Narastający kryzys doprowadził w końcu do wybuchu wojny.

Konflikt, który przeszedł do historii jako **wielka wojna z zakonem krzyżackim**, rozpoczął się w 1409 roku. Król Władysław Jagiełło wezwał do walki swoich rycerzy. Najdzielniejszym i najsłynniejszym z nich był **Zawisza Czarny z Garbowa**.

CIEKAWOSTKA

W średniowieczu, aby wezwać poddanych na wojnę, władca rozsyłał do wszystkich rycerzy w swoim państwie posłańców z wiciami – najczęściej były to pęki cienkich gałązek lub sznurków. Dziś, kiedy mówimy, że *ktoś rozesłał wici*, mamy na myśli rozpowszechnienie jakiejś ważnej wiadomości.

Zawisza Czarny z Garbowa

Jednym z najbardziej znanych średniowiecznych rycerzy był Zawisza Czarny z Garbowa. Zasłynął jako niezwykle dzielny i silny wojownik, zwycięzca turniejów rycerskich. Służył królowi polskiemu także jako dyplomata – reprezentował Władysława Jagiełłę na dworach innych władców i przed papieżem. Jego sława wykraczała daleko poza ziemie polskie. Znany był w całej Europie jako osoba szczególnie godna zaufania, która nigdy nie splamiła swojego honoru. Dlatego o kimś, komu możemy zaufać i kto zawsze dotrzymuje danego słowa, mówimy, że *można na nim polegać jak na Zawiszy*.

Sulima to herb rodowy Zawiszy Czarnego.

? Co oznacza powiedzenie: *polegać na kimś jak na Zawiszy*?

Bitwa pod Grunwaldem

W czerwcu 1410 roku armia polsko-litewska, dowodzona przez króla Władysława Jagiełłę i jego kuzyna księcia litewskiego Witolda, ruszyła w kierunku krzyżackiej stolicy – Malborka. Na drodze tej armii stanęły wojska krzyżackie pod wodzą wielkiego mistrza Ulricha von Jungingena [czytaj: ulrysia fon jungingena].

15 lipca **1410 roku** w pobliżu wsi **Grunwald** rozegrała się jedna z największych bitew średniowiecza. Przed starciem Krzyżacy wysłali do polskiego króla poselstwo, które przekazało mu dwa miecze i w obraźliwych słowach wzywało do walki. Jagiełło, którego wojska czekały w cieniu drzew, zwlekał jednak, aby zmęczyć przeciwników stojących w słońcu. Bitwa rozpoczęła się około południa i trwała ponad sześć godzin. Starcie zakończyło się **wielkim zwycięstwem wojsk polsko-litewskich** i przyniosło sławę polskiemu rycerstwu, w tym Zawiszy Czarnemu. Krzyżacy ponieśli duże straty, zginął między innymi sam wielki mistrz.

Wojna zakończyła się w 1411 roku podpisaniem pokoju w Toruniu. Litwa odzyskała Żmudź, a Polska – ziemię dobrzyńską. Na przyłączenie Pomorza Polacy musieli jednak czekać jeszcze pół wieku.

Chorągiew wielkiego mistrza została zdobyta przez Polaków pod Grunwaldem. Zawieszono ją w katedrze na Wawelu wraz ze wszystkimi chorągwiami wojsk krzyżackich zdobytymi w tej bitwie.

① **Ulrich von Jungingen** jest widoczny na pierwszym planie. Artysta przedstawił moment śmierci wielkiego mistrza.

② **Książę Witold** to centralna postać obrazu. Dowódca wojsk litewskich unosi miecz i tarczę w geście triumfu.

③ **Zawisza Czarny** został ukazany bez hełmu. Na obrazie widzimy go, jak atakuje kopią przeciwnika.

④ **Władysław Jagiełło** został namalowany w tle. Król znajduje się na wzgórzu, z którego kieruje polskimi wojskami.

Bitwa pod Grunwaldem Jana Matejki to jeden z najsłynniejszych polskich obrazów. Dzieło powstało w latach 1872–1878. Artysta ukazał na nim moment zwrotny bitwy z 1410 roku.

– INFOGRAFIKA –

Kto walczył pod Grunwaldem?

Bitwa pod Grunwaldem była jednym z największych starć w historii średniowiecznej Europy. Wojska krzyżackie, wspierane przez rycerstwo zachodnioeuropejskie, liczyły około 21 tysięcy rycerzy. Liczebność słabiej uzbrojonej armii polsko-litewskiej ocenia się na 31 tysięcy walczących. Większość uczestników bitwy walczyła konno. Rycerze byli podzieleni na oddziały zwane chorągwiami.

Wojska zakonu krzyżackiego

Rycerze zachodnioeuropejscy przybyli między innymi z państw niemieckich, Czech i Pomorza Zachodniego, by wspomóc siły krzyżackie. Dzięki temu państwo zakonne mogło wystawić 51 chorągwi.

Ulrich von Jungingen w odróżnieniu od Władysława Jagiełły brał bezpośredni udział w bitwie. Wielki mistrz w decydującym momencie rzucił się do walki wraz ze swoimi rycerzami.

Artylerzyści krzyżaccy używali dział zwanych bombardami. Wystrzeliwały one kamienne kule na odległość 600 metrów. Ich ładowanie zajmowało jednak dużo czasu, dlatego bombardy nie odegrały znaczącej roli w trakcie bitwy.

Wojska polsko-litewskie

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, czym były bombardy.
2. Powiedz, w jaki sposób dowodzili swoimi wojskami wielki mistrz krzyżacki i król Władysław Jagiełło.

Rycerze polscy byli zgrupowani w 50 chorągwiach. Najważniejsza była Wielka Chorągiew Ziemi Krakowskiej. Walczyli w niej najdzielniejsi wojownicy, w tym Zawisza Czarny.

Jeźdźcy litewscy byli gorzej uzbrojeni od ciężkozbrojnych rycerzy. Nosili kolczugi wykonane z żelaznych kółek i otwarte hełmy. Podczas walki używali włóczni oraz mieczy. Wojska litewsko-ruskie liczyły łącznie 40 chorągwi.

Król Władysław Jagiełło nie brał osobiście udziału w walce. Przebieg bitwy obserwował z pobliskiego wzgórza, skąd wydawał rozkazy za pośrednictwem gońców.

Rycerze w XXI wieku

W dzisiejszych czasach zwyczaje oraz ideały średniowiecznego rycerstwa są pielęgnowane przez bractwa rycerskie. Starają się one wiernie odtworzyć warunki, w jakich kilka stuleci temu żyli wojownicy. W tym celu wytwarzają elementy rycerskiego wyposażenia, na przykład zbroje i miecze. Wiele bractw bierze udział w rekonstrukcjach historycznych. Podczas nich są odtwarzane ważne wydarzenia z okresu średniowiecza. Największą taką imprezą organizowaną w Polsce jest rekonstrukcja bitwy pod Grunwaldem z 1410 roku.

Rekonstrukcja bitwy pod Grunwaldem odbywa się corocznie w lipcu. W 2010 roku, w sześćsetną rocznicę tego wydarzenia, w widowisku wzięło udział ponad dwa tysiące rekonstruktorów z całej Europy.

? Czego dowiadujemy się o dawnych zwyczajach rycerskich od uczestników grup rekonstrukcyjnych?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W 1409 roku wybuchła wielka wojna pomiędzy zakonem krzyżackim a Polską i Litwą.
2. 15 lipca 1410 roku wojska polsko-litewskie pokonały Krzyżaków w bitwie pod Grunwaldem. W walce zginął wielki mistrz Ulrich von Jungingen. Zwycięstwo Polski i Litwy złamało potęgę zakonu krzyżackiego.
3. Najsłynniejszym polskim rycerzem był Zawisza Czarny z Garbowa, który żył na przełomie XIV i XV wieku. Zasłynął on jako waleczny rycerz, a także człowiek honorowy i godny zaufania.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Opowiedz, dlaczego Zawiszę Czarnego uznaje się za ideał średniowiecznego rycerza.
2. Opisz okoliczności, w jakich doszło do bitwy pod Grunwaldem.
★ 3. Wyjaśnij, dlaczego – Twoim zdaniem – harcerze przyjmują Zawiszę Czarnego za swój wzór.
4. **Miniprojekt**
   Wypiszcie elementy, które składały się na obraz wzorowego średniowiecznego rycerza. Wymieńcie te cechy i zasady postępowania, które są nadal aktualne i powinny być ważne dla ludzi żyjących w XXI wieku.

WIELKA WOJNA Z ZAKONEM KRZYŻACKIM

Przyczyna

- najazdy Krzyżaków na Polskę i Litwę
- dążenie Polski do odzyskania Pomorza Gdańskiego

Wydarzenie

Wojna z zakonem krzyżackim w latach **1409–1411**.

Skutek

- odzyskanie przez Polskę ziemi dobrzyńskiej
- utrzymanie przez Litwę Żmudzi

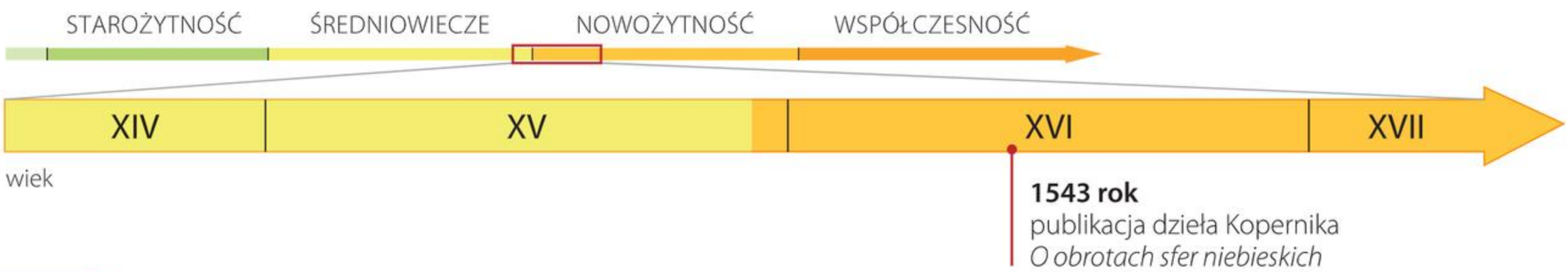

6 Mikołaj Kopernik – wielki astronom

Mikołaj Kopernik (∗1473 †1543) był najwybitniejszym polskim astronomem i twórcą teorii o ruchu Ziemi wokół Słońca.

Na co będę zwracać uwagę:

- kim był Mikołaj Kopernik,
- na czym polegało odkrycie dokonane przez Kopernika,
- dlaczego Kopernik był jednym z najwybitniejszych uczonych swoich czasów.

Odwieczny dylemat

Już w starożytności ludzie zadawali sobie pytania na temat otaczającego ich świata. Zastanawiali się: jaki kształt ma Ziemia? Skąd się biorą dzień i noc? Czy wędrówka Słońca po niebie oznacza, że Słońce krąży wokół naszej planety? A może jest odwrotnie?

W średniowieczu powszechne było przekonanie, że Ziemia jest płaska i stanowi środek wszechświata. Wokół niej krążyć miały: Słońce, Księżyc oraz gwiazdy i inne planety. Tym wyobrażeniom zaprzeczył dopiero polski astronom **Mikołaj Kopernik**. Jego odkrycie tak bardzo zmieniło wiedzę ludzi o świecie, że nazwano je „przewrotem kopernikańskim".

Astronom – naukowiec zajmujący się badaniem kosmosu.

WARTO WIEDZIEĆ

Wszechstronny uczony

Najsłynniejszy polski astronom pochodził z Torunia. Studiował na Akademii Krakowskiej, a później we Włoszech: w Padwie i Bolonii. Mikołaj Kopernik był nie tylko wybitnym astronomem, lecz także znanym lekarzem. Podczas trwającej w latach 1519–1521 wojny między Polską a zakonem krzyżackim Kopernik dowodził obroną zamku w Olsztynie. Był również autorem ważnej rozprawy z dziedziny ekonomii oraz prac z zakresu matematyki. Ponadto tłumaczył wiersze z języka greckiego na łaciński i zajmował się sporządzaniem map.

? Jakimi dziedzinami nauki zajmował się Mikołaj Kopernik?

Dom Mikołaja Kopernika w Toruniu przetrwał do dziś.

Wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię

Przez ponad 25 lat Mikołaj Kopernik prowadził we Fromborku obserwacje nieba. Na ich podstawie odkrył, że Ziemia wraz z innymi planetami krąży wokół Słońca. Udowodnił też, że Ziemia ma kształt kuli i cały czas się kręci, z czego wynika następstwo dnia i nocy. Dlatego też o Koperniku mówi się, że ***wstrzymał Słońce i ruszył Ziemię***.

Kopernik zdawał sobie sprawę z tego, że jego odkrycie jest sprzeczne z nauką Kościoła. Z tego powodu długo zwlekał z ogłoszeniem wyników swoich badań. Opisał je dopiero pod koniec życia w dziele pod tytułem *O obrotach sfer niebieskich*. Teoria Kopernika znalazła wielu zwolenników wśród uczonych, ale jej głoszenie zostało zabronione przez Kościół.

CIEKAWOSTKA

W 1616 roku dzieło Kopernika zostało decyzją papieża wpisane na listę ksiąg zakazanych przez Kościół. Oznaczało to, że pracy Kopernika nie wolno było drukować ani nawet czytać. Decyzję tę odwołano dopiero w 1828 roku.

Astronom Kopernik, czyli rozmowa z Bogiem

Obraz Jana Matejki *Astronom Kopernik, czyli rozmowa z Bogiem* powstał w 1873 roku. Artysta ukazał uczonego podczas pracy na jednej z wież we Fromborku.

1. **Katedra we Fromborku** znajduje się w tle. W tej świątyni został pochowany Kopernik.
2. **Model Układu Słonecznego** widoczny jest na tablicy obok Kopernika. W jego środku widnieje Słońce, wokół którego krążą Ziemia i inne planety.
3. **Przyrządy astronomiczne**, których używał Kopernik, skonstruowano jeszcze w starożytności. Polski astronom nie stosował lunety, gdyż ta została wynaleziona dopiero w XVII wieku.

? Gdzie rozgrywa się scena ukazana na obrazie?

Grób Kopernika

Przez wiele lat nie było wiadomo, gdzie został pochowany Mikołaj Kopernik. Jego grób odnaleziono dopiero w 2005 roku w katedrze we Fromborku. Aby udowodnić, że odkryte szczątki należą do astronoma, przeprowadzono badania genetyczne. Polegały one na porównaniu kodów DNA (układu genów, czyli cząsteczek decydujących o cechach organizmów) odkrytych szczątków i należącego do Kopernika włosa, który został znaleziony w jednej z jego ksiąg. Oprócz odkrycia grobu Kopernika udało się także odtworzyć wygląd astronoma. Dzięki temu niemal pięć wieków po jego śmierci możemy zobaczyć twarz uczonego. W 2010 roku odbył się uroczysty ponowny pogrzeb Mikołaja Kopernika.

Wygląd Mikołaja Kopernika został odtworzony w policyjnym laboratorium na podstawie pomiarów czaszki uczonego. Uzyskaną w ten sposób podobiznę porównano z jego zachowanymi portretami.

? W jaki sposób ustalono, że odnalezione we Fromborku szczątki należą do Mikołaja Kopernika?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Mikołaj Kopernik był najwybitniejszym polskim astronomem. Pochodził z Torunia. Studiował na Akademii Krakowskiej, a także w Padwie i Bolonii.
2. Kopernik odkrył, że to Ziemia krąży wokół Słońca, a nie odwrotnie. Swoje obserwacje opisał w dziele zatytułowanym *O obrotach sfer niebieskich*. To odkrycie naukowe zmieniło poglądy ludzi na temat budowy wszechświata.
3. Kopernik był nie tylko astronomem. Zasłynął również jako lekarz i dowódca obrony zamku w Olsztynie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, dlaczego o Mikołaju Koperniku mówi się, że *wstrzymał Słońce i ruszył Ziemię*.
2. Wyjaśnij, dlaczego głoszenie teorii Kopernika było zakazane przez Kościół.
★ 3. Opisz, czym się różni dzisiejsza wiedza ludzi o budowie Układu Słonecznego od poglądów głoszonych w średniowieczu.
4. **Miniprojekt**
Przeprowadźcie konferencję prasową z udziałem Mikołaja Kopernika. W rolę astronoma wcieli się jeden z uczniów, a pozostali będą pełnić funkcję dziennikarzy. Zapytajcie Kopernika o odkrycie, którego dokonał. Wasze pytania mogą dotyczyć również faktów z życia uczonego lub czasów, w których żył.

II PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1 Powiedz, któremu władcy Polska zawdzięcza przyjęcie chrztu.

2 Wyjaśnij znaczenie podanych powiedzeń.

- *Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną.*
- *Polegać na kimś jak na Zawiszy.*
- *Mikołaj Kopernik wstrzymał Słońce i ruszył Ziemię.*

3 Powiedz, kto i gdzie założył w 1364 roku pierwszą wyższą uczelnię w Polsce.

4 Uporządkuj chronologicznie podane wydarzenia z historii Polski.

chrzest Polski, unia w Krewie, założenie Akademii Krakowskiej,
bitwa pod Grunwaldem, zjazd gnieźnieński

5 Podaj nazwy państw, które zawarły w 1385 roku unię w Krewie. Wyjaśnij, jakie były skutki tego porozumienia.

6 Określ, które spośród wymienionych postaci są legendarne, a które historyczne.

Lech – założyciel Gniezna, Zawisza Czarny, Święty Wojciech, książę Popiel

7 Określ, której postaci dotyczy każdy z opisów.

- Był pierwszym królem Polski. W czasach jego panowania odbył się słynny zjazd gnieźnieński.
- Pochodził z Litwy. Po zawarciu unii z Polską przyjął chrzest, poślubił królową Jadwigę i został koronowany na króla.
- Uznawany jest za pierwszego historycznego władcę Polski. Pochodził z dynastii Piastów. Jego żoną była księżna Dobrawa.
- Urodził się w Toruniu. Był najsłynniejszym polskim astronomem, a także uznanym lekarzem.

8 Omów zasługi królowej Jadwigi dla rozwoju polskiej kultury i nauki.

9 Określ, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

- Zawisza Czarny był księciem z dynastii Piastów.
- Pierwsi zakonnicy zaczęli osiedlać się w Polsce po zawarciu unii w Krewie.
- Bitwa pod Grunwaldem zakończyła się klęską wojsk zakonu krzyżackiego.
- Do obowiązków rycerzy należała obrona kraju przez wrogami.
- Pierwszą stolicą Polski był Kraków.
- Celem wyprawy biskupa Wojciecha do Prusów było nawrócenie ich na chrześcijaństwo.

Fragment obrazu Jana Matejki *Rejtan – upadek Polski* (1866 rok).

III

Wojny i upadek Rzeczypospolitej

1 Jan Zamoyski i złoty wiek Polski

2 XVII wiek – stulecie wojen

* Czasy stanisławowskie

3 Tadeusz Kościuszko na czele powstania

4 Legiony Polskie i hymn narodowy

5 Romuald Traugutt i powstanie styczniowe

6 Maria Skłodowska-Curie – polska noblistka

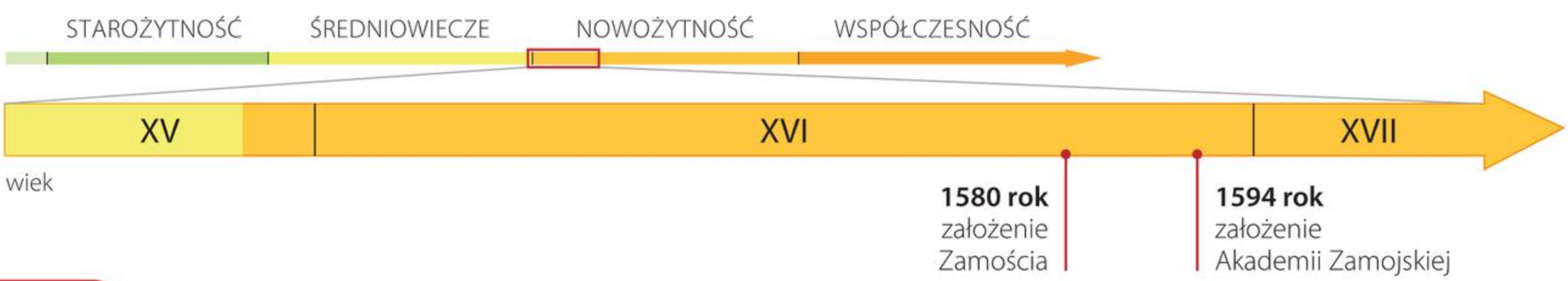

1 Jan Zamoyski i złoty wiek Polski

Jan Zamoyski (∗1542 †1605) pełnił funkcje kanclerza i hetmana. Założył miasto Zamość.

Na co będę zwracać uwagę:

- jaki okres w dziejach Polski nazywamy złotym wiekiem,
- kim był Jan Zamoyski,
- jak powstało miasto Zamość.

Złoty wiek Polski

Jak pamiętacie, pod koniec XIV wieku władzę w naszym kraju objął Władysław Jagiełło, który zapoczątkował dynastię Jagiellonów. Ostatnimi królami Polski z tego rodu byli Zygmunt I Stary i Zygmunt II August. Ich panowanie przypadło na XVI stulecie, nazywane **złotym wiekiem w dziejach Rzeczypospolitej**.

W czasach ostatnich Jagiellonów państwo polsko-litewskie stało się bogatym, silnym krajem. Ostatecznie udało mu się pokonać zakon krzyżacki. Dzięki dostępowi do morza Polacy i Litwini mogli sprzedawać zboże do wielu krajów Europy i dobrze na tym zarabiać.

Wiek XVI był też **wspaniałym okresem dla polskiej kultury**. To wtedy powstały pierwsze dzieła literackie w języku polskim. Do Polski przyjeżdżali architekci z Włoch, uważani za najlepszych w Europie. Z ich pomocą Polacy wznosili wspaniałe budowle: zamki, ratusze, pałace i kamienice.

Kaplica Zygmuntowska na Wawelu powstała w XVI wieku na zamówienie króla Zygmunta I Starego. Ta jedna z najpiękniejszych polskich budowli z okresu złotego wieku jest miejscem pochówku dwóch ostatnich królów z dynastii Jagiellonów.

Zamek Królewski na Wawelu po przebudowie w XVI wieku był jedną z najpiękniejszych rezydencji w Europie. Wokół dziedzińca zamku wybudowano wówczas krużganki, czyli półotwarte korytarze ozdobione kolumnami.

Jan Zamoyski – kanclerz i hetman

Po śmierci Zygmunta II Augusta zdecydowano, że odtąd każdego następnego władcę będzie wybierać szlachta. W 1576 roku szlachcice na polskiego króla wybrali węgierskiego księcia Stefana Batorego. Władca nie znał dobrze Polaków ani nawet ich języka, dlatego potrzebował zaufanej osoby, która wspierałaby go w rządach.

Najbliższym współpracownikiem króla został **Jan Zamoyski** [czytaj: zamojski]. Pełnił on funkcję kanclerza, był więc najważniejszą – po władcy – osobą w państwie. Ponadto reprezentował Polskę przed innymi monarchami.

Król Stefan Batory mianował Zamoyskiego również najwyższym dowódcą wojskowym, czyli **hetmanem**. Zamoyski zadbał o to, by odpowiednio przygotować wojska Rzeczypospolitej do wojny z Carstwem Rosyjskim. Państwo to zagrażało Polsce, ponieważ rywalizowało z nią o dostęp do Morza Bałtyckiego.

Szlachta – w dawnej Polsce: część ludności wywodząca się z rycerstwa. Szlachta miała liczne prawa oraz duży wpływ na władzę, na przykład od końca XVI wieku mogła wybierać króla.

Kanclerz – najważniejszy urząd w dawnej Polsce. Odpowiadał on dzisiejszej funkcji premiera oraz ministra spraw zagranicznych.

Carstwo Rosyjskie – nazwa państwa rosyjskiego w latach 1547–1721. Do 1547 roku państwo to nazywano Wielkim Księstwem Moskiewskim.

Zwycięstwo nad Rosją

W latach 1577–1582 doszło do wojny z Carstwem Rosyjskim. Wojskami polskimi dowodzili król Batory i hetman Zamoyski. Dzięki nim wojna zakończyła się wygraną Polski. Rosyjski władca, czyli car, poprosił polskiego króla o pokój. Scenę hołdu rosyjskiego poselstwa ukazał malarz Jan Matejko na obrazie *Stefan Batory pod Pskowem* z 1872 roku.

1. **Stefan Batory** jest ukazany jako dumny zwycięzca. Nogi trzyma na skórze niedźwiedzia, który symbolizuje pokonaną Rosję.
2. **Jan Zamoyski** nie był zadowolony z zawarcia pokoju. Uważał, że wojnę należy kontynuować aż do całkowitego zwycięstwa nad Carstwem Rosyjskim.
3. **Dostojnicy rosyjscy** proszą o pokój i oddają cześć zwycięskiemu królowi Batoremu. Niski pokłon to charakterystyczny wschodni obyczaj.

? Dlaczego Jan Zamoyski nie chciał podpisać pokoju z Rosją?

Założenie Zamościa

Za wierną służbę Jan Zamoyski otrzymał od króla wiele posiadłości. Jego majątek powiększały także łupy wojenne i zyski z handlu. Dzięki nim pod koniec życia był właścicielem 11 miast i ponad 200 wsi. Część swoich bogactw przeznaczył na założenie w 1580 roku **Zamościa**, wzorowanego na pięknych miastach włoskich.

Było to miasto, jak na tamte czasy, bardzo nowoczesne. Zostało zbudowane według planu nawiązującego kształtem do ludzkiego ciała. „Głowę" miasta stanowił pałac Zamoyskich, jego „serce" – rynek miejski, a „rękami" i „nogami" były bastiony, czyli obronne elementy murów miejskich. Zamość pełnił też funkcję twierdzy. Otaczały go mury i fosa, co zapewniało ochronę przed napaścią wrogich armii. Jan Zamoyski skutecznie zachęcał kupców i rzemieślników do zamieszkania w nowym mieście. Dlatego w ciągu zaledwie kilku lat Zamość stał się ważnym ośrodkiem rzemiosła i handlu.

CIEKAWOSTKA

Jan Zamoyski wiedział, jak ważna jest nauka. W 1594 roku założył w swoim mieście Akademię Zamojską. Była to trzecia po Krakowie i Wilnie wyższa uczelnia w Polsce. Do dziś są powszechnie znane słowa Jana Zamoyskiego: *Takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie* (wychowanie).

Zamość

Centralnym miejscem Zamościa jest rynek miejski. Zbudowany na planie kwadratu o boku 100 metrów miał być miejscem handlu, a także odgrywać rolę reprezentacyjną. Na rynku znajdują się ratusz miejski oraz zabytkowe kamienice kupieckie. Niektóre z nich wyglądają dziś tak samo, jak w czasach Jana Zamoyskiego.

1. **Ratusz w Zamościu** zdobi wieża o wysokości 52 metrów. Do głównego wejścia prowadzą okazałe schody.
2. **Kamienice** na zamojskim rynku mają piękne arkady 3, czyli łuki wsparte na kolumnach. Widoczne na zdjęciu kamienice ormiańskie zawdzięczają nazwę kupcom pochodzącym z dalekiej Armenii.

? Jakie funkcje pełnił rynek w Zamościu?

Zamość dziś

Współczesny Zamość to duże, nowoczesne miasto, w którym znajduje się wiele zakładów przemysłowych i nowych osiedli mieszkaniowych. Jednak jego centrum nadal stanowi zachowane w świetnym stanie Stare Miasto z czasów Jana Zamoyskiego. Można tam podziwiać rozległy rynek z ratuszem i wiele innych zabytkowych budynków. Od rynku odchodzą ulice przecinające się pod kątem prostym. Obecnie Stare Miasto w Zamościu jest wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO [czytaj: junesko]. Znajdują się na niej najważniejsze dla historii ludzkości obiekty i zabytki. Dzięki temu miasto odwiedzają co roku tysiące turystów.

Zdjęcie lotnicze Zamościa pokazuje zabytkowy układ Starego Miasta. Widoczne są na nim między innymi: pałac Zamoyskich 1, rynek 2 oraz pozostałości miejskich murów obronnych z bastionami 3.

? Dlaczego Stare Miasto w Zamościu zostało wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. XVI stulecie nazywamy złotym wiekiem w dziejach Polski. Była ona wtedy silnym i bogatym krajem. W tym czasie wspaniale rozwijała się polska kultura, głównie architektura i literatura.
2. Wybitną postacią XVI wieku był Jan Zamoyski. W czasach Stefana Batorego Zamoyski pełnił funkcje kanclerza i hetmana.
3. W latach 1577–1582 Rzeczpospolita prowadziła wojnę z Carstwem Rosyjskim. Dzięki królowi Stefanowi Batoremu i hetmanowi Janowi Zamoyskiemu zakończyła się ona zwycięstwem państwa polskiego.
4. Jednym z dokonań Jana Zamoyskiego było założenie miasta – Zamościa.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, dlaczego XVI stulecie nazywa się złotym wiekiem w historii Polski.
2. Podaj zasługi Jana Zamoyskiego jako kanclerza i hetmana.
★ 3. Wymień władców Polski rządzących w czasach, w których żył Jan Zamoyski.
4. **Miniprojekt**
   W kilkuosobowych zespołach przygotujcie biogram (krótki życiorys) Jana Zamoyskiego. Wasza notatka powinna liczyć około 100 słów. Postarajcie się, aby zamieścić w niej najważniejsze informacje o opisywanej postaci.

2 XVII wiek – stulecie wojen

Jan III Sobieski (∗1629 †1696) był hetmanem i królem Polski. Zwyciężył Turków w bitwie pod Wiedniem.

Na co będę zwracać uwagę:

- z kim toczyła wojny Rzeczpospolita w XVII wieku,
- kto szczególnie zasłużył się w walkach,
- jakie były skutki prowadzonych wojen.

Czas wojen

Jak już wiecie, XVI wiek przeszedł do historii jako złoty wiek w dziejach Polski. Rozwijała się gospodarka, w kraju panował spokój i rozkwitała kultura. W kolejnym stuleciu sytuacja w państwie się jednak pogorszyła, a Polska popadła w konflikty z sąsiadami: Szwecją, Rosją i Turcją. Z tego powodu okres ten nazwano **wiekiem wojen**.

Zagrożenie z północy

Jednym z największych wrogów Polski w XVII wieku była **Szwecja**. Obydwa państwa chciały zdobyć przewagę na Morzu Bałtyckim i zarabiać na handlu morskim. Nieporozumienia między Polską a Szwecją doprowadziły do kilku konfliktów zbrojnych. W latach 1600–1611 między tymi krajami toczyła się wojna o wschodnie wybrzeża Bałtyku. Konflikt pozostał jednak nierozstrzygnięty.

Bitwa pod Kircholmem rozegrała się w 1605 roku. Zwycięstwo odniosła armia Rzeczypospolitej, która pokonała trzykrotnie liczniejsze wojsko szwedzkie. Decydujący moment bitwy – atak polskiej husarii, czyli ciężkozbrojnej jazdy – uwiecznił Wojciech Kossak na obrazie z 1925 roku.

Potop szwedzki

Najgroźniejszy najazd Szwedów na Polskę, z lat 1655–1660, przeszedł do historii jako **potop szwedzki**, ponieważ obce wojska w krótkim czasie wręcz „zalały" cały kraj. Wielu szlachciców, mimo obowiązku obrony kraju, poddało się bez walki. Na podbitych terenach najeźdźcy rabowali dobytek i mordowali mieszkańców. Opór Szwedom stawili chłopi, mieszczanie i drobna szlachta, którzy nie chcieli stracić dorobku całego życia. W tym czasie wierne polskiemu królowi wojsko pod dowództwem **Stefana Czarnieckiego** prowadziło ze Szwedami **wojnę podjazdową**. Polegała ona na atakowaniu znienacka mniejszych oddziałów wroga.

Szczególne znaczenie miała obrona miejsca ważnego dla wielu Polaków – klasztoru na **Jasnej Górze** w Częstochowie. To zwycięstwo zmobilizowało Polaków do dalszej walki ze Szwedami. Zmagania wojenne trwały jeszcze kilka lat i zakończyły się **podpisaniem pokoju w Oliwie w 1660 roku**. Wojska szwedzkie opuściły terytorium Polski, jednak nasz kraj utracił część ziem.

Stefan Czarniecki (∗1599 †1665) był jednym z najwybitniejszych wodzów w historii Polski. Zaszczytny tytuł hetmana nadano mu dopiero pod koniec życia. Postać Czarnieckiego pojawia się też w polskim hymnie narodowym.

Obrona Jasnej Góry

Szwedzi zaatakowali klasztor na Jasnej Górze pod koniec **1655 roku**. Obrońcami dowodził **Augustyn Kordecki**. Na jego rozkaz przed oblężeniem ukryto największe skarby klasztoru, między innymi słynny obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

Walki o Jasną Górę ukazał January Suchodolski na swoim obrazie z 1845 roku. Podczas trwającego ponad miesiąc oblężenia załoga licząca około 300 obrońców odpierała ataki nawet dziesięciokrotnie liczniejszej armii szwedzkiej.

Augustyn Kordecki (∗1603 †1673) był przeorem, czyli przełożonym klasztoru, na Jasnej Górze.

? Jaką rolę podczas obrony Jasnej Góry odegrał Augustyn Kordecki?

Wojny z Turcją

W XVII wieku wrogiem Rzeczypospolitej, oprócz Szwecji, była także **Turcja**. Jej władca miał liczną, dobrze wyćwiczoną armię i chciał podbić środkową Europę. Kilkakrotnie zagroził również Polsce.

W 1683 roku licząca ponad 100 tysięcy żołnierzy armia turecka, którą dowodził wielki wezyr Kara Mustafa, **dotarła do Austrii i obległa Wiedeń**. Cesarz austriacki poprosił o pomoc swojego sojusznika – polskiego króla **Jana III Sobieskiego**. Władca Rzeczypospolitej słynął jako znakomity wódz i zwycięzca w wielu bitwach. Sobieski wyruszył z odsieczą Wiedniowi na czele 25 tysięcy żołnierzy, w tym husarii. Sława polskiego króla była tak wielka, że gdy dotarł pod Wiedeń, powierzono mu także dowództwo sił niemieckich i austriackich. W dniu 12 września **1683 roku** Jan III Sobieski odniósł **pod Wiedniem** wielkie zwycięstwo. Husaria rozgromiła Turków i zmusiła ich do ucieczki. W liście do papieża polski władca opisał swój sukces skromnymi słowami: *Przybyliśmy, zobaczyliśmy, Bóg zwyciężył*. Wiktoria wiedeńska jeszcze mocniej rozsławiła polskiego króla i zatrzymała pochód Turków na chrześcijańską Europę.

Wielki wezyr – naczelny wódz wojsk tureckich.

Odsiecz – zbrojna pomoc dla oblężonego miasta lub zamku.

Wiktoria – tu: zwycięstwo.

CIEKAWOSTKA

Aby uhonorować Jana III Sobieskiego za zwycięstwo pod Wiedniem, gdański astronom Jan Heweliusz nazwał nowo odkryty gwiazdozbiór „Tarczą Sobieskiego". W Polsce możemy ten gwiazdozbiór oglądać latem.

Husaria

W XVII wieku wojska Rzeczypospolitej wielokrotnie odnosiły zwycięstwa dzięki husarii. O jej skuteczności decydowało doskonałe uzbrojenie.

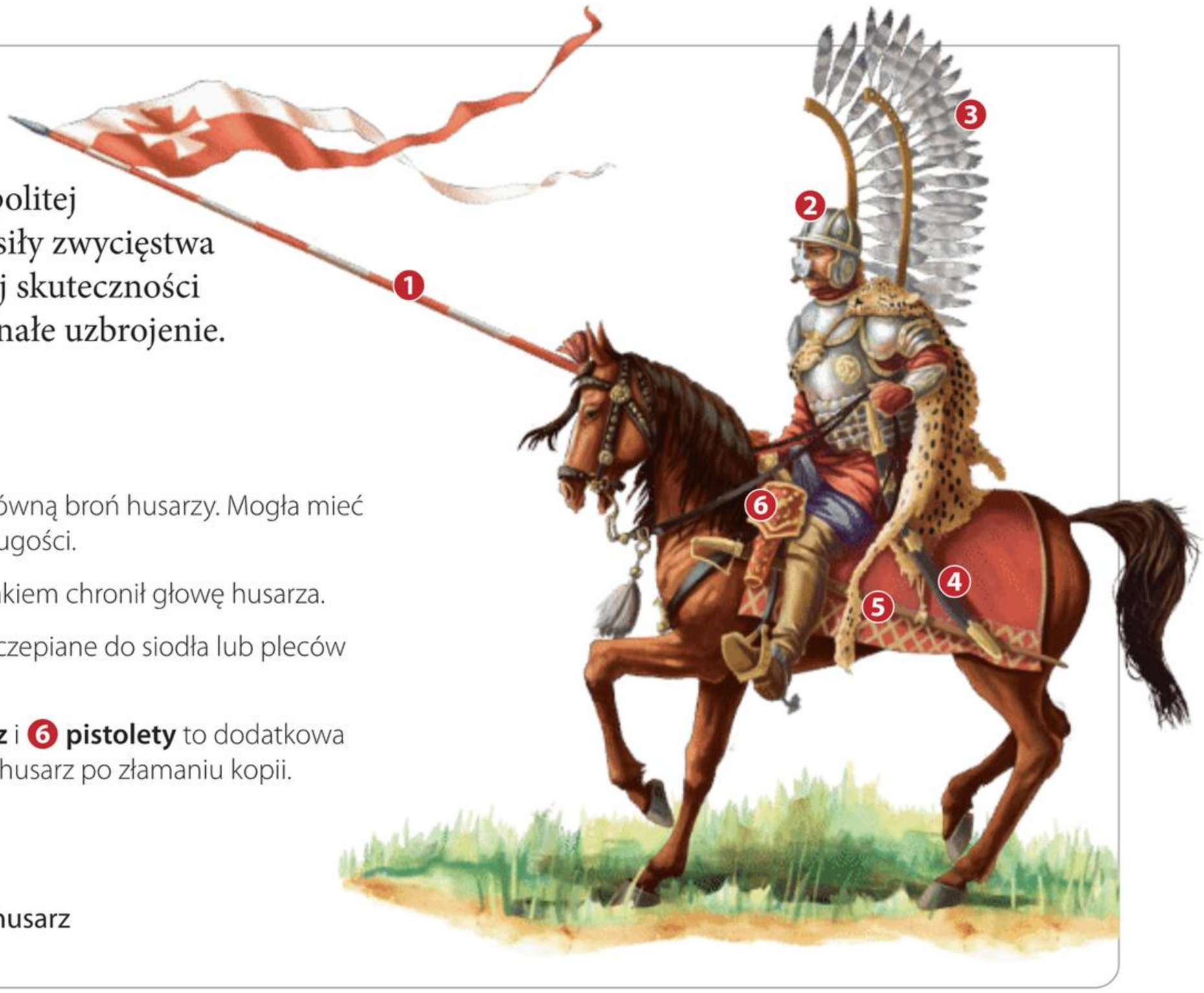

1. **Kopia** stanowiła główną broń husarzy. Mogła mieć nawet 5 metrów długości.
2. **Hełm** zwany szyszakiem chronił głowę husarza.
3. **Skrzydła** były przyczepiane do siodła lub pleców jeźdźca.
4. **Szabla**, 5 **koncerz** i 6 **pistolety** to dodatkowa broń, którą walczył husarz po złamaniu kopii.

? Jak był uzbrojony husarz na polu bitwy?

Rzeczpospolita w XVII wieku

PRACA Z MAPĄ

1. Powiedz, jakie ziemie Szwecja odebrała Polsce w XVII wieku.
2. Podaj nazwę miasta, z którego król Sobieski wyruszył na odsiecz Wiedniowi.

LEGENDA

- Rzeczpospolita na początku XVII wieku
- ziemie zależne od Rzeczypospolitej
- kraje we władaniu Habsburgów
- granice ziem przyłączonych do Szwecji
- granice ziem przyłączonych do Rosji
- granice ziem przyłączonych do Brandenburgii
- granice ziem czasowo zajętych przez Turcję
- miejsca ważnych bitew
- miejsca podpisania ważniejszych traktatów pokojowych
- najazd wojsk szwedzkich
- najazd wojsk tureckich
- wyprawy wojsk polskich

Skutki wojen w XVII wieku

Wojny, które Polska prowadziła w XVII wieku ze Szwecją, Rosją i Turcją, miały **tragiczne skutki**, zarówno dla ludności, jak i dla państwa, a także dla polskiej kultury:

– Rzeczpospolita utraciła niektóre ziemie,
– wiele miast i wsi zostało zniszczonych,
– w wyniku walk, a także epidemii chorób i głodu znacznie zmniejszyła się liczba ludności Rzeczypospolitej,
– najeźdźcy wywieźli liczne kosztowności i dzieła sztuki.

Wielu polskich szlachciców utraciło swoje majątki. Najbogatsi z nich, pełniący wysokie urzędy, często zawierali układy z wrogami Rzeczypospolitej. Przyjmowali pieniądze od obcych państw i dbali o ich interesy, a nie dobro ojczyzny.

Wojny osłabiły pozycję Polski w Europie. Jednocześnie sąsiednie państwa – Prusy (wcześniej Brandenburgia), Rosja i Austria – stopniowo stawały się potęgami, które zagrażały Rzeczypospolitej.

CIEKAWOSTKA

Szwedzi wywieźli z Polski wiele dzieł sztuki i bezcennych ksiąg. Wśród nich był między innymi księgozbiór Mikołaja Kopernika, który do dziś pozostaje w Szwecji.

Epidemia – duża liczba zachorowań na określoną chorobę wśród osób zamieszkujących dany teren.

Ślady dawnej Rzeczypospolitej

Obecnie na terenie XVII-wiecznej Rzeczypospolitej oprócz Polski istnieją cztery niepodległe państwa: Litwa, Łotwa, Białoruś i Ukraina. W każdym z nich można odnaleźć budowle z czasów dawnego państwa polsko-litewskiego. Zwykle są to przepiękne zamki, takie jak rezydencje rodu Radziwiłłów w Birżach na Litwie i Mirze na Białorusi. Z kolei w Grodnie na Białorusi możemy podziwiać zamek, który był jedną z siedzib królów Polski. O dawnych czasach przypominają także zachowane do dzisiaj kościoły. Jednym z najpiękniejszych jest Katedra Łacińska we Lwowie, wzniesiona za panowania Kazimierza Wielkiego.

? Jakie państwa istnieją obecnie na obszarze dawnej Rzeczypospolitej?

Twierdza w Kamieńcu Podolskim przed wiekami broniła południowej granicy Rzeczypospolitej. Dziś zamek leży na Ukrainie i jest popularną atrakcją turystyczną.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Wiek XVII przeszedł do historii jako stulecie wojen. Rzeczpospolita stoczyła wówczas liczne wojny, między innymi ze Szwecją, z Rosją i z Turcją.
2. Wielki najazd Szwedów na Polskę w latach 1655–1660 nazywamy potopem szwedzkim. W walkach z najeźdźcą wsławili się Stefan Czarniecki i przeor Augustyn Kordecki.
3. W 1683 roku król Jan III Sobieski pokonał Turków w bitwie pod Wiedniem.
4. W wyniku wojen prowadzonych w XVII wieku Rzeczpospolita straciła część ziem. Ponadto zmniejszyła się liczba jej mieszkańców. Z Polski wywieziono też liczne dzieła sztuki i księgozbiory.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego najazd szwedzki na Polskę w latach 1655–1660 określamy mianem potopu.
2. Wymień skutki wojen prowadzonych przez Rzeczpospolitą w XVII stuleciu.
★ 3. Wytłumacz, dlaczego Rzeczpospolitą w XVII wieku często nazywano „przedmurzem chrześcijaństwa".
4. **Miniprojekt**
   Zaprojektujcie pierwszą stronę gazety informującej o zwycięstwie Jana III Sobieskiego pod Wiedniem. Postarajcie się opisać wydarzenia w ciekawy sposób. Możecie wzbogacić swoją pracę ilustracjami.

Odsiecz wiedeńska

Przyczyna

- zawarcie przez Rzeczpospolitą i Austrię sojuszu przeciw Turkom
- oblężenie Wiednia przez wojska tureckie

Wydarzenie

Jan III Sobieski pokonuje Turków pod Wiedniem w **1683 roku**.

Skutek

- wyzwolenie Wiednia
- załamanie się potęgi tureckiej

Czasy stanisławowskie

Na co będę zwracać uwagę:

- czego dokonał król Stanisław August Poniatowski,
- w jaki sposób zreformowano polskie szkolnictwo w XVIII wieku,
- w jakim celu organizowano obiady czwartkowe i kto w nich uczestniczył.

Stanisław August Poniatowski na polskim tronie

Jak pamiętacie, w XVII wieku Rzeczpospolita prowadziła liczne wojny, które ją zrujnowały. Kryzys naszego państwa trwał także przez pierwszą połowę XVIII stulecia. Polska miała zbyt małą armię. Kolejni władcy Rzeczypospolitej pochodzili z zagranicy i nie interesowali się sprawami kraju. Tymczasem sąsiednie państwa – Rosja, Austria i Prusy – posiadały liczne wojska i były sprawnie zarządzane.

W 1764 roku na polskim tronie zasiadł **Stanisław August Poniatowski**. Nowy władca był wszechstronnie wykształcony, ponadto interesował się literaturą i teatrem. Podczas jego panowania, trwającego ponad trzydzieści lat, w Rzeczypospolitej rozwinęły się szkolnictwo, kultura i sztuka. Okres ten nazywamy – od imienia króla Poniatowskiego – **czasami stanisławowskimi**.

Stanisław August Poniatowski (∗1732 †1798) został przedstawiony na portrecie autorstwa Giovanniego Battisty [czytaj: dżiowanniego batisty] Lampiego.

WARTO WIEDZIEĆ

Wiek rozumu

XVIII wiek w kulturze europejskiej jest zwany **oświeceniem** lub wiekiem rozumu. Obie nazwy nawiązują do tego, że ludzie starali się poznać świat metodami naukowymi, aby wyjaśnić między innymi zjawiska przyrodnicze. W XVIII wieku dokonano licznych wynalazków, wielu z nich używamy do dziś, na przykład balonu, termometru czy piorunochronu. W Polsce rozwój oświecenia nastąpił w drugiej połowie XVIII wieku, między innymi dzięki opiece, jaką Stanisław August Poniatowski roztaczał nad naukowcami i artystami.

? Dlaczego wiek XVIII bywa nazywany wiekiem rozumu?

Balon był pierwszym wynalazkiem, dzięki któremu człowiek wzbił się w powietrze.

Zmiany w szkolnictwie

Król Stanisław August zdawał sobie sprawę, że Rzeczpospolita potrzebuje obywateli wykształconych i oddanych ojczyźnie. Wkrótce po koronacji władca założył w Warszawie **Szkołę Rycerską**. Jej uczniów, zwanych **kadetami**, kształcono na wojskowych oraz urzędników państwowych. Uczono ich, że służba Rzeczypospolitej to obowiązek każdego obywatela.

Następną bardzo ważną reformą było utworzenie w 1773 roku **Komisji Edukacji Narodowej (KEN)**. Nadzorowała ona szkoły wszystkich stopni, od szkół parafialnych po uniwersytety. Dzięki działalności KEN sposób nauczania zmienił się na bardziej nowoczesny. Zamiast po łacinie lekcje zaczęto prowadzić po polsku. Odtąd uczyć się mogła także uboga młodzież, która wcześniej nie miała dostępu do edukacji. Większy nacisk położono na takie przedmioty, jak: język polski, historia, języki obce, matematyka i przyroda.

Reformy – zmiany mające na celu na przykład usprawnienie rządów w państwie.

Szkoła parafialna – szkoła najniższego stopnia działająca przy kościele parafialnym.

Rozwój kultury polskiej

Czasy stanisławowskie to okres **rozwoju kultury polskiej**. Król Poniatowski zasłużył się jako mecenas artystów. Zamawiał u nich obrazy, rzeźby i dzieła literackie. Wspomagał twórców finansowo i zachęcał ich do rozwijania swojej twórczości. Wybitnych ludzi kultury i sztuki gościł na spotkaniach zwanych **obiadami czwartkowymi**.

Jednym z największych osiągnięć polskiej kultury w czasach króla Stanisława Augusta było powstanie **polskiego teatru narodowego**. Przedstawienia teatralne bawiły widzów, a także ukazywały polskie wady narodowe i potrzebę reform.

Mecenas – osoba lub instytucja sprawująca opiekę nad artystami, pisarzami lub uczonymi i wspierająca ich finansowo.

Pałac Na Wodzie w Łazienkach Królewskich w Warszawie był letnią rezydencją króla Stanisława Augusta. Między innymi tutaj odbywały się słynne obiady czwartkowe.

– INFOGRAFIKA –

Obiady czwartkowe

Organizowane przez Stanisława Augusta obiady czwartkowe gromadziły wybitnych artystów, uczonych i polityków. Podczas spotkań odbywających się w Zamku Królewskim lub w pałacu Na Wodzie często omawiali oni bieżące sprawy kraju. Dla pisarzy obiady czwartkowe były okazją do zaprezentowania swoich najnowszych utworów.

Stanisław August Poniatowski z zacieka-wieniem wysłuchiwał utworów prezentowanych przez pisarzy. Autorom szczególnie wartościowych dzieł przyznawał pamiąt-kowe medale ze swoją podobizną.

Adam Naruszewicz był historykiem. Na zamówie-nie króla stworzył siedmio-tomowe dzieło opisujące dzieje Polski.

Ignacy Krasicki napisał wiele bajek, poematów i wierszy, w których krytykował ludzkie wady, na przykład: lenistwo, rozrzutność i pijaństwo.

Marcello Bacciarelli [czytaj: marczello baczcziarelli] był nadwornym malarzem króla Stanisława Augusta. Na jego pole-cenie stworzył obrazy przedstawiające sceny z historii Polski i portrety histo-rycznych władców naszego kraju.

Stanisław Konarski był autorem dzieła politycznego *O skutecznym rad sposobie*, w którym przedsta-wił wady ustroju Rzeczypospolitej i zarys reform państwa.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień dziedziny sztuki, którymi zajmowali się artyści uczestniczący w obiadach czwartkowych.
2. Powiedz, w jaki sposób Stanisław August Poniatowski nagradzał artystów.

Dzień Edukacji Narodowej

Na pamiątkę utworzenia Komisji Edukacji Narodowej 14 października pracownicy i uczniowie polskich szkół obchodzą Dzień Edukacji Narodowej. Często nazywamy go też Dniem Nauczyciela. Jest to jednak święto wszystkich osób pracujących w szkole: nauczycieli, pracowników biurowych oraz osób dbających o czystość i porządek. Tego dnia w szkołach nie odbywają się lekcje. Zamiast nich często organizowane są uroczyste apele, koncerty lub przedstawienia teatralne. Dla Ministerstwa Edukacji Narodowej 14 października jest okazją do nagrodzenia najlepszych nauczycieli za ich dokonania edukacyjne.

Dzień Edukacji Narodowej jest dla uczniów okazją, aby podziękować nauczycielom za ich trud włożony w codzienną pracę.

? Jak w Waszej szkole świętowany jest Dzień Edukacji Narodowej?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W 1764 roku królem Polski został Stanisław August Poniatowski. Okres jego rządów nazywamy czasami stanisławowskimi.
2. Król Stanisław August dążył do reformowania kraju. Między innymi utworzył Szkołę Rycerską oraz Komisję Edukacji Narodowej.
3. W czasach stanisławowskich doszło do rozkwitu kultury polskiej. Dzięki opiece Stanisława Augusta Poniatowskiego powstało wiele dzieł sztuki. Powołano do życia także polski teatr narodowy.
4. Wybitni artyści i naukowcy gromadzili się na organizowanych przez króla Stanisława Augusta spotkaniach zwanych obiadami czwartkowymi.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień zasługi Stanisława Augusta Poniatowskiego dla edukacji i kultury polskiej.
2. Wyjaśnij, czym były obiady czwartkowe.
★ 3. Na podstawie dostępnych źródeł określ, czym zajmowało się utworzone w XVIII wieku w Polsce Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych.
4. **Miniprojekt**
Przygotujcie projekty zaproszeń na obiady czwartkowe, które król Stanisław August Poniatowski mógłby rozesłać do swoich gości. Postarajcie się, aby Wasze zaproszenia zawierały jak najwięcej istotnych informacji i atrakcyjnie wyglądały.

Powstanie Komisji Edukacji Narodowej

Przyczyna

- kryzys Rzeczypospolitej
- dążenie do zreformowania polskiej szkoły

Wydarzenie

Utworzenie Komisji Edukacji Narodowej w **1773 roku**.

Skutek

- podporządkowanie wszystkich szkół Komisji Edukacji Narodowej
- większy dostęp do edukacji

KEN

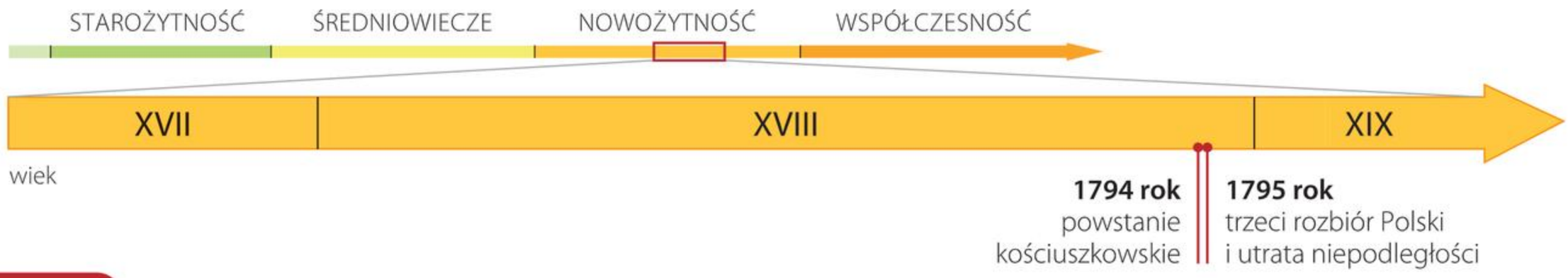

3 Tadeusz Kościuszko na czele powstania

Na co będę zwracać uwagę:

- kim był Tadeusz Kościuszko,
- jaki był przebieg powstania kościuszkowskiego,
- jakie skutki miał upadek powstania kościuszkowskiego.

Tadeusz Kościuszko (∗1746 †1817) był wybitnym wodzem i naczelnikiem powstania narodowego.

Kryzys Rzeczypospolitej

Wiek XVIII to – pomimo rozwoju kultury polskiej – okres stopniowego **upadku Rzeczypospolitej**. Kraj był wyniszczony wojnami prowadzonymi w poprzednim stuleciu. Brakowało reform, które mogłyby usprawnić państwo. Tymczasem sąsiadujące z Rzeczpospolitą Austria, Rosja i Prusy rosły w siłę. Posiadały silne armie i wykorzystywały słabość Polski, aby wpływać na jej sprawy wewnętrzne.

Reformy, które przeprowadził król Stanisław August, nie mogły zatrzymać kryzysu kraju. Rosja, Austria i Prusy zagarnęły część ziem Rzeczypospolitej, dokonując **pierwszego rozbioru Polski**. Próbą ratowania państwa było **uchwalenie w 1791 roku Konstytucji 3 maja**. Miała ona usprawnić działanie państwa, jednak najważniejszych jej założeń nie udało się wprowadzić w życie. Dwa lata później Rosja i Prusy dokonały **drugiego rozbioru Polski**.

Pochód twórców Konstytucji 3 maja ulicami Warszawy przedstawił na swoim obrazie z 1891 roku Jan Matejko. Wśród postaci widoczny jest król Stanisław August Poniatowski 1. W środkowej części dzieła malarz umieścił marszałka Stanisława Małachowskiego 2, który unosi tekst konstytucji. Była ona pierwszym tego typu dokumentem w Europie. Zakładała między innymi utworzenie rządu i przywrócenie dziedziczności tronu.

Wybuch powstania kościuszkowskiego

W wyniku drugiego rozbioru powierzchnia Rzeczypospolitej zmniejszyła się o ponad połowę. Król Polski był zależny od rosyjskiego ambasadora, a polscy patrioci byli prześladowani. Krajowi groził kolejny podział. W tej sytuacji Polacy postanowili walczyć o utrzymanie niepodległości ziem, które należały jeszcze do Rzeczypospolitej. W 1794 roku zorganizowali powstanie narodowe. Na jego czele stanął generał **Tadeusz Kościuszko** – od jego nazwiska powstanie nazywane jest **kościuszkowskim**. Generał już wcześniej wsławił się w walce z Rosjanami i był bardzo szanowany wśród żołnierzy. Przejmując dowództwo, Kościuszko złożył w Krakowie uroczystą przysięgę w obecności przedstawicieli całego narodu.

Powstanie – zbrojne wystąpienie ludności skierowane przeciwko władzy lub obcym wojskom.

Tadeusz Kościuszko 1 składający przysięgę na rynku Starego Miasta w Krakowie został przedstawiony na obrazie Wojciecha Kossaka z 1911 roku. W uroczystości uczestniczyli żołnierze 2, przedstawiciele szlachty 3, a także chłopi 4, którzy mieli również stanąć do walki.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Przysięga Tadeusza Kościuszki

Ja, Tadeusz Kościuszko, przysięgam w obliczu Boga całemu narodowi polskiemu, iż powierzonej mi władzy na niczyj prywatny ucisk nie użyję, lecz jedynie dla całości granic, odzyskania samowładności [niezależności] *narodu i ugruntowania powszechnej wolności używać będę. Tak mi Panie Boże dopomóż i niewinna męka Syna Jego.*

Źródło: *Przysięga Kościuszki na Rynku Głównym w Krakowie*, [w:] T. Mosiek, *Historia. Od wielkich odkryć geograficznych do I wojny światowej*, Warszawa 2004, s. 93.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Powiedz, komu składał przysięgę Tadeusz Kościuszko.
2. Przedstaw, do czego zobowiązał się przywódca powstania.

Przebieg powstania kościuszkowskiego

Po złożeniu uroczystej przysięgi Tadeusz Kościuszko został **naczelnikiem** powstania. Jego armia liczyła kilka tysięcy żołnierzy, w tym oddział **kosynierów** – chłopów uzbrojonych w kosy. Wkrótce wojska Kościuszki wyruszyły z Krakowa, aby połączyć się z oddziałami powstańczymi, które tworzono w innych polskich miastach. W okolicy wsi **Racławice** doszło do bitwy, w której armia Kościuszki pokonała Rosjan. W walce szczególnie zasłużyli się kosynierzy, którzy zdobyli armaty wroga i rozbili część rosyjskiej piechoty.

Powstanie rozszerzało swój zasięg. Polakom udało się między innymi opanować Warszawę. Jednak wkrótce do walczących Rosjan dołączyły wojska pruskie. Wobec przeważających sił przeciwników polskie oddziały zaczęły ponosić porażki. Szczególnie dotkliwa była klęska powstańców w bitwie pod **Maciejowicami**. W jej wyniku Tadeusz Kościuszko dostał się do rosyjskiej niewoli. Niedługo potem wojska rosyjskie zajęły Warszawę, a **powstanie upadło**.

Kosynierzy walczyli kosami z ostrzem postawionym na sztorc, czyli do góry. Najczęściej nosili jasne chłopskie stroje spięte pasami, zwane sukmanami.

Bitwa pod Racławicami

Zwycięstwo pod Racławicami rozsławiło Tadeusza Kościuszkę i kosynierów. Pod koniec XIX wieku zespół malarzy pod kierunkiem Jana Styki i Wojciecha Kossaka utrwalił bitwę na mierzącym ponad 100 metrów obrazie zatytułowanym *Panorama Racławicka*.

1. **Rosyjscy żołnierze** tworzyli regularne oddziały. Nosili jednolite mundury i byli zdyscyplinowani.
2. **Kosynierzy** odważnie atakują lepiej uzbrojonego i wyćwiczonego przeciwnika. Postawa kosynierów przesądziła o zwycięstwie Polaków.

3. **Chłop Wojciech Bartos** wykazał się wielkim męstwem, gasząc lont armaty mimo ostrzału wroga. W nagrodę przyznano mu stopień oficerski i nazwisko „Głowacki".

? Czym różnił się sposób walki wojsk rosyjskich i kosynierów ukazany na obrazie?

Skutki klęski powstania

Klęska powstania była dla Polaków wielką tragedią. Oznaczała dla nich **koniec niepodległości**. Zaborcy zawzięcie ścigali przywódców powstania. Wielu z nich dostało się do niewoli i zostało wywiezionych w głąb Rosji. Sam Tadeusz Kościuszko był przez dwa lata więziony w stolicy Rosji – Petersburgu. Po uwolnieniu wyjechał na Zachód i już nigdy nie powrócił do Polski.

W czasie, gdy toczyły się jeszcze walki, władcy Rosji, Austrii i Prus prowadzili rozmowy w sprawie ostatecznego podziału ziem polskich. Do porozumienia doszło w **1795 roku**. Zaborcy dokonali wówczas **trzeciego rozbioru Polski**. Niedługo później król Stanisław August Poniatowski zrzekł się polskiego tronu. Rzeczpospolita na 123 lata zniknęła z mapy Europy.

Zaborcy – tu: Rosja, Prusy i Austria; państwa, które dokonały rozbiorów Polski.

Rozbiory Polski

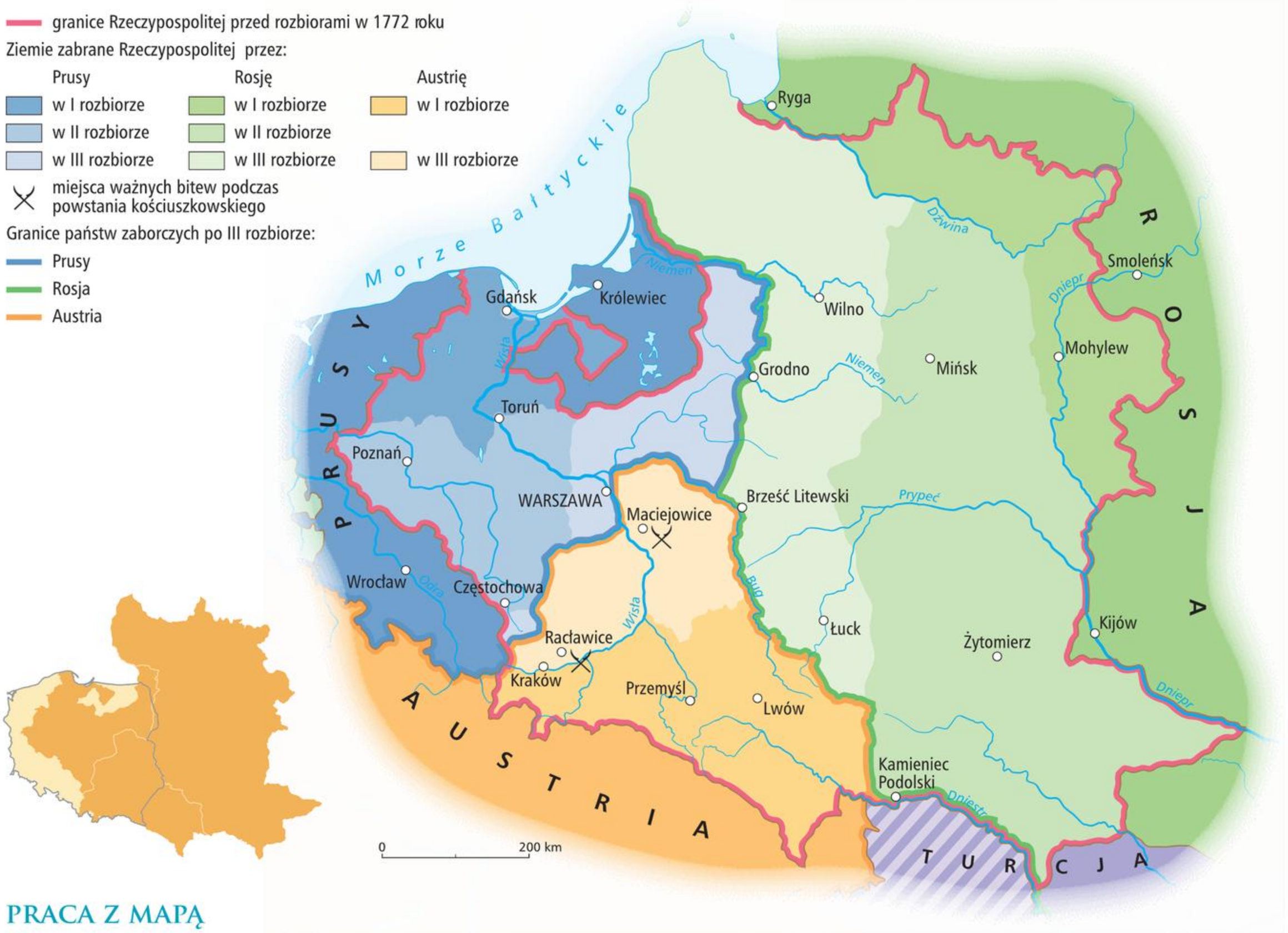

PRACA Z MAPĄ

1. Powiedz, w którym rozbiorze Polska utraciła Warszawę, a w którym – Poznań.

2. Oceń, które z państw zaborczych odebrało Polsce największe terytorium.

Panorama Racławicka

Obraz *Panorama Racławicka* powstał dla uczczenia setnej rocznicy zwycięstwa wojsk Kościuszki nad Rosjanami. Głównymi twórcami dzieła byli Jan Styka i Wojciech Kossak, jednak w pracach brało udział także kilku innych malarzy. Przygotowania do tworzenia obrazu trwały wiele miesięcy. Artyści odwiedzili nawet pole bitwy, aby wykonać tam szkice. Zbierali także wzory elementów uzbrojenia i mundurów wojsk. Ostatecznie powstało dzieło, które ma ponad 100 metrów szerokości i 15 metrów wysokości. Szczęśliwie panorama przetrwała do naszych czasów i dziś możemy ją oglądać we Wrocławiu. Tam prezentowana jest w specjalnie do tego stworzonym okrągłym budynku, zwanym rotundą.

? W jaki sposób twórcy *Panoramy Racławickiej* przygotowywali się do swojej pracy?

Panorama Racławicka jest jedną z największych atrakcji Wrocławia. Ogromne malowidło jest rozpięte na wewnętrznej ścianie okrągłej budowli. Osoby oglądające dzieło znajdują się więc jakby w jego środku – są otoczone przez obraz oraz specjalną scenografię, która przedstawia elementy pola bitwy.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W XVIII wieku pogłębiał się kryzys Rzeczypospolitej. Sąsiadujące z nią Rosja, Austria i Prusy wpływały na jej wewnętrzne sprawy, a z czasem zagarnęły część jej ziem.
2. W 1794 roku wybuchło powstanie kościuszkowskie. Było ono ostatnią próbą ratowania upadającej Rzeczypospolitej.
3. Na początku powstania Polacy pokonali Rosjan w bitwie pod Racławicami. Mimo to ostatecznie powstanie zakończyło się klęską.
4. Rok po upadku powstania Rosja, Austria i Prusy dokonały trzeciego rozbioru Polski.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów przyczyny wybuchu powstania kościuszkowskiego.
2. Wytłumacz, kim byli kosynierzy i jaką rolę odegrali w czasie powstania.
★ 3. Wyjaśnij, czym był Uniwersał połaniecki. Określ, kto i w jakim celu wydał ten dokument.
4. **Miniprojekt**
   Zaprezentujcie w formie plakatu postać Tadeusza Kościuszki. Zamieśćcie w swoich pracach najważniejsze informacje o przywódcy powstania z 1794 roku i przedstawcie jego zasługi.

Powstanie kościuszkowskie

Przyczyna

- drugi rozbiór Polski
- dążenie Polaków do utrzymania niepodległości

Wydarzenie

Powstanie kościuszkowskie w **1794 roku**.

Skutek

- trzeci rozbiór Polski
- początek trwającego 123 lata okresu niewoli

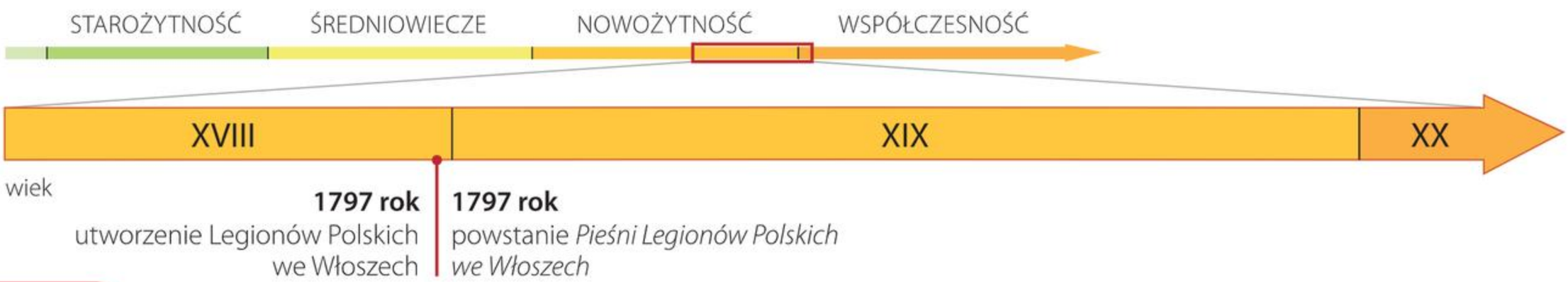

4 Legiony Polskie i hymn narodowy

Józef Wybicki (∗1747 †1822) był politykiem, pisarzem i generałem. Napisał słowa polskiego hymnu narodowego.

Na co będę zwracać uwagę:

- kto i kiedy utworzył Legiony Polskie we Włoszech,
- jakie były losy Legionów Polskich we Włoszech,
- kto jest autorem polskiego hymnu narodowego.

Polacy po trzecim rozbiorze

Na poprzedniej lekcji dowiedzieliście się, że **w 1795 roku** Rosja, Prusy i Austria dokonały **trzeciego rozbioru Polski**. Polacy utracili swoje państwo i zostali poddanymi obcych władców. Musieli płacić podatki zaborcom i walczyć w ich armiach.

Emigracja – osiedlenie się poza granicami ojczystego kraju.

W tej sytuacji wielu polskich patriotów udało się na emigrację. Jedni opuszczali kraj z obawy przed aresztowaniami, inni chcieli walczyć o odzyskanie niepodległości. Większość emigrantów wyjechała do Francji, która prowadziła wtedy wojnę z jednym z zaborców Polski – Austrią. Wierzyli, że z pomocą Francuzów odbudują armię i odzyskają wolność dla swojej ojczyzny.

Legiony Polskie we Włoszech

Na emigracji znaleźli się między innymi generał **Jan Henryk Dąbrowski** oraz pisarz i polityk **Józef Wybicki**. Zaproponowali oni francuskim władzom, aby utworzyć wojsko polskie u boku Francji.

Polacy zdobyli poparcie generała Napoleona Bonapartego, który z powodzeniem walczył z Austriakami we Włoszech. W **1797 roku** we Włoszech **powstały Legiony Polskie**. Ich dowódcą został Jan Henryk Dąbrowski. Generał chciał zgromadzić jak najwięcej żołnierzy, aby pokazać Francuzom, że jego rodakom zależy na odzyskaniu niepodległości. Wezwał więc Polaków, aby zgłaszali się do nowo utworzonego wojska. W swojej odezwie pisał do rodaków: *Przybywajcie, koledzy, rzucajcie broń, którą wam nosić przymuszono, bijmy się za sprawę wspólną wszystkich narodów, za wolność pod walecznym Bonaparte*. W krótkim czasie do Legionów wstąpiło około siedmiu tysięcy żołnierzy.

Jan Henryk Dąbrowski (∗1755 †1818) był jednym z najwybitniejszych polskich dowódców. W 1794 roku walczył w powstaniu kościuszkowskim, podczas którego kierował obroną Warszawy.

W oddziałach legionistów

Legiony Polskie były nie tylko oddziałami wojskowymi, lecz także **szkołą patriotyzmu**. Wszystkich żołnierzy traktowano równo, bez względu na ich pochodzenie. Awansować mogli nawet legioniści spoza stanu szlacheckiego. Ponadto w armii odbywały się lekcje czytania, pisania i historii.

Latem 1797 roku do Legionów dołączył Józef Wybicki. Pisarz był zachwycony atmosferą równości i patriotyzmu panującą wśród żołnierzy. Po kilku dniach napisał dla nich ***Pieśń Legionów Polskich we Włoszech***. Legionistom bardzo się spodobał ten utwór. Przypominał im o Polsce i zapowiadał powrót do wolnej ojczyzny. Pieśń nazwano później *Mazurkiem Dąbrowskiego*, ponieważ śpiewano ją do melodii mazura, popularnego tańca ludowego.

Legiony Polskie przez kilka lat wiernie walczyły u boku armii francuskiej. Legioniści odnosili zwycięstwa nad Austriakami i Rosjanami. Jednak władze Francji po skończonej wojnie przestały popierać Polaków. Wielu żołnierzy zwątpiło w sens dalszej walki i wróciło do kraju. Wraz z nimi na ziemie polskie dotarła pieśń napisana przez Wybickiego. Utwór przez lata zaborów podtrzymywał w Polakach nadzieję na wolną ojczyznę. W XX wieku, po odzyskaniu przez nasz kraj niepodległości, ***Mazurek Dąbrowskiego*** **został polskim hymnem narodowym**.

CIEKAWOSTKA

Żołnierze Legionów Polskich nosili na mundurach naramienniki z napisem: *Ludzie wolni są braćmi*. Hasło to podkreślało zasady równości w oddziałach Dąbrowskiego i gotowość walki za wszystkie narody cierpiące niewolę.

WARTO WIEDZIEĆ

Polscy legioniści na Karaibach

W 1801 roku Napoleon zawarł pokój z Austriakami. Władze francuskie uznały wtedy, że część polskich legionistów nie jest już potrzebna francuskiej armii. Około sześciu tysięcy żołnierzy wysłano na odległą wyspę San Domingo, leżącą u wybrzeży Ameryki. Podróż przez ocean trwała trzy miesiące. Na miejscu legioniści mieli tłumić antyfrancuskie powstanie niewolników. Wielu Polaków zginęło w walkach oraz wskutek tropikalnych chorób, nieznanych na naszym kontynencie. Część żołnierzy pozostała na San Domingo, gdzie do dziś żyją ich potomkowie. Do Europy wróciło tylko około 700 legionistów.

Walki legionistów na San Domingo zostały przedstawione na obrazie Januarego Suchodolskiego z 1845 roku. Zbuntowani niewolnicy używali prymitywnej broni, na przykład maczet, byli jednak bardzo odważni i pełni zapału.

? Dlaczego z wyprawy na San Domingo wróciło tak niewielu legionistów?

O czym mówią słowa *Mazurka Dąbrowskiego?*

Tekst polskiego hymnu odwołuje się do postaci oraz wydarzeń z historii naszego kraju, zarówno tych z okresu powstania pieśni, jak i dawniejszych. Wybicki w swoim utworze zapowiedział też powrót Legionów do ojczyzny.

Rozbiory Polski oznaczały upadek dawnej Rzeczypospolitej. Wybicki podkreślił jednak, że walka o niepodległość ojczyzny będzie trwać, dopóki żyją polscy patrioci.

Jan Henryk Dąbrowski był twórcą i dowódcą Legionów Polskich. Żołnierze darzyli go wielkim szacunkiem. Wierzyli, że generał poprowadzi ich z Włoch do wolnej Polski. Jan Henryk Dąbrowski prowadzący legionistów do walki został przedstawiony na obrazie Juliusza Kossaka.

Napoleon Bonaparte został uwieczniony na obrazie Antoine'a-Jeana Gros [czytaj: antłana żana gro]. Dowodzona przez Napoleona armia wielokrotnie zwyciężała wojska austriackie, pruskie i rosyjskie. Jego sukcesy dawały przykład Polakom, jak mają walczyć z zaborcami.

Stefan Czarniecki bohatersko walczył ze Szwedami w XVII wieku. Podczas jednej z wojen przeprawił się konno przez półkilometrową cieśninę morską. Stefan Czarniecki jest bohaterem nie tylko polskiego hymnu narodowego, lecz także jednego z obrazów Juliusza Kossaka.

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz, Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami.
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zapłakany –
Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

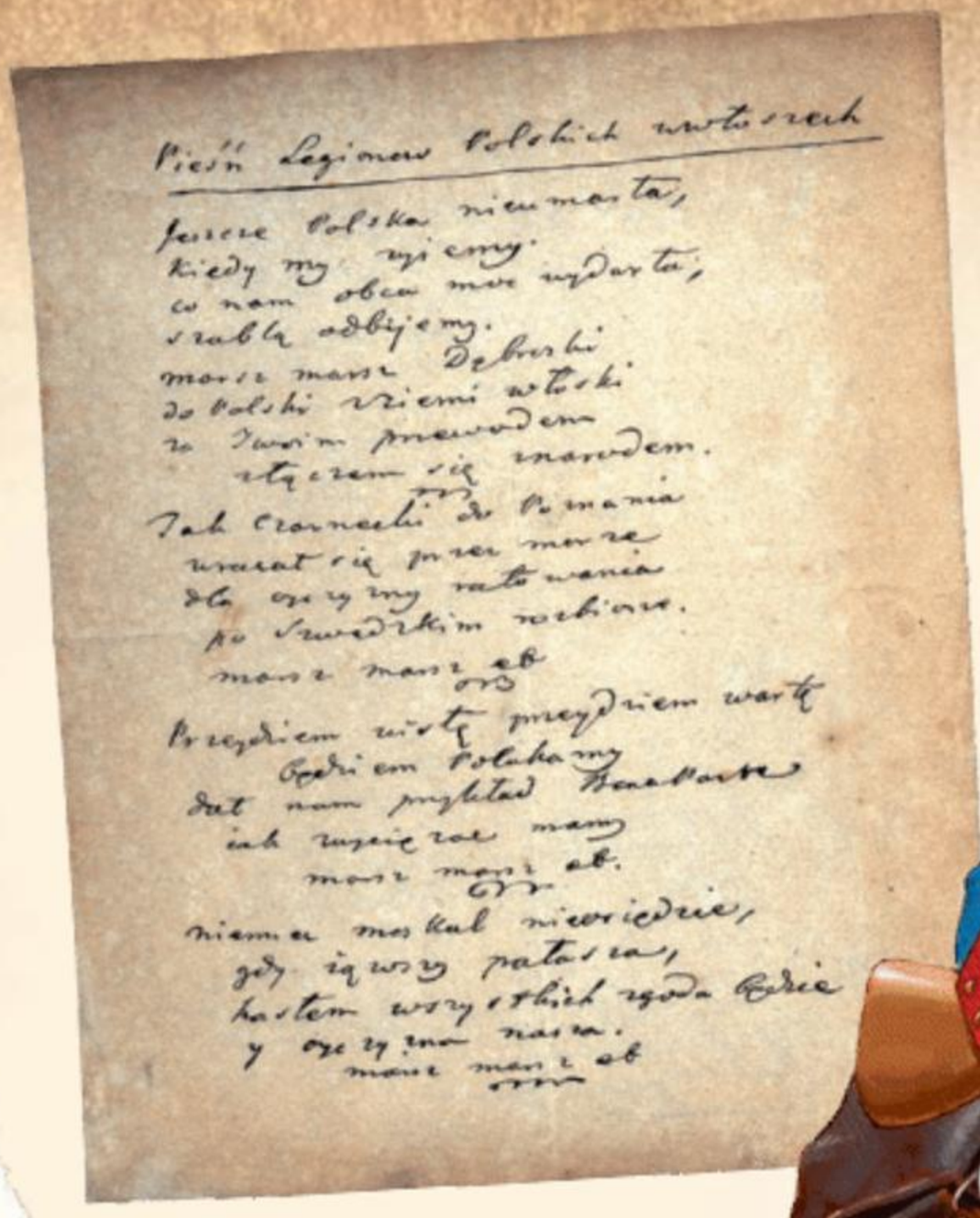

Pieśń Legionów Polskich we Włoszech

Jeszcze Polska nie umarła,
kiedy my żyjemy.
co nam obca moc wydarła,
szablą odbijemy.
Marsz marsz Dąbrowski
do Polski z ziemi włoski
za Twoim przewodem
złączym się z narodem.

Jak Czarniecki do Poznania
wracał się przez morze
dla ojczyzny ratowania
po szwedzkim rozkazie.
Marsz marsz ab
orz

Przejdziem Wisłę przejdziem Wartę
będziem Polakami
Da nam przykład Bonaparte
jak zwyciężać mamy
Marsz marsz ab
orz

Niemiec Moskal nie wydrze nam
gdy się wspólnie potrzesz,
bo nas wzywa trzech narodów głos
do ojczyzny naszej
Marsz marsz ab
orz

Rękopis *Pieśni Legionów Polskich we Włoszech* zaginął podczas II wojny światowej. Ocalała jednak kopia przechowywana do dziś w Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie.

Żołnierze Legionów Polskich nosili mundury 1 podobne do ubioru wojsk dawnej Rzeczypospolitej. Na znak sojuszu z Francją legioniści przypinali do czapek trójkolorową kokardę 2 w barwach tego państwa: niebieskim, białym i czerwonym.

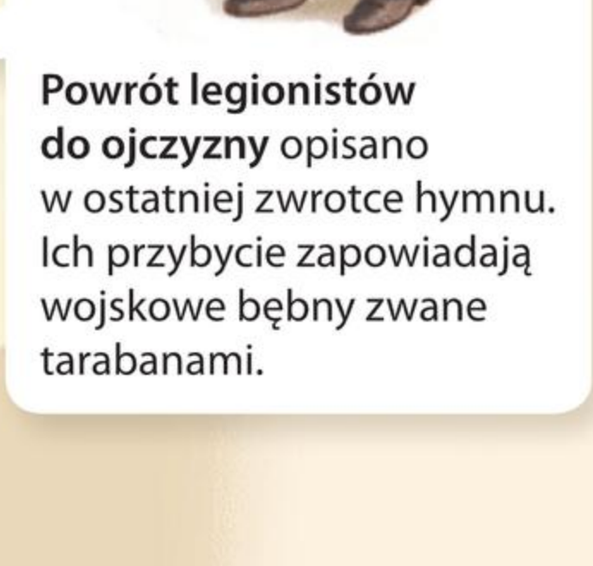

Powrót legionistów do ojczyzny opisano w ostatniej zwrotce hymnu. Ich przybycie zapowiadają wojskowe bębny zwane tarabanami.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Krótko wyjaśnij, kim były postacie historyczne pojawiające się w tekście polskiego hymnu.
2. Powiedz, o czym świadczyły trójkolorowe kokardy przypinane do czapek polskich legionistów.

Hymn Polski

Mazurek Dąbrowskiego to, obok flagi i godła, jeden z polskich symboli narodowych. Hymn wzmacnia w naszych rodakach poczucie wspólnoty i przypomina o polskiej historii. Pieśń ta jest wykonywana podczas uroczystości państwowych, na międzynarodowych zawodach sportowych oraz w szkołach – Wy też pewnie śpiewacie ją na początku i końcu roku szkolnego. Moment wykonywania hymnu narodowego to szczególnie uroczysta chwila. Gdy rozbrzmiewa *Mazurek Dąbrowskiego*, wszyscy powinni zachować spokój i powagę. Mężczyźni muszą zdjąć nakrycia głowy, a osoby umundurowane – stanąć na baczność i zasalutować.

Występy piłkarskiej reprezentacji Polski zawsze poprzedza odegranie *Mazurka Dąbrowskiego*. Pieśń tę możemy usłyszeć także podczas wręczania złotych medali olimpijskich polskim sportowcom.

? Jak powinniście się zachować, gdy śpiewacie hymn narodowy podczas szkolnej uroczystości?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Po trzecim rozbiorze Polski w 1795 roku wielu patriotów wyjechało z kraju.
2. W 1797 roku z inicjatywy Jana Henryka Dąbrowskiego powstały Legiony Polskie we Włoszech.
3. Legiony Polskie walczyły u boku Francji przeciw Austriakom i Rosjanom. Legionistom nie udało się jednak wyzwolić ojczyzny.
4. W 1797 roku Józef Wybicki napisał tekst *Pieśni Legionów Polskich we Włoszech*. Utwór ten, znany dziś jako *Mazurek Dąbrowskiego*, jest polskim hymnem narodowym.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Opisz, w jakich okolicznościach powstały Legiony Polskie we Włoszech.
2. Powiedz, kto i kiedy napisał słowa polskiego hymnu narodowego.
★ 3. Porównaj tekst *Pieśni Legionów Polskich we Włoszech* ze słowami *Mazurka Dąbrowskiego*. Omów, jak zmienił się tekst polskiego hymnu.
4. **Miniprojekt**
Podzielcie się na małe grupy i przygotujcie ulotki zachęcające do wstępowania w szeregi Legionów Polskich. Wymyślcie atrakcyjne hasła. Opiszcie korzyści, jakie może przynieść Polakom walka u boku Francji.

Powstanie Legionów Polskich

Przyczyna

- trzeci rozbiór Polski
- dążenie Polaków do odzyskania niepodległości

Wydarzenie

Powstanie Legionów Polskich we Włoszech **w 1797 roku**.

Skutek

- walka Polaków z zaborcami u boku Francji
- powstanie *Pieśni Legionów Polskich we Włoszech*

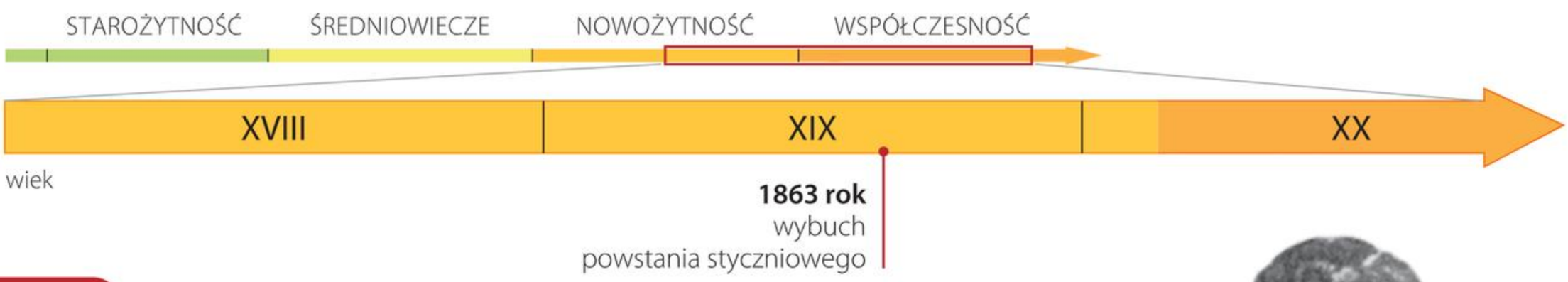

5 Romuald Traugutt i powstanie styczniowe

Romuald Traugutt (∗1826 †1864) był polskim oficerem, który służył w armii rosyjskiej. Został przywódcą powstania styczniowego.

Na co będę zwracać uwagę:

- dlaczego wybuchło powstanie styczniowe,
- kim był Romuald Traugutt,
- jakie były skutki powstania styczniowego.

Wybuch powstania styczniowego

Jak pamiętacie z wcześniejszych lekcji, pod koniec XVIII wieku Polska utraciła niepodległość. Terytorium naszego kraju zostało podzielone między Rosję, Prusy i Austrię.

W drugiej połowie XIX wieku **Polacy nadal nie mieli własnego państwa**. Nie mogli swobodnie kontaktować się z rodakami w innych krajach ani przekraczać granic tak łatwo, jak my dziś w Europie. Polacy musieli służyć w armiach Austrii, Prus i Rosji.

Polscy patrioci chcieli, aby nasz kraj odzyskał niepodległość. Dlatego przygotowywali powstanie zbrojne w zaborze rosyjskim. Wszystkie działania prowadzono potajemnie, z narażeniem życia. Władze carskie dowiedziały się jednak o tych planach. Aby nie dopuścić do wybuchu powstania, zdecydowały się przeprowadzić brankę i wcielić młodych Polaków do wojska rosyjskiego. W tej sytuacji w styczniu 1863 roku nieprzygotowani dostatecznie Polacy stanęli do walki. Tak rozpoczęło się **powstanie styczniowe**.

Zabór rosyjski – ziemie dawnej Rzeczypospolitej znajdujące się w XIX wieku pod panowaniem rosyjskim.

Branka – przymusowy pobór do wojska, w tym przypadku: do armii rosyjskiej.

Branka Polaków do armii rosyjskiej w 1863 roku została przedstawiona na obrazie Aleksandra Sochaczewskiego z końca XIX wieku. Patrole rosyjskie przychodziły do domów zwykle nocą, aby zaskoczyć aresztowanych. Służba w rosyjskim wojsku trwała nawet 25 lat.

Powstanie styczniowe

Podczas powstania styczniowego przewaga Rosjan była niemal dziesięciokrotna. Powstańcy prowadzili więc **walkę partyzancką**. Ukrywali się w lasach i z zaskoczenia atakowali mniejsze oddziały wroga. W ciągu trwającego ponad rok powstania stoczono prawie 1200 potyczek i małych bitew. Powstańcom nie udało się jednak zająć żadnego dużego miasta ani ważnej twierdzy.

Oddziały powstańcze składały się z ochotników. Powstańcy nie nosili mundurów. Aby pokazać, że są Polakami, przyczepiali do czapek metalowe orzełki lub biało-czerwone kokardy. Najczęściej walczyli tym, co mieli w domu: szablami, kosami lub strzelbami myśliwskimi.

Patrol powstańczy to obraz Maksymiliana Gierymskiego z 1873 roku. Dzieło przedstawia kilku zagubionych partyzantów, którzy pytają o drogę wiejskiego włóczęgę.

Rosjanie byli jednolicie umundurowani, wyszkoleni i dobrze uzbrojeni. Mieli także armaty, których brakowało powstańcom. Potrafili skutecznie walczyć, ponieważ służba w rosyjskim wojsku trwała wiele lat.

Polacy w czasie powstania

Powstanie styczniowe popierali niemal wszyscy Polacy z zaboru rosyjskiego. Wielu walczyło w oddziałach partyzanckich, inni udzielali powstańcom schronienia lub zbierali pieniądze na zakup broni. Kobiety podczas powstania nosiły czarne szaty i skromną biżuterię z elementami patriotycznymi. Czarny kolor oznaczał żałobę po utracie niepodległości kraju oraz po poległych rodakach. Proste ozdoby wskazywały natomiast, że walka z zaborcą jest najważniejsza i trzeba na nią przeznaczyć nawet kosztowności czy cenne rodzinne pamiątki.

Pożegnanie powstańca to obraz Artura Grottgera z 1866 roku. Na obrazie widzimy dziewczynę w czarnej, żałobnej sukni, przypinającą do czapki ukochanego biało-czerwoną kokardę – symbol powstańców.

Praca z infografiką

1. Opisz, jak byli uzbrojeni powstańcy styczniowi, a jak – żołnierze rosyjscy.
2. Powiedz, w jaki sposób Polki okazywały swoje poparcie dla rodaków walczących w powstaniu.

WARTO WIEDZIEĆ

Podziemne państwo

W trakcie powstania styczniowego Polacy utworzyli tak zwane państwo podziemne. Polscy dowódcy działali w tajemnicy przed Rosjanami, ponieważ bali się aresztowania. Państwo podziemne powołało **Rząd Narodowy**, własne sądy oraz policję. Powstańcy wydawali gazety i ulotki, w których zachęcali rodaków do walki. Na ziemiach objętych powstaniem działała poczta, pobierano też podatki. Dzięki temu do oddziałów docierały rozkazy Rządu Narodowego oraz pieniądze potrzebne w dalszej walce.

? Co oznacza wyrażenie „państwo podziemne”?

Pieczęć Rządu Narodowego była umieszczana na dokumentach powstańczych.

Romuald Traugutt na czele powstania

Jesienią 1863 roku powstańcy byli blisko porażki. Dyktatorem powstania został wtedy **Romuald Traugutt**, który przez wiele lat służył w armii rosyjskiej. Ten doświadczony oficer zorganizował oddziały powstańców, tak aby mogły skuteczniej walczyć z Rosjanami. Traugutt nie brał osobiście udziału w walkach. Zarządzał powstaniem z Warszawy, w której ukrywał się przed Rosjanami.

W kwietniu 1864 roku Traugutt, zdradzony przez jednego ze współpracowników, został aresztowany przez Rosjan. Był brutalnie przesłuchiwany, jednak nikogo nie wydał. Po kilku miesiącach skazano go na śmierć i stracono. **Wkrótce po tym powstanie upadło.** Władze rosyjskie były okrutne wobec powstańców. Tysiące z nich zginęły, trafiły do więzienia lub zostały **zesłane na Syberię**. Majątki aresztowanych odebrano ich rodzinom. Większość powstańców nigdy już nie wróciła do Polski.

Dyktator – tu: naczelny wódz wojsk powstańczych.

Syberia – odległe rosyjskie ziemie na wschodzie, gdzie panuje surowy, zimny klimat.

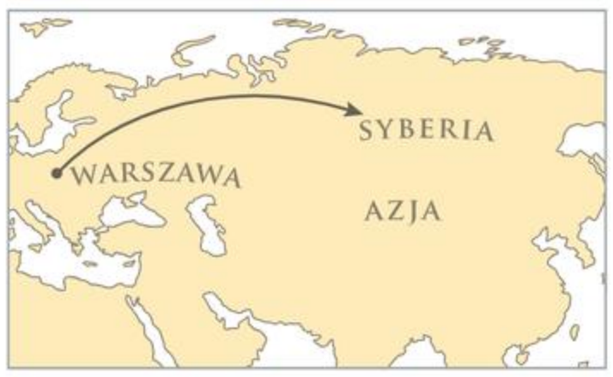

Polscy powstańcy w drodze na Syberię musieli pokonać pieszo ponad pięć tysięcy kilometrów w śniegu i mrozie. Ich pochód uwiecznił malarz Aleksander Sochaczewski na obrazie *Pożegnanie Europy*, namalowanym w latach 1890–1894.

Pamięć o powstaniu styczniowym

Mimo że od powstania styczniowego upłynęło ponad 150 lat, w naszym kraju nadal możemy znaleźć ślady tamtych wydarzeń. W polskich lasach znajdują się liczne mogiły partyzantów. Opiekę nad tymi grobami sprawują dziś harcerze i miłośnicy historii. Ponadto wzniesiono wiele pomników upamiętniających uczestników powstania oraz miejsca bitew. W Polsce działają również grupy rekonstrukcyjne, które odtwarzają stroje i uzbrojenie powstańców. Podczas swoich pokazów prezentują nie tylko sceny walk, lecz także codzienne życie w oddziale partyzanckim.

Pomnik ku czci powstańców styczniowych w Puszczy Augustowskiej upamiętnia miejsce kilku potyczek stoczonych tu w latach 1863–1864. Na monumencie widnieje łaciński napis „Gloria victis" [czytaj: wiktis], co oznacza: „Chwała zwyciężonym".

? Czy w Twoim regionie znajdują się miejsca upamiętniające wydarzenia z okresu powstania styczniowego?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W 1863 roku w zaborze rosyjskim wybuchło powstanie styczniowe. Jego celem było odzyskanie niepodległości przez Polaków.
2. Przez ponad rok Polacy walczyli z dużo silniejszą od nich armią rosyjską.
3. W trakcie powstania znaczna część społeczeństwa zaangażowała się w walkę z zaborcą. Polacy utworzyli też podziemne państwo.
4. Ostatnim dyktatorem powstania styczniowego był Romuald Traugutt. Po jego śmierci powstanie upadło.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, czym była branka.
2. Powiedz, dlaczego Romualda Traugutta nazywamy patriotą.
★ 3. Wyjaśnij, dlaczego organizację władz powstańczych w latach 1863–1864 nazywa się państwem podziemnym.
4. **Miniprojekt**
   Zaprojektujcie ulotkę wydaną przez władze powstańcze, w której zachęcicie rodaków do walki. Odwołajcie się do sytuacji Polaków pod zaborami.

POWSTANIE STYCZNIOWE

Przyczyna

- dążenie Polaków do odzyskania niepodległości
- zorganizowanie przez Rosjan branki

Wydarzenie

Powstanie styczniowe w latach **1863–1864**.

Skutek

- śmierć wielu powstańców
- odebranie majątków uczestnikom powstania
- zesłanie tysięcy Polaków na Syberię

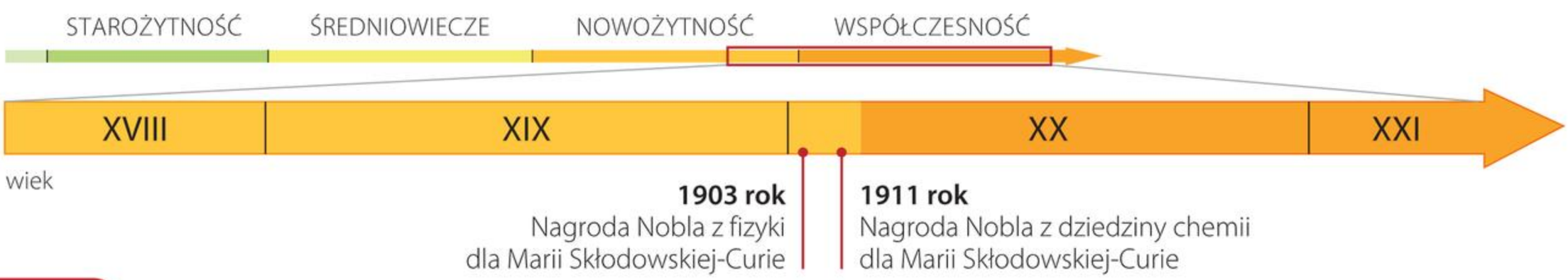

6

Maria Skłodowska-Curie – polska noblistka

Maria Skłodowska-Curie (∗1867 †1934) była wybitną uczoną. Dwukrotnie otrzymała Nagrodę Nobla.

Na co będę zwracać uwagę:

- jak Maria Skłodowska-Curie została naukowcem,
- czego dokonała Maria Skłodowska-Curie,
- którzy Polacy otrzymali Nagrodę Nobla.

Niezwykle zdolna uczennica

Jak już wiecie, w 1864 roku upadło powstanie styczniowe. Polakom nie udało się odzyskać swojego państwa, a ich prawa były jeszcze bardziej ograniczane przez zaborców. W Warszawie istniały polskie szkoły, jednak większość przedmiotów nauczana była po rosyjsku. Wśród uczennic rozpoczynających naukę po powstaniu styczniowym była **Maria Skłodowska**. Ukończyła ona z wyróżnieniem gimnazjum dla dziewcząt. Marzyła o studiach, jednak wówczas na ziemiach polskich kobiety nie mogły studiować. Dlatego w wieku 24 lat Maria wyjechała do Francji, aby tam rozpocząć naukę na słynnym paryskim uniwersytecie – Sorbonie. Tam, jako pierwsza kobieta, zdała egzaminy wstępne na studia z fizyki i matematyki. Po ukończeniu edukacji Maria poślubiła **Piotra Curie** [czytaj: ki**ri**], francuskiego naukowca. Odtąd małżonkowie prowadzili wspólne badania.

CIEKAWOSTKA

Maria Skłodowska pobierała także nauki na tak zwanym Uniwersytecie Latającym w Warszawie. Były to tajne kursy dla dziewcząt organizowane przez polskich nauczycieli. Nazwa pochodzi stąd, że w obawie przed władzami rosyjskimi często zmieniano miejsca, gdzie odbywały się wykłady.

Przejażdżki rowerowe były jedną z ulubionych rozrywek państwa Curie. Maria i Piotr udali się na rowerach nawet w swoją podróż poślubną.

Odkrycia i nagrody

Badania, które prowadzili państwo Curie, szybko przyniosły wspaniałe efekty. Uczeni odkryli dwa nieznane wcześniej pierwiastki chemiczne. Pierwszy z nich został nazwany przez Marię **polonem** na cześć jej ojczyzny – Polski. Drugi z pierwiastków – **rad** – okazał się niezwykle przydatny w medycynie. Wytwarza on promieniowanie, dzięki któremu jest możliwe leczenie ludzi chorych na raka.

W 1903 roku Maria i Piotr otrzymali za swoje odkrycia **Nagrodę Nobla** z fizyki. Po tragicznej śmierci Piotra w 1906 roku Maria objęła po nim funkcję wykładowcy, czyli nauczyciela szkoły wyższej, na Sorbonie. Została tym samym pierwszą kobietą profesorem na tym słynnym uniwersytecie. Oprócz wykładów nadal prowadziła pracę naukową. W 1911 roku ponownie została laureatką Nagrody Nobla, tym razem w dziedzinie chemii.

CIEKAWOSTKA

Nagrodą Nobla została uhonorowana także córka Piotra i Marii – Irena Joliot-Curie [czytaj: żo**lio** ki**ri**] oraz jej mąż. W 1935 roku otrzymali oni to wyróżnienie w dziedzinie chemii.

Laureat – zdobywca nagrody lub zwycięzca konkursu.

Praca w laboratorium zajmowała Marii i Piotrowi wiele czasu. Naukowcy musieli wielokrotnie powtarzać eksperymenty, aby potwierdzić swoje założenia. Pracowali przy tym w warunkach szkodliwych dla zdrowia.

Poświęcenie dla nauki

Praca naukowa Marii Skłodowskiej-Curie przynosiła jej wiele zaszczytów i wyróżnień, jednak była też niebezpieczna dla jej zdrowia. Pierwiastki, które badała uczona, wydzielają szkodliwe promieniowanie, które stało się przyczyną jej śmierci. Maria Skłodowska-Curie **zmarła w 1934 roku**. W uznaniu dla zasług państwa Curie w 1995 roku szczątki Marii i Piotra złożono w paryskim Panteonie, budowli, w której spoczywają wybitne osoby szczególnie zasłużone dla Francji. Maria Skłodowska-Curie była pierwszą kobietą, którą uhonorowano przez pochowanie w tym miejscu. Do dziś polska uczona uznawana jest za jedną z najwybitniejszych kobiet w historii.

CIEKAWOSTKA

W 1916 roku Maria Skłodowska-Curie uzyskała prawo jazdy. Była jedną z pierwszych kobiet w Europie, które miały uprawnienia do prowadzenia auta.

Polscy nobliści

Nagroda Nobla jest najważniejszym wyróżnieniem w świecie nauki. Ustanowił ją szwedzki wynalazca Alfred Nobel. Nagrodę jego imienia po raz pierwszy wręczono w 1901 roku. Wyróżnienie przyznaje się w kilku dziedzinach: fizyki, medycyny, chemii, literatury, a także za działalność na rzecz pokoju na świecie. Dotąd otrzymało ją siedmioro Polaków.

Maria Skłodowska-Curie (∗1867 †1934)

Jako pierwsza i do dziś jedyna kobieta, dwukrotnie otrzymała Nagrodę Nobla. Była także pierwszą osobą, której przyznano to zaszczytne wyróżnienie w dwóch różnych dziedzinach wiedzy: w 1903 roku z **fizyki** i w 1911 z **chemii**.

Henryk Sienkiewicz (∗1846 †1916)

Był jednym z najwybitniejszych polskich pisarzy. Sławę przyniosły mu powieści historyczne, na przykład: *Ogniem i mieczem*, *Potop*, *Krzyżacy* oraz *Quo vadis* [czytaj: kfo wadis]. Za całokształt twórczości otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie **literatury** w 1905 roku.

Władysław Reymont (∗1867 †1925)

Zasłynął jako autor dzieł, w których bardzo realistycznie przedstawiał życie ludzi na przełomie XIX i XX wieku. Jego najważniejsze powieści to *Ziemia obiecana* i *Chłopi*. Ta druga przyniosła mu międzynarodową sławę i Nagrodę Nobla w dziedzinie **literatury** w 1924 roku.

Czesław Miłosz (∗1911 †2004)

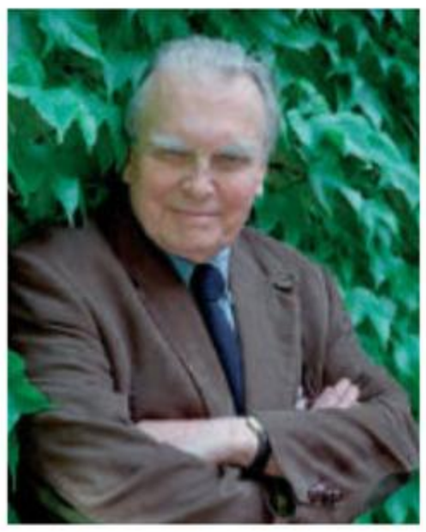

Ten wybitny poeta przez wiele lat przebywał na emigracji, gdyż sprzeciwiał się władzy komunistycznej w Polsce. W tym czasie jego dzieła były w naszym kraju zakazane. Nagrodę Nobla w dziedzinie **literatury** przyznano mu w 1980 roku.

Lech Wałęsa (∗1943)

W latach osiemdziesiątych był przewodniczącym „Solidarności" – związku zawodowego broniącego robotników w Polsce. Za swoją działalność otrzymał **Pokojową Nagrodę Nobla** w 1983 roku.

Wisława Szymborska (∗1923 †2012)

Wiersze tej znakomitej poetki znane są niemal na całym świecie. Jej utwory zostały przetłumaczone na ponad 40 języków. Nagrodę Nobla w dziedzinie **literatury** otrzymała za całokształt twórczości w 1996 roku.

Olga Tokarczuk (∗1962)

Jest autorką licznych powieści i opowiadań. Jej dzieła przetłumaczono na ponad 20 języków. Znana jest także jako obrończyni praw zwierząt. Nagrodę Nobla w dziedzinie **literatury** otrzymała w 2019 roku.

? W jakich dziedzinach Polacy otrzymywali Nagrodę Nobla?

Pamięć o Marii Skłodowskiej-Curie

Współcześnie imię Marii Skłodowskiej-Curie nosi wiele instytucji. Są wśród nich między innymi Uniwersytet w Lublinie i Centrum Onkologii w Warszawie, czyli szpital leczący chorych na nowotwory. Wywodzi się on od placówki założonej przez samą Marię Skłodowską-Curie w 1932 roku. Życie i dokonania naukowe uczonej stały się tematem wielu filmów i sztuk teatralnych. Zarówno w Polsce, jak i we Francji Maria Skłodowska-Curie jest także patronką wielu szkół i ulic. Dla uczczenia setnej rocznicy przyznania wybitnej Polce Nagrody Nobla w dziedzinie chemii rok 2011 obchodzony był w Polsce jako rok Marii Skłodowskiej-Curie.

Mural upamiętniający Marię Skłodowską-Curie znajduje się w Warszawie. Malowidło zostało wykonane z okazji roku Marii Skłodowskiej-Curie.

? Dlaczego rok 2011 ogłoszono rokiem Marii Skłodowskiej-Curie?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Maria Skłodowska-Curie pochodziła z Polski, jednak studiowała w Paryżu. Tam też została naukowcem i profesorem uniwersytetu.
2. Wraz z mężem – Piotrem Curie – Maria odkryła dwa pierwiastki: polon i rad.
3. Za swoje dokonania została dwukrotnie uhonorowana Nagrodą Nobla: w 1903 roku w dziedzinie fizyki i w 1911 roku – chemii.
4. Nagroda Nobla to najważniejsze wyróżnienie w świecie nauki. Dotychczas otrzymało ją siedmioro Polaków: Maria Skłodowska-Curie, Henryk Sienkiewicz, Władysław Reymont, Czesław Miłosz, Lech Wałęsa, Wisława Szymborska i Olga Tokarczuk.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Opowiedz, dlaczego Maria Skłodowska opuściła ojczyznę i wyjechała do Francji.
2. Omów najważniejsze dokonania polskiej uczonej.
★ 3. Wyjaśnij, dlaczego Maria Skłodowska-Curie jest dziś uważana za jedną z najwybitniejszych kobiet w dziejach.
4. **Miniprojekt**
Przeprowadźcie wywiad z Marią Skłodowską-Curie. Jedna z uczennic wcieli się w rolę uczonej. Pozostałe osoby będą dziennikarzami. Zapytajcie Marię Skłodowską-Curie o jej dokonania i czasy, w których żyła.

LEKCJA na SZÓSTKĘ

Jak polska noblistka została bohaterką wojenną?

Maria Skłodowska-Curie to nie tylko wybitna uczona i dwukrotna laureatka Nagrody Nobla, lecz także bohaterka I wojny światowej. Czy to oznacza, że walczyła na froncie? Nie, zamiast broni wykorzystywała swoją wiedzę i zdolności organizacyjne. Dzięki jej odwadze i determinacji udało się uratować wielu żołnierzy.

Wybuch Wielkiej Wojny

Lato 1914 roku Maria Skłodowska-Curie zamierzała spędzić ze swoimi córkami – 16-letnią Ireną i niespełna 10-letnią Ewą – nad morzem w północnej Francji. Niestety, w tym czasie wybuchł w Europie konflikt, który przerodził się w I wojnę światową. Wkrótce armia niemiecka wtargnęła do Francji. W sytuacji zagrożenia wybitna uczona postanowiła pomóc krajowi, który był dla niej drugą ojczyzną.

Nauka w służbie rannym

Jak polska badaczka mogła się przydać Francji? Jako uczona prowadząca wcześniej badania nad promieniowaniem, wiedziała, jak przydatne w leczeniu rannych mogą być promienie rentgenowskie, zwane też promieniami X. Po latach polska noblistka pisała w swojej autobiografii: *Dobrze wiadomo, że promienie X są stosowane przez lekarzy do badania chorych i rannych. Za ich pomocą można między innymi wykrywać i dokładnie lokalizować pociski w ciele ludzkim, co niezmiernie ułatwia ich usunięcie. Wykazują też zmiany w kościach i organach wewnętrznych oraz pozwalają śledzić przebieg różnych chorób.*

Pierwsza wojna światowa trwała cztery lata i była niezwykle krwawa. Podczas zmagań użyto między innymi karabinów maszynowych, artylerii, czołgów oraz gazów bojowych. Tylko we Francji zginęły ponad 2 miliony żołnierzy.

SPRZED WIEKÓW

Zdjęcia prześwietlające ciało

Zdjęcia rentgenowskie są wykonywane od końca XIX wieku. Ich nazwa pochodzi od nazwiska Wilhelma Roentgena [czytaj: rentgena], który odkrył promienie X. Zdjęcia ukazują między innymi układ kości człowieka. Widać też na nich elementy metalowe, takie jak obrączka czy pocisk tkwiący w ludzkim ciele.

Zdjęcie dłoni wykonane przez Wilhelma Roentgena w 1896 roku.

Maria rusza na front

Przed I wojną światową specjalistyczne pracownie wykonujące zdjęcia rentgenowskie należały do rzadkości. Szpitale polowe, gdzie opatrywano i operowano rannych żołnierzy, nie były wyposażone w aparaturę do zdjęć rentgenowskich ani nie miały personelu potrafiącego z takiego sprzętu korzystać. Maria Skłodowska-Curie postanowiła to zmienić. Bardzo szybko zdała sobie sprawę, że istniejące pracownie nie rozwiążą problemu. Znajdowały się one daleko od frontu, a wielu żołnierzy potrzebowało natychmiastowej operacji. Przewożenie rannych było bardzo ryzykowne. Maria postanowiła dostarczyć aparaturę bliżej potrzebujących. Tak narodził się pomysł na „małe Curie", czyli samochody do wykonywania prześwietleń.

„Małe Curie"

Wyposażenie jednej „małej Curie" obejmowało ponad 230 kilogramów różnego sprzętu, takiego jak: maszyny wytwarzające prąd, lampy, stoły dla pacjentów, ekrany do prześwietleń oraz wózki do wożenia rannych. Niezbędne były także specjalne fartuchy ochronne dla personelu, ponieważ promieniowanie używane do robienia zdjęć rentgenowskich jest bardzo szkodliwe. Każda „mała Curie" wymagała także zapasu benzyny oraz obsługi: lekarza, technika i kierowcy. Tak wyposażona ciężarówka mogła rozwijać prędkość do 40 kilometrów na godzinę.

Dzielne panie Curie

Wkrótce pojawił się kolejny problem – brak odpowiedniego personelu oraz kierowców. Wybitna uczona znalazła jednak i na to sposób. Zdobyła prawo jazdy i sama prowadziła jeden z samochodów. Była to bardzo odważna, a nawet szokująca ówczesną opinię publiczną decyzja, ponieważ wówczas niewiele kobiet umiało prowadzić auto. W dodatku Maria Skłodowska-Curie chciała jeździć samochodem blisko linii frontu. W końcu udało jej się uzyskać osobistą zgodę francuskiego ministra wojny. Wraz z córką – Ireną – szkoliła także lekarzy i pielęgniarki. Swoją postawą obie udowodniły, że prawdziwe bohaterstwo to nie tylko odwaga na polu bitwy, ale także gotowość niesienia pomocy w najtrudniejszych nawet warunkach.

Maria Skłodowska-Curie za kierownicą jednej z ciężarówek zwanych „małymi Curie".

III PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1 Określ, której postaci dotyczy każdy z opisów.

- Był dowódcą Legionów Polskich we Włoszech. Jego postać została uwieczniona w słowach polskiego hymnu państwowego.
- Odkryła pierwiastki chemiczne – rad i polon. Jako pierwsza kobieta w historii otrzymała dwie Nagrody Nobla.
- Dowodził polskimi wojskami w czasie potopu szwedzkiego. Zasłynął jako dowódca stosujący sposób walki zwany wojną podjazdową.
- Pełnił funkcje kanclerza i hetmana. Był założycielem miasta nazwanego od jego nazwiska.
- Jest autorem słów *Pieśni Legionów Polskich we Włoszech*.
- Był oficerem armii rosyjskiej. Jesienią 1863 roku stanął na czele powstania styczniowego.

2 Określ, które z podanych wydarzeń rozegrały się w XVIII wieku.

trzeci rozbiór Polski, potop szwedzki, powstanie kościuszkowskie,
powstanie styczniowe, odsiecz wiedeńska

3 Wymień państwa, które w XVIII wieku dokonały rozbiorów Polski.

4 Przyporządkuj każdą z podanych postaci do wydarzenia historycznego, w którym brała ona udział.

Tadeusz Kościuszko, Jan III Sobieski, Augustyn Kordecki, Stefan Batory

- obrona klasztoru na Jasnej Górze
- bitwa pod Racławicami
- oblężenie Pskowa
- odsiecz wiedeńska

5 Omów skutki upadku powstania kościuszkowskiego.

6 Określ, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

- Husaria to ciężkozbrojna jazda polska.
- Jedną z postaci historycznych uwiecznionych w tekście polskiego hymnu jest Jan III Sobieski.
- Maria Skłodowska-Curie to jedyna osoba pochodząca z Polski, która otrzymała Nagrodę Nobla.
- Jedną z przyczyn wybuchu powstania styczniowego było przeprowadzenie przez Rosjan branki.
- Kosynierzy wsławili się zwycięstwami odniesionymi w czasie potopu szwedzkiego.
- W czasie powstania styczniowego na ziemiach polskich działało podziemne państwo.

7 Powiedz, w jakim celu utworzono Legiony Polskie we Włoszech.

Obraz Wojciecha Kossaka *Józef Piłsudski na Kasztance* z 1928 roku.

IV

Ku współczesnej Polsce

1 Józef Piłsudski i niepodległa Polska

* Bitwa Warszawska

2 Eugeniusz Kwiatkowski i budowa Gdyni

3 Zośka, Alek i Rudy – bohaterscy harcerze

4 „Żołnierze niezłomni”

5 Jan Paweł II – papież pielgrzym

6 „Solidarność” i jej bohaterowie

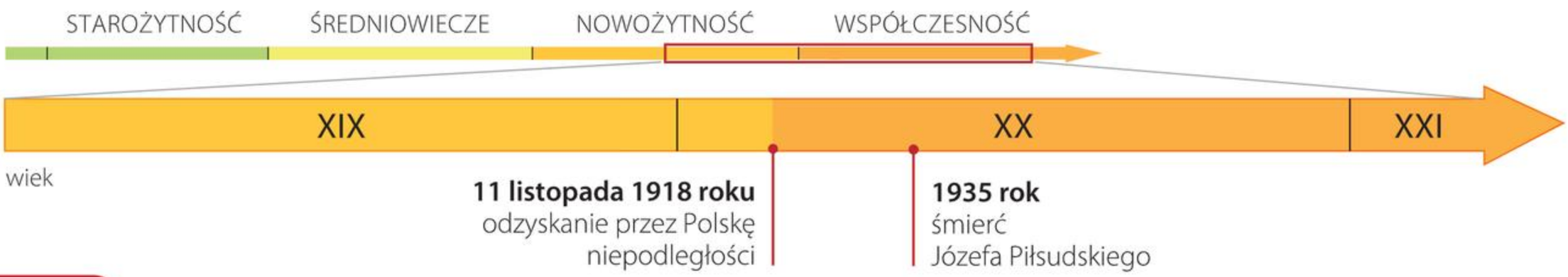

1 Józef Piłsudski i niepodległa Polska

Józef Piłsudski (∗1867 †1935) był współtwórcą niepodległego państwa polskiego. Pełnił funkcję Naczelnika Państwa.

Na co będę zwracać uwagę:

- kiedy i w jakich okolicznościach Polska odzyskała niepodległość,
- jaka była rola Józefa Piłsudskiego w walce o wolną Polskę,
- jak przebiegały walki o granice odrodzonej Polski.

I wojna światowa

Jak pamiętacie, od końca XVIII wieku Polacy żyli pod zaborami. Kolejne próby odzyskania niepodległości, takie jak powstanie styczniowe, kończyły się niepowodzeniami. Następna okazja do walki o wolność kraju nadarzyła się na początku XX wieku.

W 1914 roku **wybuchła I wojna światowa**. Największe państwa europejskie rywalizowały o przywództwo na kontynencie. Wśród nich były wszystkie kraje, które dokonały rozbiorów Polski. Po jednej stronie konfliktu były Niemcy (dawne Prusy) i Austro-Węgry, po drugiej – Rosja, którą wspierały dodatkowo Francja i Wielka Brytania. Pierwsza wojna światowa trwała cztery lata. Część działań zbrojnych toczyła się na ziemiach polskich. Sami Polacy, jako mieszkańcy państw zaborczych, byli wcielani do armii rosyjskiej, niemieckiej i austro-węgierskiej. Nieraz musieli walczyć na polu bitwy przeciw swoim rodakom.

Austro-Węgry – w latach 1867–1918 nazwa państwa austriackiego połączonego z Węgrami.

Polacy podczas I wojny światowej

Podczas I wojny światowej państwa zaborcze potrzebowały jak największej liczby żołnierzy. Dlatego władcy tych państw pozwalali na zakładanie w ramach swoich armii polskich oddziałów. Tak powstały między innymi **Legiony Polskie** walczące u boku Niemiec i Austro-Węgier przeciwko Rosji. Jednym z dowódców Legionów był **Józef Piłsudski**.

Po trzech latach walk Piłsudski zdecydował się zerwać sojusz z Niemcami i Austro-Węgrami, które zaczęły przegrywać wojnę. Władze niemieckie go za to uwięziły, a jego żołnierzy – rozbroiły.

CIEKAWOSTKA

Rozbrojeni przez Niemców żołnierze Legionów Polskich przebywali między innymi w obozie w Szczypiornie pod Kaliszem. Aby utrzymywać dobrą formę fizyczną, chętnie grali w piłkę ręczną. W odrodzonej Polsce dawni legioniści propagowali ten sport. Dlatego właśnie piłka ręczna zwana jest w naszym kraju szczypiorniakiem, a uprawiający ją sportowcy – szczypiornistami.

Polska odzyskuje niepodległość

Pierwsza wojna światowa zakończyła się w listopadzie 1918 roku. Państwa zaborcze utraciły swoją dotychczasową pozycję. Niemcy i Austro-Węgry przegrały wojnę, a Rosję ogarnęła wojna domowa. Wykorzystali to Polacy. Zaczęli przejmować z rąk zaborców władzę na polskich ziemiach, tworzyć własne urzędy, policję i wojsko. Polska po 123 latach zaborów odzyskiwała niepodległość.

Pokonani Niemcy wypuścili z więzienia Józefa Piłsudskiego. Przybył on do Warszawy, gdzie **11 listopada 1918 roku** powierzono mu dowództwo nad Wojskiem Polskim. To właśnie ten dzień jest uważany za datę odzyskania przez Polskę niepodległości. Kilka dni później Piłsudski otrzymał pełnię władzy w Polsce jako Naczelnik Państwa. Nie chciał jednak długo sprawować rządów. Postanowił zostać Naczelnikiem do czasu, gdy Polacy powołają sejm i senat, a następnie będzie wybrany prezydent. Odrodzone w 1918 roku państwo polskie nazywamy II Rzeczpospolitą.

Naczelnik Państwa – urząd najwyższego przedstawiciela państwa, istniejący w Polsce w latach 1918–1922. Odpowiednik dzisiejszego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

II Rzeczpospolita – nazwa państwa polskiego w latach 1918–1945. Pierwszą Rzeczpospolitą nazywamy państwo polskie sprzed epoki zaborów.

Józef Piłsudski prywatnie

Józef Piłsudski, jako wódz i polityk, był bardzo stanowczy i nieraz używał ostrych słów. Prywatnie był jednak bardzo życzliwy i miły. Szczególnie ważnymi dla niego osobami – oprócz jego krewnych – byli dawni żołnierze Legionów Polskich.

Józef Piłsudski miał dwie córki, o które bardzo się troszczył. Młodsza – Jadwiga 1 – była pilotem wojskowym i architektem, a starsza od niej o dwa lata Wanda 2 – lekarką.

Żołnierze Legionów Polskich byli bardzo związani ze swoim wodzem. Często czule nazywali go „Dziadkiem". Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości legioniści zakupili dla Naczelnika dworek w Sulejówku pod Warszawą. Co roku z okazji imienin Piłsudskiego zjeżdżały się tam dziesiątki gości. Wśród nich było wielu dawnych żołnierzy Legionów Polskich.

? Dlaczego dworek w Sulejówku był szczególnie ważny dla Józefa Piłsudskiego?

– INFOGRAFIKA –

Walka o granice odrodzonej Polski

Początkowo odrodzone państwo polskie nie miało ustalonych granic. Kształtowały się one przez kilka lat. W tym czasie Polacy nieraz musieli stawać do walki, aby bronić swojej niedawno odzyskanej niepodległości.

1

Powstania śląskie

Powstańcy śląscy walczyli z Niemcami o przyłączenie do Polski części Górnego Śląska. Zorganizowali trzy zbrojne wystąpienia, z których największy zasięg miało to ostatnie – z 1921 roku. Zryw zakończył się przyłączeniem do Polski części spornych ziem.

2

Powstanie wielkopolskie

Walki o Wielkopolskę rozpoczęły się w grudniu 1918 roku. W ciągu kilkunastu dni Polacy wyzwolili spod władzy Niemców większość tego regionu. Zwycięstwo powstańców zdecydowało o przyłączeniu Wielkopolski do państwa polskiego.

Sytuacja odradzającej się Polski nie była łatwa. Niemal na wszystkich odcinkach granicy dochodziło do walk z sąsiednimi państwami. Józef Piłsudski, jako naczelny wódz wojsk polskich, brał udział w planowaniu wielu działań zbrojnych.

3

Wojna Polski z Rosją Sowiecką

Wojna z Rosjanami o granice na wschodzie toczyła się w latach 1919–1921. Początkowo armia polska odnosiła sukcesy. Jednak w 1920 roku losy wojny się odwróciły. Potężna armia Rosji dotarła aż pod Warszawę, lecz została tam rozgromiona przez żołnierzy Wojska Polskiego. Zwycięstwo w Bitwie Warszawskiej było przełomowym momentem wojny. Dzięki pokonaniu Rosji Polska zachowała swoją niepodległość, a także zyskała rozległe ziemie na wschodzie.

4

Walki o Lwów

W 1918 roku rozpoczęły się walki polsko-ukraińskie o Lwów, zamieszkiwany wówczas w większości przez Polaków. W obronie miasta atakowanego przez Ukraińców uczestniczyli także polscy uczniowie i studenci. Nazywamy ich Orlętami Lwowskimi. Zostali oni ukazani na obrazie Wojciecha Kossaka *Orlęta – obrona cmentarza*.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień obszary, o które Polacy toczyli walki w latach 1918–1921.

2. Powiedz, kogo nazywa się Orlętami Lwowskimi.

Kształtowanie się granic Polski w latach 1918–1922

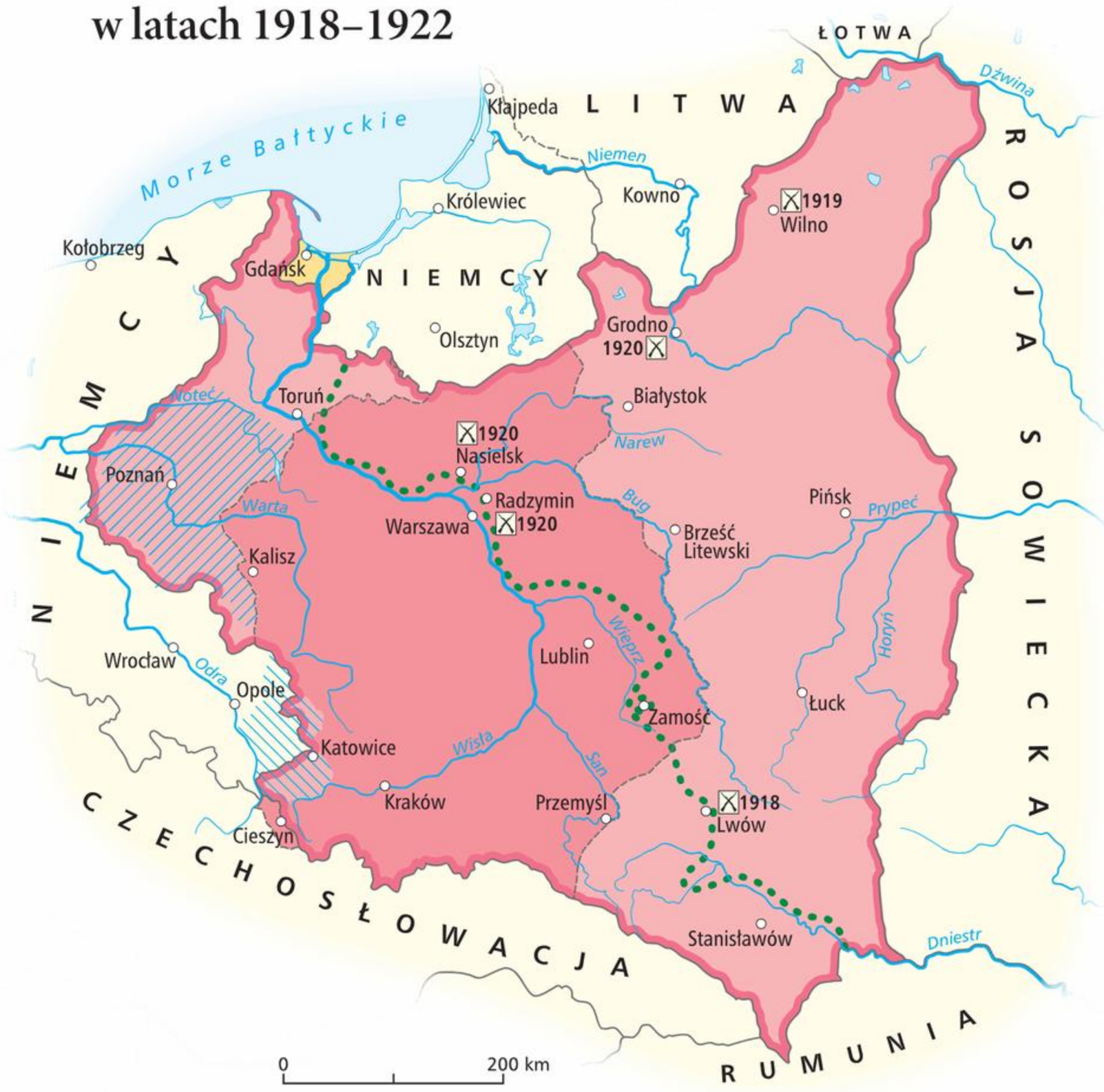

LEGENDA

- ziemie wyzwolone w 1918 roku
- ziemie przyłączone do Polski w latach 1919–1922
- granice Rzeczypospolitej w 1922 roku
- Wolne Miasto Gdańsk
- zasięg powstania wielkopolskiego
- zasięg powstań śląskich
- najdalszy zasięg pochodu wojsk Rosji Sowieckiej w 1920 roku
- ważniejsze bitwy

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień miasta objęte zasięgiem powstań śląskich i powstania wielkopolskiego.
2. ★ Określ, czy miejscowość, w której mieszkasz, leżała na terenie Polski w 1922 roku.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Przemówienie Józefa Piłsudskiego przed pierwszymi obradami sejmu

Panowie Posłowie!

Półtora wieku walk, krwawych nieraz i ofiarnych, znalazło swój triumf w dniu dzisiejszym. Półtora wieku marzeń o wolnej Polsce czekało swego ziszczenia w obecnej chwili. Dzisiaj mamy wielkie święto narodu, święto radości po długiej, ciężkiej, nocy cierpień. W tej godzinie wielkiego serc polskich bicia czuję się szczęśliwym, że przypadł mi zaszczyt otwierać Sejm Polski, który znowu będzie domu swego ojczystego jedynym panem i gospodarzem.

Źródło: *Pisma zbiorowe Józefa Piłsudskiego: wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, tom V, Warszawa 1937, s. 55–57.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Powiedz, jaki nastrój towarzyszył rozpoczęciu pierwszych obrad sejmu polskiego.
2. Wyjaśnij, co Józef Piłsudski nazywa „długą, ciężką, nocą cierpień".

Narodowe Święto Niepodległości

11 listopada to dziś dla Polaków jeden z najważniejszych dni w roku. W całym kraju obchodzone jest wtedy Narodowe Święto Niepodległości. Zgodnie z prawem dzień ten jest wolny od pracy i zajęć szkolnych. Na naszych domach i wzdłuż ulic wywieszamy wówczas polskie flagi. Narodowe Święto Niepodległości obchodzone jest na różne sposoby. W wielu miastach są organizowane uroczyste pochody, ale też zawody sportowe czy rekonstrukcje wydarzeń z 1918 roku. Szczególnie uroczyste były obchody Narodowego Święta Niepodległości w roku 2018, gdy świętowaliśmy setną rocznicę odzyskania niepodległości.

Obchody Narodowego Święta Niepodległości są okazją do przypomnienia wydarzeń z 1918 roku. W wielu miastach organizowane są pokazy, podczas których rekonstruktorzy i aktorzy wcielają się w postacie z przeszłości, między innymi Józefa Piłsudskiego.

? Jak jest obchodzone Narodowe Święto Niepodległości w Waszej szkole?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W latach 1914–1918 toczyła się I wojna światowa. W jej wyniku wszystkie państwa zaborcze utraciły swoją silną pozycję.
2. W I wojnie światowej po stronie Austro-Węgier walczyły Legiony Polskie. Jednym z ich przywódców był Józef Piłsudski.
3. Dzień 11 listopada 1918 roku uznawany jest za datę odzyskania przez Polskę niepodległości.
4. Walki o granice Polski trwały w latach 1918–1921. W ich trakcie przyłączono do Polski Wielkopolskę, część Śląska oraz rozległe ziemie na wschodzie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, który dzień jest uznawany za datę odzyskania przez Polskę niepodległości.
2. Wyjaśnij, dlaczego wynik I wojny światowej sprzyjał odzyskaniu przez Polskę niepodległości.
★ 3. Poszukaj w dostępnych źródłach informacji o Romanie Dmowskim – polityku zasłużonym dla odbudowy państwa polskiego.
4. **Miniprojekt**
Przygotujcie plakaty z okazji Narodowego Święta Niepodległości. Pamiętajcie, aby uwzględnić w swoim projekcie datę odzyskania niepodległości oraz polskie symbole narodowe.

ODZYSKANIE NIEPODLEGŁOŚCI PRZEZ POLSKĘ

Przyczyna

- klęska Niemiec i Austro-Węgier w wyniku I wojny światowej
- osłabienie Rosji

Wydarzenie

Polska odzyskuje niepodległość **11 listopada 1918 roku**.

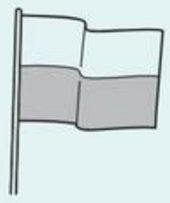

Skutek

- objęcie przez Józefa Piłsudskiego funkcji Naczelnika Państwa
- powstanie II Rzeczypospolitej

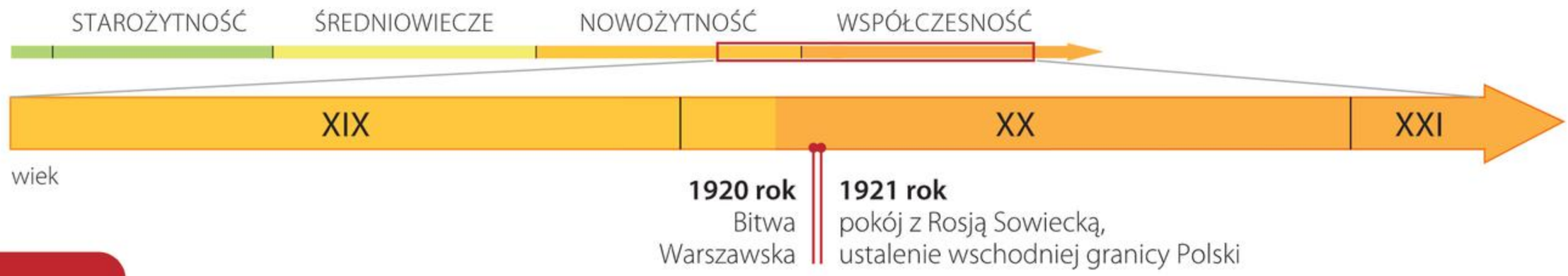

Bitwa Warszawska

Na co będę zwracać uwagę:

- dlaczego Polska musiała walczyć z Rosją Sowiecką,
- jaki był przebieg wojny polsko-bolszewickiej,
- jakie znaczenie dla Polski i Europy miała Bitwa Warszawska.

Śmiertelne zagrożenie ze wschodu

Jak już wiecie, w listopadzie 1918 roku zakończyła się I wojna światowa i odrodziło się niepodległe państwo polskie. Jednak – mimo że w większości Europy zapanował pokój – dla Polaków nie oznaczało to końca walk. Już w następnym roku musieli bronić swojej niedawno odzyskanej wolności.

Zagrożenie dla Polski pochodziło ze wschodu, z Rosji Sowieckiej. W 1917 roku władzę przejęli tam komuniści określani jako **bolszewicy**. Krwawo rozprawiali się ze wszystkimi, którzy się z nimi nie zgadzali. Przywódca bolszewików – Włodzimierz Lenin – głosił, że należy wprowadzić komunizm także w innych krajach Europy. Dlatego wojska bolszewickie, zwane **Armią Czerwoną**, ruszyły na podbój Europy Zachodniej. Na drodze ich marszu stała Polska.

Komunizm – zbiór poglądów politycznych i społecznych głoszących równość wszystkich ludzi oraz konieczność likwidacji własności prywatnej. Swoje idee komuniści chcieli wprowadzić przez zbrojny przewrót. Tak stało się w Rosji w 1917 roku.

Włodzimierz Lenin (∗1870 †1924) był bardzo utalentowanym mówcą. Często przemawiał do prostych ludzi, robotników i chłopów. Dzięki temu przywódca bolszewików cieszył się w Rosji wielką popularnością.

Wojna polsko-bolszewicka

Walki między Polską a Rosją rozpoczęły się na początku 1919 roku, ale główne działania wojenne rozegrały się w 1920 roku. Polskie dowództwo z Naczelnikiem Państwa **Józefem Piłsudskim** na czele postanowiło nie czekać na rosyjskie uderzenie. Nasze wojska zaatakowały Rosję i zajęły znaczne obszary, należące obecnie do Białorusi i Ukrainy. W kwietniu 1920 roku polskie oddziały wkroczyły do Kijowa na Ukrainie.

Jednak wkrótce Armia Czerwona przeszła do natarcia. Pod jej naporem Polacy zostali zmuszeni do odwrotu. **Latem 1920 roku bolszewicy zagrozili Warszawie**. Byli pewni, że wkrótce zdobędą stolicę Polski. Ich dowódca już nawet triumfalnie ogłosił: *Po trupie Polski, przez Warszawę, przejdziemy do Europy!*

Wobec śmiertelnego niebezpieczeństwa niemal wszyscy obywatele Rzeczypospolitej zmobilizowali się do walki w obronie zagrożonej wolności. Do wojska zgłaszały się tysiące ochotników. Na potrzeby armii ludzie oddawali pieniądze i kosztowności. Z pomocą przyszli Polsce także jej sojusznicy, między innymi Węgrzy, którzy przysłali do naszego kraju uzbrojenie.

Wojsko Polskie w 1920 roku składało się głównie z oddziałów piechoty i kawalerii. Wyposażenie żołnierzy stanowiła najczęściej broń przejęta po armiach państw zaborczych.

Na ratunek ojczyźnie

Polskie władze zdawały sobie sprawę z tego, że w razie przegranej groziła Rzeczypospolitej utrata niedawno odzyskanej niepodległości. Dlatego wzywano wszystkich do obrony ojczyzny.

Ochotnicy zgłaszający się do obrony Warszawy początkowo z powodu braku broni byli uzbrajani nawet w kosy. Ostatecznie udało się dostarczyć im karabiny.

Plakaty propagandowe miały skłonić jak największą liczbę ochotników do wstąpienia w szeregi Wojska Polskiego.

? Co może symbolizować czerwony potwór na przedstawionym plakacie?

Bitwa, która ocaliła Europę

Decydująca bitwa wojny polsko-bolszewickiej rozegrała się w połowie **sierpnia 1920 roku pod Warszawą**. Dowództwo polskie wykorzystało fakt, że bolszewicy skupili tam większość wojsk, a na innych odcinkach frontu ich siły były dużo słabsze. Armia polska zaatakowała tyły nieprzyjacielskich oddziałów przygotowujących się do uderzenia na Warszawę. Bolszewikom groziło okrążenie, dlatego zrezygnowali ze zdobywania stolicy Polski i rozpoczęli odwrót. Część oddziałów sowieckich została rozbita, wielu żołnierzy wrogiej armii dostało się do niewoli.

Chociaż walki trwały jeszcze kilka miesięcy, to jednak Rosja Sowiecka nie była już w stanie zagrozić Polsce. Zwycięska **Bitwa Warszawska** ocaliła nie tylko państwo polskie. Gdyby Polacy nie zatrzymali bolszewików pod Warszawą, Armia Czerwona miałaby możliwość podbicia innych krajów i narzucenia im komunizmu.

W 1921 roku został zawarty **pokój kończący wojnę Polski z Rosją Sowiecką**. Na jego mocy wyznaczono granicę między obydwoma państwami. Do Polski zostały przyłączone obszerne tereny na wschodzie nazywane **Kresami Wschodnimi**.

Front – obszar, na którym walczą ze sobą wrogie armie.

CIEKAWOSTKA

Sukces w Bitwie Warszawskiej został osiągnięty między innymi dzięki kryptologom, którzy zajmowali się odszyfrowaniem rosyjskich rozkazów, meldunków i raportów przekazywanych drogą radiową. Złamanie rosyjskich szyfrów pomogło odkryć słabe punkty Rosjan. Ponadto przez dwie doby Polacy zagłuszali rosyjskie radiostacje, czytając przez radio nieprzerwanie tekst Pisma Świętego.

Cud nad Wisłą to obraz Jerzego Kossaka z 1930 roku. Część Polaków zaraz po Bitwie Warszawskiej nazywała ją „cudem nad Wisłą". Niespodziewane zwycięstwo miało zostać odniesione dzięki pomocy Matki Boskiej, ponieważ 15 sierpnia, kiedy trwały ciężkie walki pod Warszawą, przypada uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

Święto Wojska Polskiego

Bitwa Warszawska była jednym z najwspanialszych zwycięstw w historii polskiej armii. Na pamiątkę tego wydarzenia 15 sierpnia obchodzone jest Święto Wojska Polskiego. Datę tę wybrano dlatego, że tego dnia rozpoczął się polski atak, który odepchnął bolszewików od Warszawy. Z okazji Święta Wojska Polskiego w Warszawie odbywa się wielka defilada. Przed Grobem Nieznanego Żołnierza dokonuje się uroczystej zmiany warty. W wielu miastach żołnierze organizują pokazy sprzętu wojskowego oraz inne imprezy, podczas których możemy zapoznać się z tradycjami, ale także codziennością polskich sił zbrojnych.

? Z jakiej okazji obchodzimy Święto Wojska Polskiego?

Oddział ułanów, czyli lekkiej jazdy, w trakcie obchodów Święta Wojska Polskiego. W tym dniu w całej Polsce odbywają się uroczystości państwowe, którym towarzyszą między innymi pokazy dawnych jednostek wojskowych.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Odrodzonemu w 1918 roku państwu polskiemu zagrażała Rosja Sowiecka. Jej władze zamierzały zaprowadzić komunizm w całej Europie. Polska była zmuszona podjąć walkę z Rosją, aby zachować niepodległość.
2. Wojna polsko-bolszewicka toczyła się w latach 1919–1921.
3. Przełomowym momentem wojny polsko-bolszewickiej była Bitwa Warszawska w sierpniu 1920 roku. Dzięki zwycięstwu Polacy uratowali niepodległość swojego państwa. Wygrana była możliwa dzięki zaangażowaniu całego narodu.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego doszło do wojny polsko-bolszewickiej.
2. Powiedz, jaki był przebieg walk między Wojskiem Polskim a Armią Czerwoną.
★ 3. Omów znaczenie Bitwy Warszawskiej dla Polski i Europy.
4. **Miniprojekt**
   Przygotujcie pierwszą stronę gazety wydanej w Polsce w 1920 roku. W artykule poinformujcie o zwycięstwie Polaków w Bitwie Warszawskiej. Postarajcie się ułożyć odpowiednie nagłówki i przekazać jak najwięcej istotnych szczegółów dotyczących polskiego zwycięstwa.

WOJNA POLSKO-BOLSZEWICKA

Przyczyna

- dążenie bolszewików do narzucenia komunizmu w krajach Europy Zachodniej

Wydarzenie

Polska zwycięża w wojnie z bolszewikami toczącej się w latach **1919–1921**.

Skutek

- obrona Polski i Europy Zachodniej przed komunizmem
- przyłączenie Kresów Wschodnich do II Rzeczypospolitej

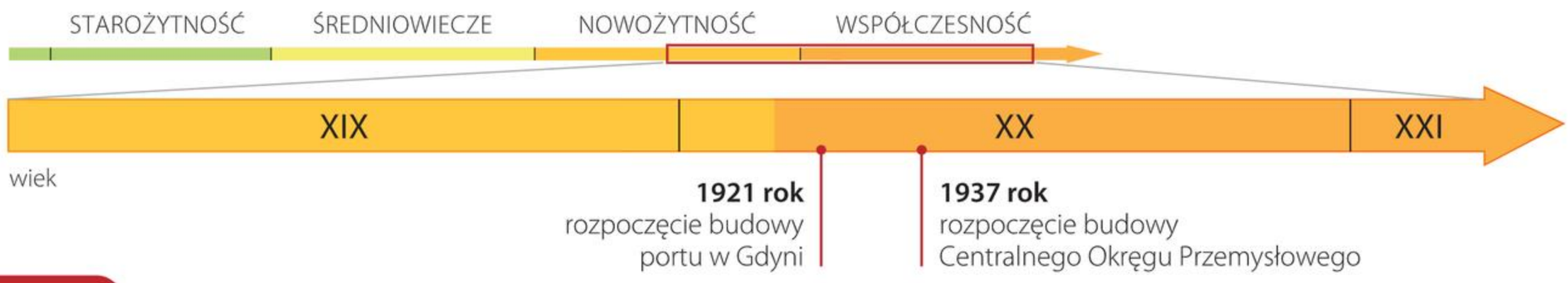

2

Eugeniusz Kwiatkowski i budowa Gdyni

Eugeniusz Kwiatkowski (∗1888 †1974) był jednym z twórców portu w Gdyni i Centralnego Okręgu Przemysłowego.

Na co będę zwracać uwagę:

- z jakiego powodu wybudowano port w Gdyni,
- dlaczego Gdynię nazywano polskim oknem na świat,
- jakie były zasługi Eugeniusza Kwiatkowskiego.

Niepodległa Polska nad Bałtykiem

Jak już wiecie, w 1918 roku, po 123 latach zaborów, Polska odzyskała niepodległość. Odrodzone państwo zmagało się z wieloma problemami. Po trwającej cztery lata I wojnie światowej ziemie polskie były zrujnowane. Wielu ludzi utraciło swoje majątki, zniszczone były zakłady przemysłowe, drogi i mosty. Jednym z największych problemów odrodzonego kraju był **brak portu nad Bałtykiem**, dzięki któremu Polacy mogliby sprzedawać za granicę swoje towary, głównie węgiel. Rzeczpospolita, co prawda, odzyskała dostęp do morza, jednak bez **Gdańska**, który został wolnym miastem. W tej sytuacji na odzyskanym przez Polskę niewielkim fragmencie wybrzeża poszukiwano miejsca pod budowę nowego portu.

Wolne Miasto Gdańsk – w latach 1920–1939 obszar obejmujący Gdańsk i jego najbliższe okolice. Nie należało ono ani do Polski, ani do Niemiec. Znajdowało się pod zwierzchnictwem międzynarodowej organizacji – Ligi Narodów, której celem było utrzymanie pokoju na świecie.

Zaślubiny Polski z morzem uwiecznił na swoim obrazie z 1930 roku Wojciech Kossak. Podczas uroczystości, która odbyła się w lutym 1920 roku w Pucku, generał Józef Haller wrzucił do wód Bałtyku pierścień. Był to symboliczny ślub odrodzonej Polski z morzem.

Polskie okno na świat

W 1921 roku w **Gdyni** – wiosce rybackiej położonej nad Zatoką Gdańską – rozpoczęto budowę miasta i portu. Dwa lata później do Gdyni przypłynął pierwszy statek handlowy. Budowa portu posuwała się jednak bardzo wolno.

W 1926 roku ministrem przemysłu i handlu został **Eugeniusz Kwiatkowski** – były żołnierz Legionów Polskich i znany naukowiec. Dzięki jego zaangażowaniu budowa Gdyni nabrała tempa. W ciągu kilku lat powstał tu największy i najnowocześniejszy port nad Bałtykiem. Z całej Polski przyjeżdżali do Gdyni ludzie chętni do pracy przy budowie. W rezultacie liczba ludności miasta bardzo szybko się zwiększała. W 1939 roku Gdynia, która 20 lat wcześniej była wioską rybacką, liczyła już 120 tysięcy mieszkańców.

Dzięki powstaniu portu w Gdyni Polska mogła sprzedawać drogą morską swoje towary na całym świecie. Stała się tym samym niezależna od sąsiednich państw. Właśnie dlatego Gdynia wraz ze swoim portem była nazywana **polskim oknem na świat**.

Herb Gdyni powstał w latach czterdziestych XX wieku. Przedstawia dwie ryby morskie na tle miecza, który symbolizuje odwagę Polaków w walce o dostęp do morza.

Rozwój Gdyni

Gdynia z małej wioski rybackiej stała się dużym miastem i portem. Miejsce dawnych pól i pastwisk zajęły ulice i budynki. Dawne naturalne plaże przekształcono w nabrzeża i baseny portowe.

W latach dwudziestych XX wieku w Gdyni powstały pierwsze bloki i brukowane ulice. Zbudowano także nabrzeża portowe, do których mogły zawijać statki.

Na początku XXI wieku Gdynia jest miastem liczącym prawie 250 tysięcy mieszkańców. Jego zabudowę tworzy nowoczesna architektura, między innymi wieżowce, szerokie ulice i bloki mieszkalne.

? Jakie elementy zmieniły się w krajobrazie Gdyni od lat trzydziestych XX wieku do dziś?

WARTO WIEDZIEĆ

Rozwój przemysłowy Polski

Eugeniusz Kwiatkowski w 1937 roku, jako wicepremier i minister skarbu, rozpoczął budowę **Centralnego Okręgu Przemysłowego**. Był to położony w środkowej Polsce obszar, na którym powstało wiele nowoczesnych zakładów przemysłowych. Należały do nich między innymi huty, czyli zakłady zajmujące się przetwarzaniem metali, oraz fabryki lotnicze, chemiczne, zbrojeniowe i samochodowe. Dzięki budowie Centralnego Okręgu Przemysłowego rozwinęła się polska gospodarka, a wielu bezrobotnych znalazło zatrudnienie. Rozwój okręgu został zatrzymany przez wybuch II wojny światowej w 1939 roku. W okresie powojennym część fabryk odbudowano i działają do dziś.

? Co dało II Rzeczypospolitej wybudowanie Centralnego Okręgu Przemysłowego?

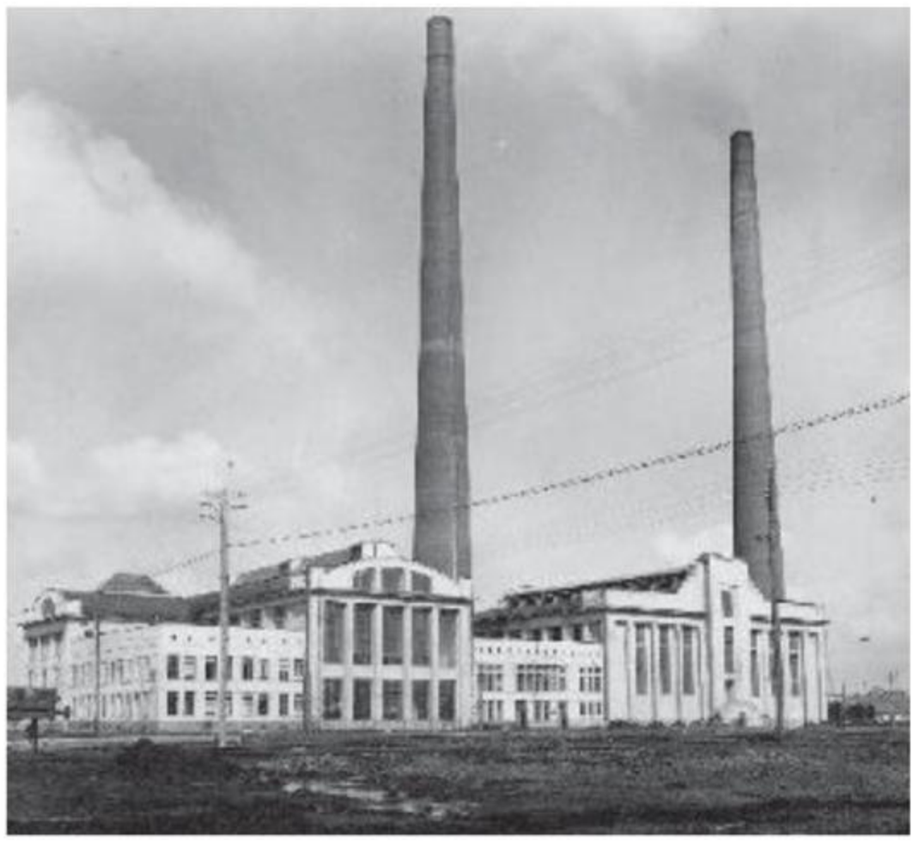

Zakłady azotowe w Tarnowie to obiekt wybudowany na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego. Była to wówczas jedna z najnowocześniejszych fabryk w Europie. Zakład funkcjonuje także obecnie.

Gospodarka II Rzeczypospolitej

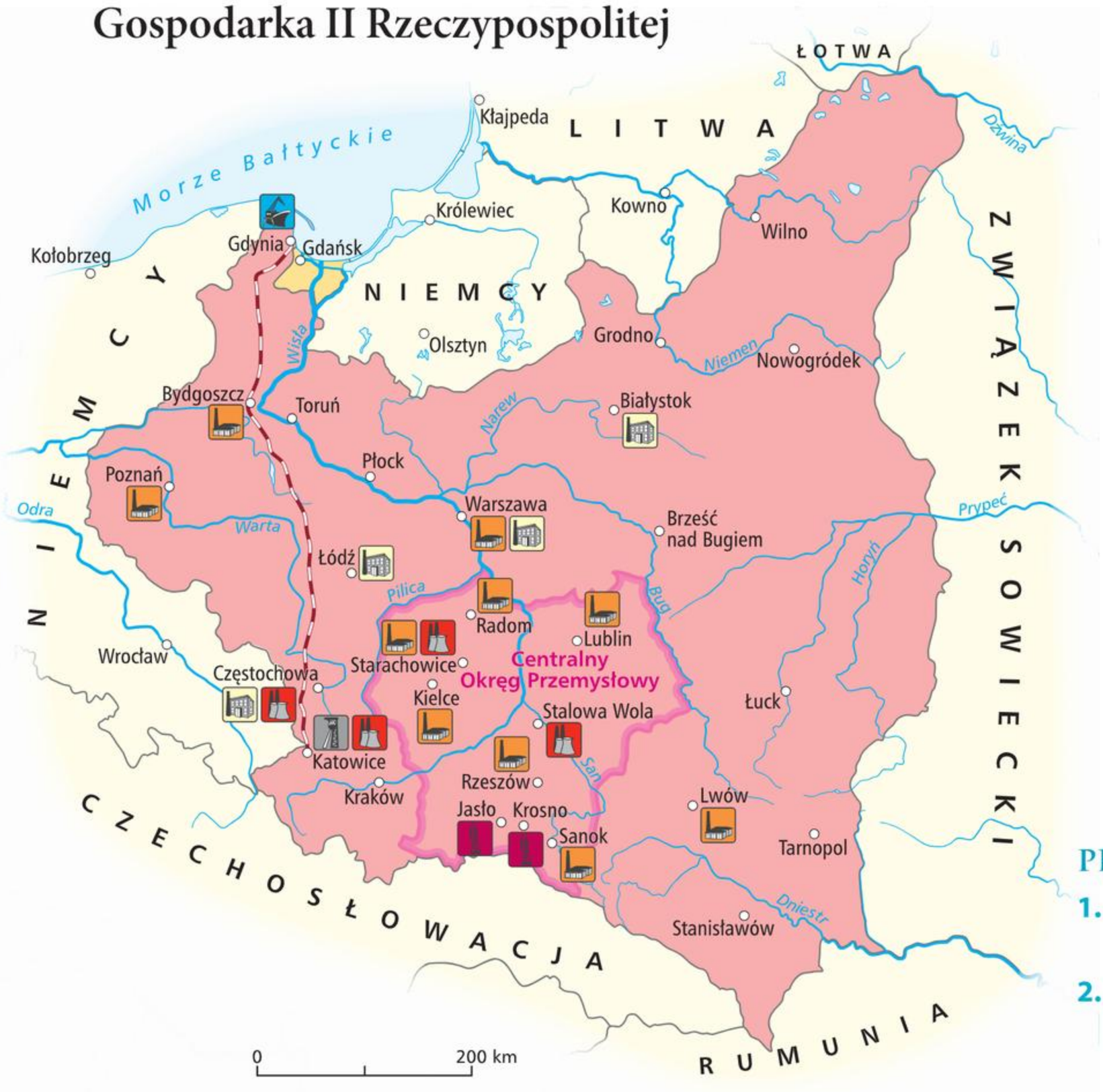

LEGENDA
- ośrodki przemysłu maszynowego
- ośrodki przemysłu włókienniczego
- kopalnie węgla kamiennego
- huty
- ośrodki przemysłu naftowego
- port morski
- linia kolejowa służąca do transportowania węgla
- Wolne Miasto Gdańsk

PRACA Z MAPĄ

1. Powiedz, jakie dziedziny przemysłu rozwijały się w II Rzeczypospolitej.
2. Podaj nazwy miast, które łączyła linia kolejowa służąca do trasportowania węgla.

Dzisiejsza Gdynia

Gdynia jest obecnie jednym z największych miast północnej Polski, a także ważnym ośrodkiem przemysłowym i naukowym. Działa tu między innymi nowoczesny park naukowo-technologiczny oraz centrum nauki „Eksperyment". Choć Gdynia powstała stosunkowo niedawno, oferuje turystom wiele atrakcji. Miłośnicy historii mogą zwiedzić na nabrzeżu największe polskie jachty szkoleniowe „Dar Pomorza" i „Dar Młodzieży" oraz okręt „Błyskawica" z czasów II wojny światowej. Do najciekawszych obiektów zalicza się także Akwarium Gdyńskie. Można w nim podziwiać niezwykłe gatunki ryb, płazów i gadów, pochodzące z różnych części świata. Jedną z najsłynniejszych imprez w Gdyni jest odbywający się co roku Festiwal Polskich Filmów Fabularnych.

Dar Pomorza to żaglowiec zbudowany ponad 100 lat temu. W 1929 roku został zakupiony dla portu w Gdyni. Nazwa statku wiąże się z tym, że znaczna część pieniędzy na jego zakup pochodziła z dobrowolnych składek mieszkańców Pomorza.

? Jakie miejsca warto odwiedzić podczas wizyty w Gdyni?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Jednym z największych problemów odrodzonego w 1918 roku państwa polskiego był brak dużego portu nad Bałtykiem.
2. Na początku lat dwudziestych XX wieku rozpoczęto rozbudowę Gdyni. W krótkim czasie powstał tu prężnie działający port i liczące 120 tysięcy mieszkańców miasto.
3. Jednym ze współtwórców Gdyni był Eugeniusz Kwiatkowski, który jako minister przemysłu i handlu wspierał rozwój miasta i portu.
4. Eugeniusz Kwiatkowski był współtwórcą Centralnego Okręgu Przemysłowego.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego dla odrodzonej Polski niezwykle ważna była rozbudowa Gdyni.
2. Omów zasługi Eugeniusza Kwiatkowskiego dla rozwoju Gdyni i polskiego przemysłu.
★ 3. Napisz treść reklamy zachęcającej mieszkańców II Rzeczypospolitej do osiedlenia się w Gdyni.
4. **Miniprojekt**
   Stwórzcie listę obiektów, które powinny znaleźć się w idealnym mieście początku XXI wieku. Wypiszcie elementy zabudowy, które – Waszym zdaniem – są niezbędne do tego, aby miasto sprawnie funkcjonowało, a jego mieszkańcom dobrze się żyło.

Budowa portu i miasta w Gdyni

Przyczyna

- brak polskiego portu morskiego
- chęć sprzedaży polskich towarów drogą morską

Wydarzenie

Rozpoczęcie budowy portu i miasta w Gdyni w **1921 roku**.

Skutek

- powstanie nowoczesnego miasta – Gdyni
- rozwój polskiego handlu zagranicznego

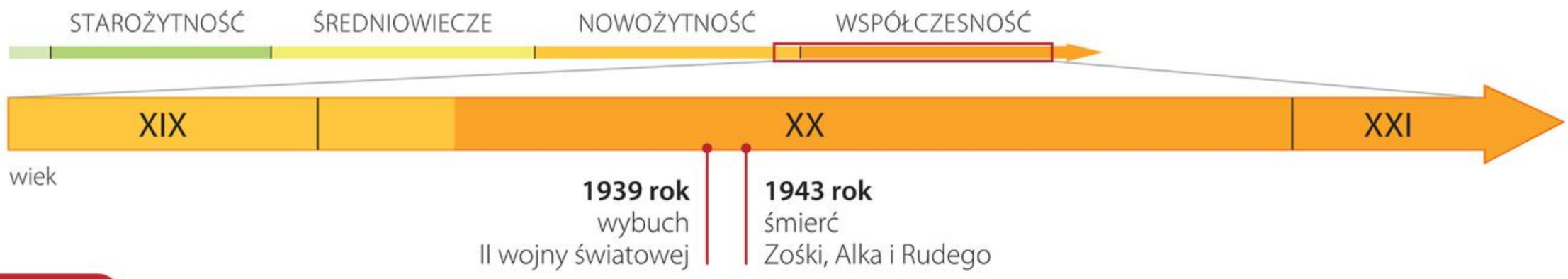

3

Zośka, Alek i Rudy – bohaterscy harcerze

Zośka (∗1921 †1943), **Alek** (∗1920 †1943) i **Rudy** (∗1921 †1943) byli harcerzami z Szarych Szeregów, uczestniczyli w akcji pod Arsenałem.

Na co będę zwracać uwagę:

- jak okupanci postępowali wobec Polaków w czasie II wojny światowej,
- w jaki sposób Polacy bronili się przed prześladowaniami okupantów,
- kim byli Alek, Rudy i Zośka.

Wybuch II wojny światowej

Tadeusz Zawadzki, Maciej Aleksy Dawidowski i Jan Bytnar urodzili się niedługo po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Byli bliskimi przyjaciółmi i uczniami jednego z warszawskich liceów. Latem 1939 roku cieszyli się ze zdanej matury i planowali dalszą naukę. Niestety, wydarzenia historyczne całkowicie zmieniły ich życie.

W dniu **1 września 1939 roku** Niemcy bez ostrzeżenia zaatakowały Polskę. W ten sposób rozpoczęła się **II wojna światowa**. Kilkanaście dni później przeciwko Rzeczypospolitej wystąpił także Związek Sowiecki. Wobec olbrzymiej przewagi obu wrogów polska armia po miesiącu walk została pokonana. Najeźdźcy podzielili terytorium Polski między siebie i rozpoczęli jej okupację.

Okupacja – podbicie terytorium innego państwa i ustanowienie tam własnych rządów.

Niemieccy żołnierze wyłamują szlaban na polskiej granicy w pobliżu Sopotu. Zdjęcie symbolizuje rozpoczęcie wojny Niemiec z Polską. Dziś wiemy, że wydarzenie to zostało wyreżyserowane na potrzeby niemieckiej kroniki filmowej.

Polska pod okupacją

Okres okupacji był niezwykle trudny dla Polaków. Niemcy i Rosjanie odbierali Polakom ich majątki, przez co wielu z nich cierpiało głód. Okupanci dokonywali też masowych egzekucji, w których zginęły tysiące osób. Wśród zamordowanych byli najlepiej wykształceni i najaktywniejsi przedstawiciele polskiego narodu – politycy, prawnicy, lekarze, nauczyciele, duchowni oraz oficerowie Wojska Polskiego.

Łapanki, czyli masowe aresztowania przypadkowych przechodniów, były organizowane przez Niemców na ulicach polskich miast. Aresztowanych wywożono w głąb Niemiec, gdzie byli zmuszani do pracy, między innymi w niemieckich fabrykach.

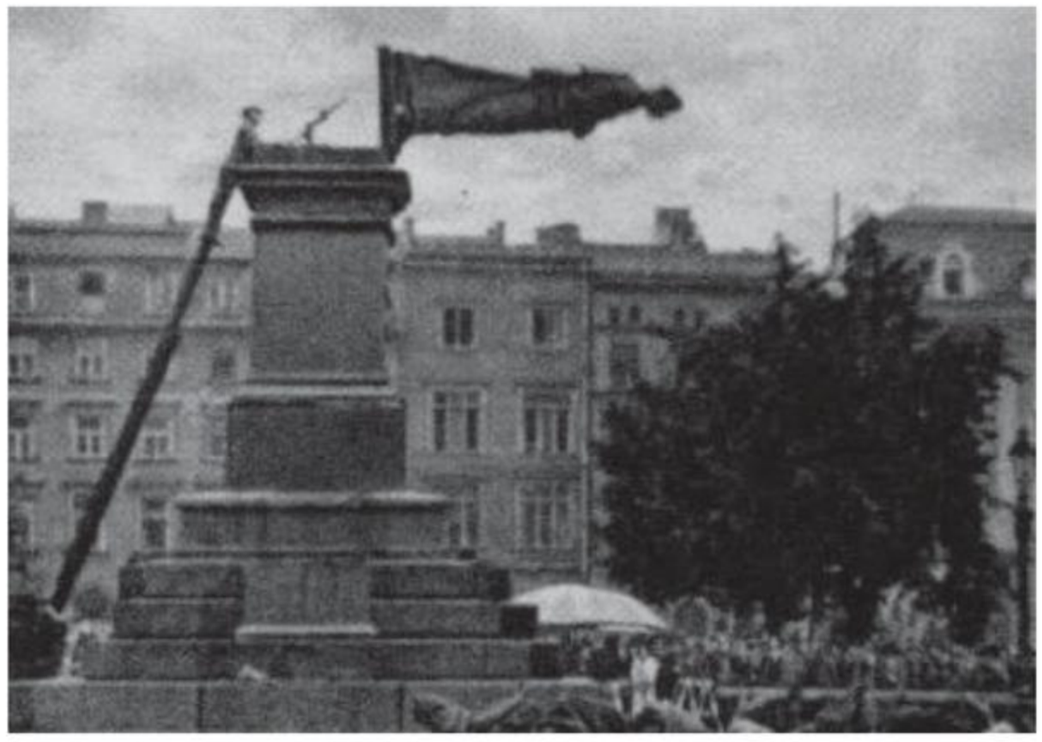

Zburzenie pomnika Adama Mickiewicza w Krakowie było jednym z przejawów niszczenia polskiej kultury przez Niemców. Dziesięć lat po zakończeniu II wojny światowej Polacy odbudowali pomnik, który można podziwiać do dziś.

? W jaki sposób okupanci prześladowali Polaków?

Armia Krajowa i Szare Szeregi

Mimo okrucieństw okupantów Polacy nie pogodzili się z klęską. Zakładali tajne organizacje, w których przygotowywali się do walki. Najliczniejszą z nich była **Armia Krajowa** (w skrócie: **AK**). Była to armia polska działająca w ukryciu przed okupantami. Jej członkowie potajemnie gromadzili broń i organizowali szkolenia wojskowe. Ponadto zbierali informacje na temat sił wroga. Dane wysyłano do państw walczących z Niemcami, głównie do Wielkiej Brytanii.

Do walki z okupantami chętnie włączali się również młodzi ludzie, zwłaszcza harcerze. Harcerstwo współpracujące z AK działało w ukryciu i używało nazwy **Szare Szeregi**. Do organizacji tej należeli także: Tadeusz Zawadzki, Maciej Aleksy Dawidowski i Jan Bytnar. Musieli przybrać pseudonimy, żeby zmylić niemiecką policję, która starała się ich aresztować. Tadeusz Zawadzki używał pseudonimu **Zośka**, Maciej Aleksy Dawidowski – **Alek**, a Jan Bytnar – **Rudy**.

Znak Polski Walczącej, zwany kotwicą, był malowany potajemnie przez członków Szarych Szeregów. Harcerze pisali też na murach polskie hasła, zrywali niemieckie flagi i wieszali polskie.

Akcja pod Arsenałem

Niemcy starali się wytropić walczących z nimi żołnierzy AK oraz harcerzy Szarych Szeregów. W 1943 roku udało im się pojmać Rudego. Poddali go przesłuchaniu, w czasie którego został straszliwie pobity. Już na drugi dzień po aresztowaniu nie był w stanie iść o własnych siłach. Koledzy z Szarych Szeregów zorganizowali akcję uwolnienia Rudego. Udało im się ustalić, kiedy ich przyjaciel będzie przewożony przez Niemców z gmachu policji do więzienia. Grupa harcerzy, w tym Zośka i Alek, zaatakowała w pobliżu budynku warszawskiego Arsenału samochód, którym przewożony był Rudy. Akcja się powiodła, lecz w czasie strzelaniny Alek został ranny. Mimo operacji nie udało się go uratować – zmarł cztery dni po akcji. Tego samego dnia zmarł – z powodu odniesionych w trakcie przesłuchań ran – Rudy. Kilka miesięcy później ostatni z trójki przyjaciół, Zośka, zginął podczas ataku na niemiecki posterunek.

Wspólny grób Alka i Rudego znajduje się na warszawskim cmentarzu Powązkowskim. Niedaleko, na tym samym cmentarzu, pochowano także Zośkę.

WARTO WIEDZIEĆ

Powstanie warszawskie

1 sierpnia 1944 roku w Warszawie wybuchło powstanie zorganizowane przez Armię Krajową. Było ono skierowane przeciwko niemieckiemu okupantowi. Polacy zamierzali wyzwolić swoją stolicę spod ich władzy. W powstaniu oprócz żołnierzy AK wzięli udział również harcerze z Szarych Szeregów. Młodsi, do 16 roku życia, służyli w Harcerskiej Poczcie Polowej i roznosili po całej Warszawie listy i przesyłki. Dla warszawiaków było to często jedyne źródło informacji o losie najbliższych. W trakcie przemieszczania się po mieście małoletni listonosze często byli narażeni na ostrzał wroga. Starsi harcerze biorący udział w walkach tworzyli bataliony, czyli oddziały, „Zośka" i „Parasol". Nazwa pierwszego pochodzi od pseudonimu Tadeusza Zawadzkiego. Powstańcy walczyli dzielnie i ofiarnie. Bardzo wielu z nich zginęło. Ostatecznie po 63 dniach walk powstanie upadło, krwawo stłumione przez okupantów.

Listonoszki Harcerskiej Poczty Polowej należały do grupy najmłodszych członków Szarych Szeregów zwanych Zawiszakami. Bohaterscy harcerze każdego dnia dostarczali nieodpłatnie kilka tysięcy listów. Każdy z nich mógł liczyć tylko do 25 słów.

? Jakie funkcje pełnili harcerze w powstaniu warszawskim?

Kamienie na szaniec

Losy Zośki, Alka i Rudego oraz innych harcerzy zostały opisane przez Aleksandra Kamińskiego w książce *Kamienie na szaniec*. Powstała ona na podstawie relacji Tadeusza Zawadzkiego, pseudonim Zośka, który bardzo przeżył śmierć przyjaciół. Pierwsze dwa wydania książki wydrukowano podczas okupacji w tajnej drukarni w Warszawie. Z obawy o bezpieczeństwo rodzin opisanych harcerzy pisarz pozmieniał wszystkie nazwiska i pseudonimy bohaterów. Dopiero po wojnie mógł je ujawnić. Do tej pory książka *Kamienie na szaniec* miała prawie 30 wydań. Dwukrotnie na jej podstawie nakręcono film. Pierwszy, z 1977 roku, został opatrzony tytułem *Akcja pod Arsenałem*. Druga ekranizacja, z 2014 roku, nosi taki sam tytuł jak książka.

? Na podstawie czyich wspomnień powstała książka *Kamienie na szaniec*?

Kamienie na szaniec to film w reżyserii Roberta Glińskiego. W ekranizacji powieści przedstawiona jest między innymi słynna akcja pod Arsenałem.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. We wrześniu 1939 roku Niemcy i Związek Sowiecki napadły na Polskę. Rozpoczęła się wówczas niemiecka i sowiecka okupacja ziem polskich.
2. Polacy tworzyli podziemne organizacje, które walczyły z okupantem. Należały do nich Armia Krajowa i Szare Szeregi.
3. Tadeusz Zawadzki (Zośka), Maciej Aleksy Dawidowski (Alek) i Jan Bytnar (Rudy) należeli do Szarych Szeregów. Bohaterscy harcerze wsławili się walką z okupującymi Polskę Niemcami. Za swoją patriotyczną postawę zapłacili najwyższą cenę – poświęcili życie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień zadania małoletnich harcerzy w czasie okupacji i powstania warszawskiego.
2. Wyjaśnij, dlaczego Alek, Rudy i Zośka mogą być wzorem dla młodzieży.
★ 3. Wyjaśnij znaczenie hasła Szarych Szeregów: *Dziś, jutro, pojutrze*. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.
4. **Miniprojekt**
   Działając w kilkuosobowych grupach, napiszcie krótkie odezwy do społeczności międzynarodowej, w których zaprotestujecie przeciwko wojnie i okupacji. Możecie powołać się na doświadczenia Polaków z okresu II wojny światowej.

AKCJA POD ARSENAŁEM

Przyczyna

- aresztowanie Rudego
- chęć odbicia Rudego przez przyjaciół

Wydarzenie

Harcerze Szarych Szeregów przeprowadzają akcję pod Arsenałem **26 marca 1943 roku**.

Skutek

- odbicie Rudego
- śmierć Alka

TAJEMNICE

LEKCJA na SZÓSTKĘ

Najsłynniejsze akcje Szarych Szeregów

Najsłynniejszymi harcerzami Szarych Szeregów byli Alek, Rudy i Zośka. Nosili oni jednak też inne pseudonimy. Maciej Aleksy Dawidowski był nazywany także Kopernickim, a Tadeusz Zawadzki z dumą nosił pseudonim Kotwicki. Skąd wzięły się te pseudonimy? Miały one upamiętnić najsłynniejsze akcje bohaterskich harcerzy.

Mały sabotaż

Działalność Szarych Szeregów w czasach okupacji jest nazywana małym sabotażem. Ich celem było podtrzymywanie ducha oporu wśród Polaków. Wiele akcji do dziś budzi podziw dla odwagi i pomysłowości harcerzy. Często dokonywali oni niezwykle trudnych czynów, ryzykując własnym życiem.

Alek, pseudonim Kopernicki

Szczególnie znaną akcją Macieja Aleksego Dawidowskiego, pseudonim Alek, było zdjęcie niemieckiej tablicy z pomnika Mikołaja Kopernika w Warszawie. Hitlerowcy uważali astronoma za Niemca i dlatego przykryli polski napis *Mikołajowi Kopernikowi – rodacy* tablicą z tekstem w języku niemieckim. Alek postanowił ją jednak usunąć. Było to niezwykle ryzykowne, ponieważ w pobliżu pomnika znajdował się posterunek niemieckiej policji. Alek przystąpił do działania 11 lutego 1942 roku, bardzo wcześnie rano, gdy było jeszcze ciemno. Pomimo mrozu udało mu się odkręcić śruby i zdjąć z pomnika ważącą ponad 100 kilogramów tablicę. Następnie przeciągnął ją za róg ulicy i ukrył w śniegu. Za swój czyn Alek otrzymał od dowództwa Szarych Szeregów zaszczytny pseudonim: Kopernicki.

Aby ukarać Polaków za zabranie tablicy, Niemcy postanowili usunąć z Warszawy inny pomnik. Wybrano posąg Jana Kilińskiego, jednego z przywódców powstania kościuszkowskiego. Alek przyglądał się bacznie pracom przy demontażu rzeźby i śledził ciężarówkę, którą została wywieziona. Okazało się, że Niemcy nakazali przewiezienie posągu do budynku warszawskiego Muzeum Narodowego. Jeszcze tego samego dnia Alek umieścił na nim napis: *Jam tu. Ludu W-wy* [Warszawy]. *Kiliński Jan!* Użył przy tym bardzo trwałej czarnej farby, która nawet po zmyciu pozostawiła czytelny ślad.

Pomnik Mikołaja Kopernika w Warszawie powstał w pierwszej połowie XIX wieku. W 1944 roku posąg został przez Niemców usunięty. Jednak po zakończeniu II wojny światowej powrócił na swoje miejsce. Napis *Mikołajowi Kopernikowi – rodacy* widnieje na nim do dziś.

„Kotwica”

Znak Polski Walczącej zwany kotwicą powstał w 1942 roku. Armia Krajowa ogłosiła wówczas konkurs na symbol oporu Polaków przeciw okupacji niemieckiej. Zwyciężył projekt znaku, który składał się z liter P (od „Polska”) i W (od „walcząca”), tworzących kotwicę – symbol nadziei. Ważne było także to, że można go było narysować szybko, ponieważ za taki czyn groziło aresztowanie, a nawet kara śmierci. Aż do końca wojny „kotwica” pojawiała się na murach, płotach czy pismach wydawanych nielegalnie przez polski ruch oporu. Również dziś symbol Polski Walczącej jest bardzo ważny dla Polaków. Od 2014 roku znak podlega ochronie prawnej.

Rudy i Kotwicki

Jan Bytnar, pseudonim Rudy, i Tadeusz Zawadzki, pseudonim Zośka, byli specjalistami od malowania na murach, ścianach domów i płotach symboli Polski Walczącej, czyli „kotwic”. Rudy namalował ten znak między innymi na warszawskim pomniku Lotnika, stojącym blisko budynku, w którym w czasie wojny Niemcy urządzili więzienie. Przetrzymywano tam, torturowano i zabito wielu Polaków.

Oprócz „kotwic” Rudy malował na murach liczne napisy. Nawet skonstruował w tym celu specjalne składane urządzenie zwane wiecznym piórem. Dzięki niemu można było tworzyć napisy aż cztery metry nad ziemią. Po złożeniu przyrząd mieścił się pod marynarką. Jedną z akcji sabotażowych Rudego było przerobienie napisu *Jedź z nami do Niemiec!* na *Jedźcie sami do Niemiec!*. W ten sposób ośmieszył niemieckie ogłoszenia zachęcające Polaków do pracy na rzecz okupanta w Niemczech.

Najwięcej „kotwic” miał jednak na swoim koncie Tadeusz Zawadzki, pseudonim Zośka. Za rekordową liczbę znaków Polski Walczącej zamieszczoną na murach swojej dzielnicy otrzymał zaszczytny przydomek Kotwicki. Nadał mu go jego dowódca Aleksander Kamiński, późniejszy autor książki *Kamienie na szaniec*, dzięki której bohaterskie czyny Alka, Zośki i Rudego poznają kolejne pokolenia Polaków.

Pomnik Lotnika został zniszczony przez Niemców po upadku powstania warszawskiego. Po wojnie został jednak zrekonstruowany. Na nowym monumencie także zamieszczono „kotwicę”, którą można oglądać do dziś.

4 „Żołnierze niezłomni”

Danuta Siedzikówna, pseudonim **Inka**, (∗1928 †1946) była sanitariuszką w oddziale partyzanckim.

Na co będę zwracać uwagę:

- w jakiej sytuacji znalazła się Polska po II wojnie światowej,
- kogo nazywamy „żołnierzami niezłomnymi”,
- jakie były losy Witolda Pileckiego i Danuty Siedzikówny.

Polska pod rządami komunistów

Jak już wiecie, w 1939 roku wybuchła II wojna światowa. Polacy po raz kolejny utracili niepodległość, a nasz kraj był okupowany przez Niemcy i Związek Sowiecki.

II wojna światowa zakończyła się w 1945 roku przegraną Niemiec. W Europie ogłoszono pokój, Polacy jednak nie odzyskali w pełni wolności. Nasz kraj, jak kilka innych państw w Europie Wschodniej, stał się zależny od Związku Sowieckiego. Na rozkaz jego przywódcy – Stalina – **władzę w Polsce przejęli komuniści**. Od tej pory w naszym kraju nie wolno było krytykować rządzących. Przeciwników nowej władzy aresztowano, po czym skazywano na karę więzienia lub śmierci. Ludzie bali się i nie mieli do siebie zaufania. Komuniści ograniczali wolność słowa i fałszowali wyniki wyborów. Dzięki temu mieli nieograniczoną władzę.

Komunista – zwolennik komunizmu, czyli poglądu zakładającego likwidację własności prywatnej i rządy jednej partii, która kontroluje życie wszystkich obywateli. Polscy komuniści, podporządkowani władzom Związku Sowieckiego, rządzili naszym krajem w latach 1944–1989.

WARTO WIEDZIEĆ

Polska Rzeczpospolita Ludowa

Przedwojenną Polskę, jak już wiecie, określano mianem II Rzeczypospolitej. Po wojnie komuniści zmienili nazwę naszego państwa. Oficjalna nazwa kraju w latach 1952–1989 brzmiała **Polska Rzeczpospolita Ludowa**, w skrócie: **PRL**. W ten sposób komuniści podkreślali, że rządzą w imieniu ludu, głównie robotników i chłopów. W rzeczywistości zwykli ludzie nie mieli wpływu na władzę. Najważniejsze decyzje dla naszego państwa podejmowano w Związku Sowieckim.

Godło PRL przedstawiało białego orła bez korony. Polacy przywrócili mu ją dopiero po upadku komunizmu w 1990 roku.

? Dlaczego komuniści dodali do nazwy naszego kraju słowo „ludowa”?

„Żołnierze niezłomni”

Nie wszyscy Polacy pogodzili się z przejęciem władzy przez komunistów. Część naszych rodaków **kontynuowała walkę o niepodległą ojczyznę**. Nazywamy ich dziś „**żołnierzami niezłomnymi**”. Byli wśród nich członkowie Armii Krajowej, która walczyła wcześniej z Niemcami. Teraz groziło im więzienie, a nawet śmierć. Wielu żołnierzy AK już w czasie wojny działało w oddziałach partyzanckich, dlatego potrafili ukrywać się w lasach i trudno dostępnym terenie.

„Żołnierze niezłomni” prowadzili nierówną walkę, bez szans na wygraną. Przeciw sobie mieli oddziały wojska i milicji podległe władzom, a także armię sowiecką wciąż obecną w Polsce. W ciągu kilkunastu lat od zakończenia wojny komuniści aresztowali lub zabili około 17 tysięcy bojowników o niepodległość.

Żołnierze 5 Wileńskiej Brygady Armii Krajowej w czasie II wojny światowej walczyli przeciwko Niemcom i wojskom sowieckim. Po 1945 roku wielu z nich stawiało opór komunistom.

CIEKAWOSTKA

Ostatnim ukrywającym się przed komunistami „żołnierzem niezłomnym” był Józef Franczak, pseudonim Laluś. Bohaterski partyzant zginął w 1963 roku, a więc 18 lat po zakończeniu II wojny światowej.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Jeden z „żołnierzy niezłomnych” o celach prowadzonej przez nich walki

[...] *Nie jesteśmy żadną bandą, tak jak nas nazywają zdrajcy i wyrodni synowie naszej ojczyzny. My jesteśmy z miast i wiosek polskich.* [...] *My walczymy za świętą sprawę, za wolną, niezależną, sprawiedliwą* [...] *Polskę. My chcemy, by Polska była rządzona przez Polaków oddanych sprawie i wybranych przez cały Naród* [...]. *Dlatego też wypowiedzieliśmy walkę na śmierć lub życie tym, którzy za pieniądze, ordery lub stanowiska z rąk sowieckich, mordują najlepszych Polaków domagających się wolności i sprawiedliwości.*

Źródło: Fragment ulotki z marca 1946 roku autorstwa majora Zygmunta Szendzielarza, pseudonim Łupaszka.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, o co walczyli „żołnierze niezłomni”.
2. Powiedz, z kim po wojnie podjęli walkę polscy partyzanci.

Witold Pilecki – niesłusznie skazany bohater

Jednym z Polaków, którzy sprzeciwiali się rządom komunistów, był **Witold Pilecki**. W 1920 roku jako żołnierz bronił Polski przed Rosjanami, a w 1939 roku – przed napaścią niemiecką. Podczas wojny bohater działał w tajnej organizacji walczącej z Niemcami. To wtedy specjalnie pozwolił się aresztować okupantom i **dobrowolnie trafił do obozu zagłady Auschwitz** [czytaj: ałszwic]. Na miejscu Pilecki pomagał więźniom i zbierał informacje o działalności obozu. Dzięki jego odwadze świat dowiedział się o niemieckich zbrodniach. Po ucieczce z obozu Pilecki walczył też w powstaniu warszawskim.

W 1947 roku Witold Pilecki został aresztowany przez komunistów. W trakcie przesłuchań był brutalnie torturowany. Komuniści niesłusznie **oskarżyli Pileckiego o zdradę ojczyzny i skazali na karę śmierci**, którą wkrótce wykonano. Jego ciało wrzucono do bezimiennej mogiły.

Obozy zagłady – obozy tworzone przez Niemców w czasie II wojny światowej w celu masowego mordowania więźniów.

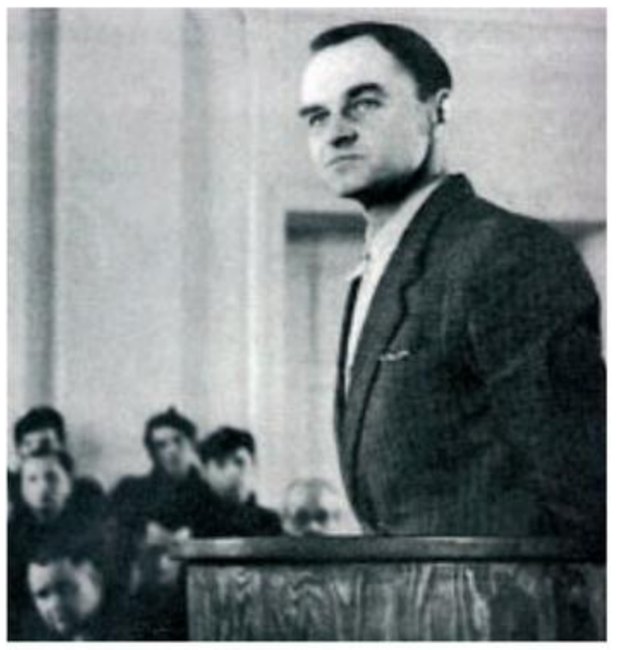

Witold Pilecki (∗1901 †1948) ukazany podczas swojego procesu. W wolnej Polsce sąd pośmiertnie uniewinnił skazanego, uznając postępowanie przeciwko niemu za zbrodnię sądową.

Inka – bohaterska sanitariuszka

Danuta Siedzikówna miała zaledwie 12 lat (była więc niewiele starsza od Was), gdy w czasie II wojny światowej Rosjanie wywieźli jej tatę daleko na wschód. Trzy lata później Niemcy rozstrzelali jej mamę za współpracę z Armią Krajową. Pomimo to Danuta również wstąpiła do AK. Przeszła szkolenie medyczne i od 1945 roku była sanitariuszką w oddziale partyzanckim Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”. Używała **pseudonimu Inka**. Podczas walk niosła pomoc zarówno partyzantom, jak i ich przeciwnikom.

W 1946 roku **Inka została aresztowana przez komunistów** i skazana na śmierć. Mimo brutalnych tortur nie zdradziła komunistom żadnych informacji na temat oddziału Łupaszki. Z więzienia przesłała jedynie wiadomość: *Powiedzcie mojej babci, że zachowałam się jak trzeba*. Wyrok na niespełna 18-letniej Ince wykonano miesiąc po aresztowaniu.

CIEKAWOSTKA

O lasach Danuty Siedzikówny opowiada piosenka Kasi Malejonek zatytułowana *Jedna chwila*. Utwór pochodzi z płyty *Panny wyklęte*, poświęconej trudnym losom kobiet walczących o niepodległość w powojennej Polsce.

Danuta Siedzikówna została sfotografowana z kolegami z oddziału partyzanckiego. Inka jako sanitariuszka nie miała broni. Biała opaska z czerwonym krzyżem na ramieniu dziewczyny świadczyła o tym, że niesie ona pomoc medyczną.

Pamięć o „żołnierzach wyklętych”

„Żołnierzy niezłomnych” nazywa się również „żołnierzami wyklętymi”, czyli potępionymi, uznanymi za bandytów. Komuniści chcieli, aby pamięć o bohaterach zaginęła. Dlatego właśnie chowano ich w bezimiennych grobach, a w podręcznikach do historii nie podawano żadnych informacji na ten temat. Współcześnie przywraca się pamięć o „żołnierzach niezłomnych”. Wielu z nich, tak jak Witold Pilecki, zostało pośmiertnie awansowanych. Pilecki oraz Inka są dziś patronami szkół, ulic i skwerów. W 2011 roku ustanowiono 1 marca **Narodowym Dniem Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”**. Niektóre miejsca pochówku „żołnierzy wyklętych” – w tym Inki – udało się odnaleźć, jednak groby licznych bohaterów wciąż nie są nam znane.

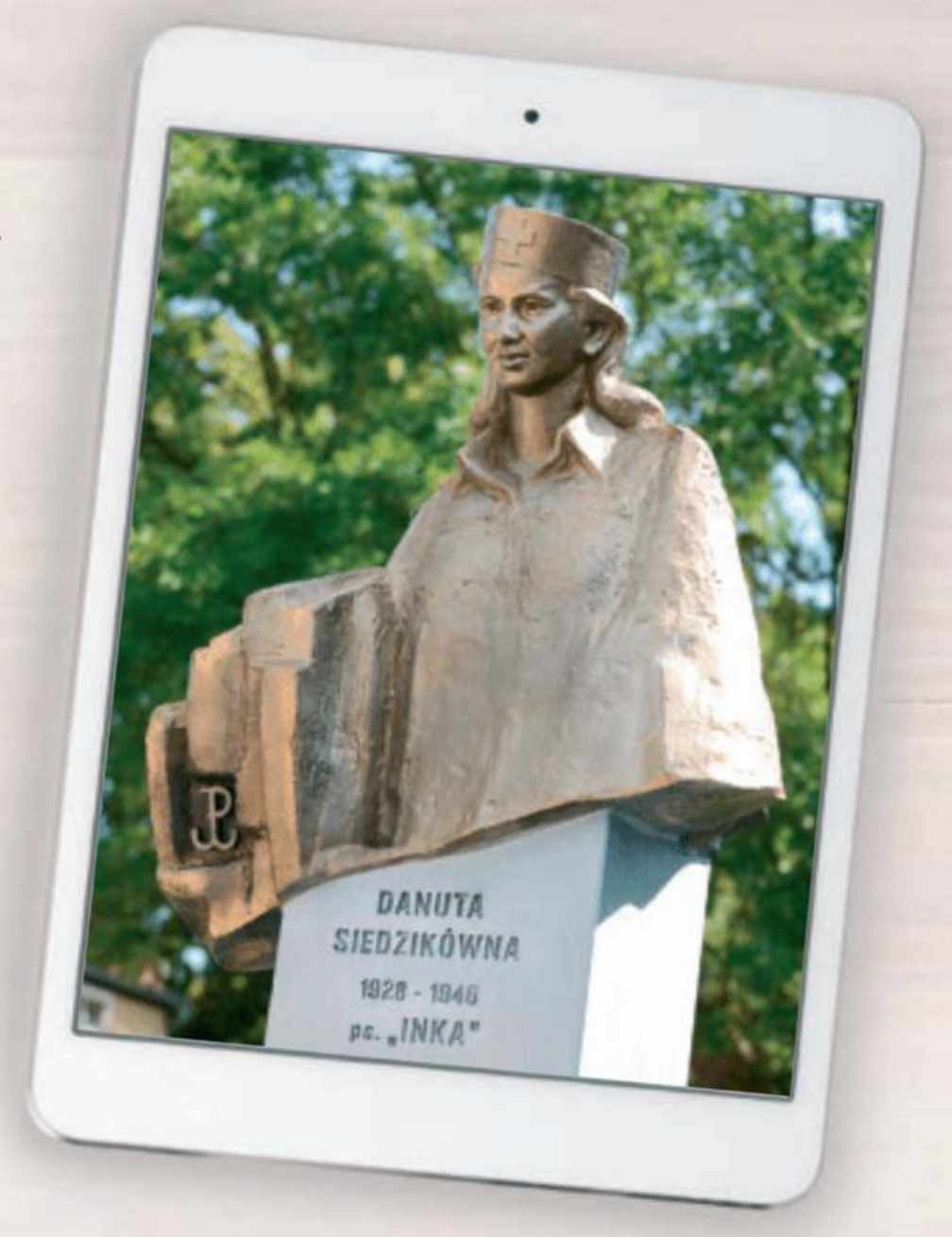

Pomnik Inki, dzieło rzeźbiarza Andrzeja Renesa, stoi w Gdańsku. To właśnie w tym mieście Inka została aresztowana, a następnie – po miesiącu spędzonym w więzieniu – zabita. Tu także, w 2016 roku, odbył się jej uroczysty pogrzeb.

? W jaki sposób dba się dziś o pamięć „żołnierzy wyklętych”?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Po II wojnie światowej władzę w Polsce przejęli komuniści. Ograniczali oni wolność obywateli i brutalnie traktowali swoich przeciwników.
2. Część polskich żołnierzy podjęła partyzancką walkę z komunistycznymi władzami. Nazywamy ich „żołnierzami niezłomnymi”.
3. Witold Pilecki był żołnierzem i dobrowolnym więźniem obozu w Auschwitz. Zginął z rąk komunistów.
4. Danuta Siedzikówna, pseudonim Inka, była młodą sanitariuszką w oddziale partyzanckim. Została aresztowana i skazana na śmierć.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego po wojnie część polskich żołnierzy nadal prowadziła walkę.
2. Powiedz, dlaczego „żołnierzy niezłomnych” nazywa się także „żołnierzami wyklętymi”.
★ 3. Wytłumacz, jak rozumiesz słowa Danuty Siedzikówny: *Powiedzcie mojej babci, że zachowałam się jak trzeba.*
4. **Miniprojekt**
Przygotujcie kilka plakatów prezentujących wybranych „żołnierzy niezłomnych”. Na każdym plakacie opiszcie zasługi oraz losy jednego bohatera.

Walka „żołnierzy niezłomnych”

Przyczyna

- przejęcie władzy w Polsce przez komunistów
- prześladowania byłych żołnierzy AK

Wydarzenie

Walka „żołnierzy niezłomnych” z komunistami **po II wojnie światowej**.

Skutek

- uwięzienie i śmierć wielu „żołnierzy niezłomnych”
- umocnienie władzy komunistów w Polsce

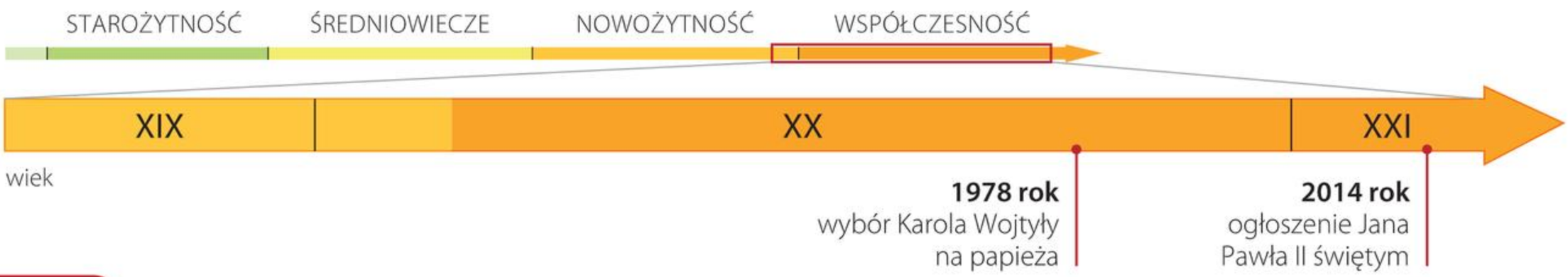

5 Jan Paweł II – papież pielgrzym

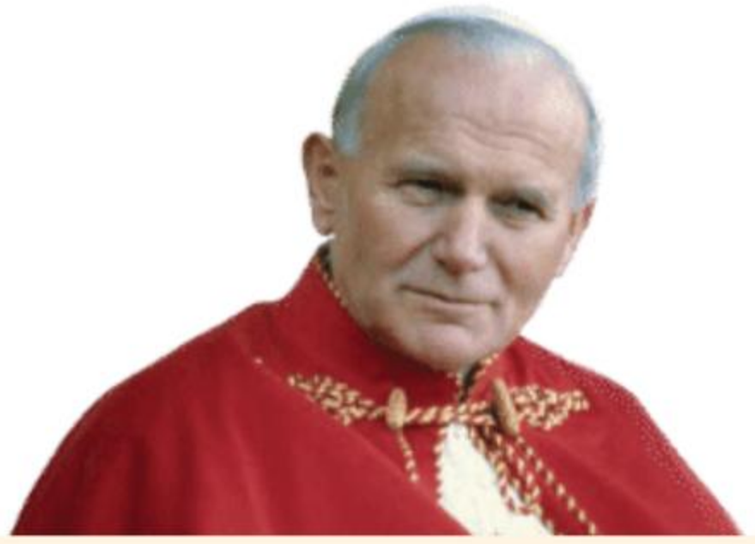

Jan Paweł II (∗1920 †2005) był głową Kościoła katolickiego. Obecnie uznany jest za świętego.

Na co będę zwracać uwagę:

- jakie były zainteresowania młodego Karola Wojtyły,
- dlaczego Jan Paweł II nazywany jest papieżem pielgrzymem,
- jak przebiegał pontyfikat Jana Pawła II.

Droga do kapłaństwa

Karol Wojtyła **urodził się w Wadowicach niedaleko Krakowa w 1920 roku**. Podobnie jak bohaterscy harcerze: Alek, Rudy i Zośka, należał do pierwszego pokolenia urodzonego w odrodzonej Polsce. Gdy Karol miał 9 lat, zmarła jego matka, więc wychowaniem chłopca zajmował się tylko ojciec. Już w szkole Karol interesował się literaturą i teatrem. Od dziecka lubił także sport. Młody Lolek – bo tak nazywano go w domu – chętnie grywał w piłkę i odbywał piesze wędrówki.

Po maturze Karol Wojtyła rozpoczął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Przerwał je jednak wybuch wojny, która – jak pamiętacie – rozpoczęła się w 1939 roku. Aby zarobić na życie, Karol musiał ciężko pracować, między innymi w kamieniołomie. Mimo to nie porzucił nauki i studiował teologię na tajnym uniwersytecie.

Teologia – nauka o Bogu.

Duchowny pełen pasji

W 1946 roku Karol Wojtyła przyjął święcenia kapłańskie. W tym samym roku wyjechał do Rzymu, by kontynuować naukę. Uzyskał tam tytuł doktora. Po powrocie do ojczyzny był jednocześnie księdzem i nauczycielem. Karola Wojtyłę bardzo ceniono jako duchownego. W wieku 38 lat został biskupem, a 5 lat później – arcybiskupem krakowskim.

Mimo wielu obowiązków nie porzucił dawnych pasji. Chętnie wyjeżdżał ze swoimi studentami na wycieczki górskie i spływy kajakowe. Lubił też jeździć na nartach. Młodzież szczególnie ceniła go za mądrość i poczucie humoru.

Spływy kajakowe były jedną z pasji Karola Wojtyły. Aby zmylić szpiegujących go agentów i milicjantów, duchowny na czas wyjazdów zdejmował sutannę, a młodzież, z którą podróżował, nazywała go „wujkiem".

WARTO WIEDZIEĆ

Kościół polski w czasach komunizmu

Jak pamiętacie, po II wojnie światowej rządy w Polsce przejęli komuniści. Jako że komunizm odrzucał istnienie Boga, nowe władze odnosiły się z wrogością do Kościoła. Komuniści zakazywali budowy nowych świątyń i przejmowali majątek kościelny. Zabronili też nauczania religii w szkołach i aresztowali duchownych. Mimo to władze Kościoła stały na straży polskiej tradycji narodowej. Szczególną rolę odgrywał w nim kardynał Stefan Wyszyński. Przez ponad 30 lat był prymasem, czyli zwierzchnikiem polskiego Kościoła. Pod jego przewodnictwem Kościół bronił praw obywateli i pomagał ludziom walczącym z systemem komunistycznym. Sam Wyszyński przez kilka lat był przetrzymywany przez komunistów w miejscach odosobnienia. Wykazał się jednak niezłomnością i stał po stronie osób prześladowanych przez władze.

? Dlaczego Stefan Wyszyński jest nazywany Prymasem Tysiąclecia?

Stefan Wyszyński (∗1901 †1981) ze względu na wielkie zasługi dla Polski i nieugiętą postawę w obronie wiary jest nazywany Prymasem Tysiąclecia.

Papież z dalekiego kraju

W **1978 roku** w Watykanie odbyło się kolejne **konklawe**, czyli zgromadzenie duchownych zwoływane w celu wyboru nowego papieża. Głową Kościoła został ogłoszony Karol Wojtyła, który przyjął imię **Jan Paweł II**. Wybór ten stanowił wielką sensację, gdyż Jan Paweł II był pierwszym od kilkuset lat papieżem, który nie pochodził z Włoch. Podczas swojego pierwszego przemówienia nazwał siebie „papieżem z dalekiego kraju". Tak rozpoczął się trwający 27 lat pontyfikat Jana Pawła II.

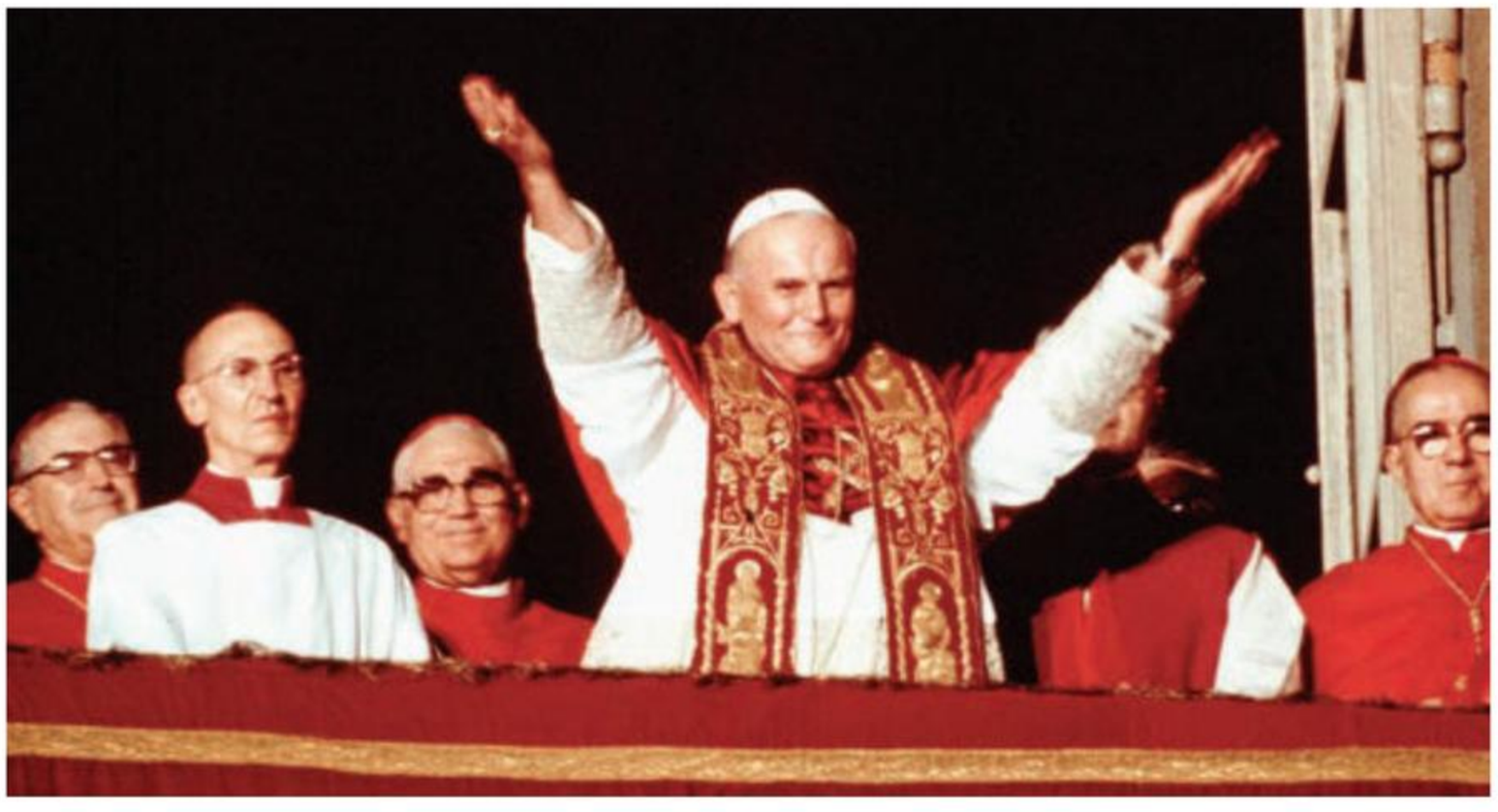

CIEKAWOSTKA

Podczas konklawe kardynałowie obradują i głosują w słynnej kaplicy Sykstyńskiej w Watykanie. Po głosowaniu z komina kaplicy ulatuje dym, którego kolor oznacza wynik wyborów. Jeżeli dym jest biały, oznacza to, że wybrany został nowy papież.

Pontyfikat – okres, w którym papież sprawuje swój urząd.

Karola Wojtyłę wybrano na papieża 16 października 1978 roku. Swoje pierwsze przemówienie z balkonu bazyliki Świętego Piotra nowy papież wygłosił po włosku, czym zjednał sobie sympatię mieszkańców Rzymu.

Papież pielgrzym

Podczas swojego pontyfikatu Jan Paweł II odbył ponad sto pielgrzymek zagranicznych. Odwiedził podczas nich ponad 120 krajów na sześciu kontynentach. Do większości tych państw przybył jako pierwszy papież w dziejach. Dlatego przeszedł do historii jako **papież pielgrzym**.

Ameryka Północna

Swoją pierwszą pielgrzymkę Jan Paweł II odbył do Ameryki w 1979 roku. Papież odwiedził wówczas **Meksyk**, a także Dominikanę i Bahamy.

Ameryka Południowa

Jan Paweł II kilkakrotnie odwiedzał Amerykę Południową. To na tym kontynencie – w **Argentynie** – odbyły się pierwsze poza Europą Światowe Dni Młodzieży.

Europa

Jan Paweł II odwiedził niemal wszystkie kraje europejskie. Szczególnie ważne były dla niego pielgrzymki do ojczyzny. Do **Polski** przyjechał osiem razy.

Azja

W Azji Jan Paweł II niejednokrotnie odwiedzał państwa, w których chrześcijanie stanowią mniejszość społeczeństwa. W 1986 roku papież przybył do **Indii**, państwa, w którym dominują wyznawcy hinduizmu i muzułmanie.

LEGENDA

państwa, które odwiedził Jan Paweł II

Afryka

Niezwykle entuzjastycznie Jan Paweł II był witany w krajach Afryki, między innymi w **Wybrzeżu Kości Słoniowej**. Często zwracał uwagę świata na biedę i trudne warunki życia tamtejszej ludności.

Australia

Jan Paweł II podróżował do najdalszych zakątków świata. Podczas swojej najdłuższej pielgrzymki, w roku 1986, papież odwiedził między innymi **Australię** i **Nową Zelandię**. Przebył wówczas odległość wystarczającą, by okrążyć całą Ziemię.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień kontynenty, które odwiedził Jan Paweł II.
2. Powiedz, ile razy Jan Paweł II pielgrzymował do Polski.

Jan Paweł II na czele Kościoła

Jan Paweł II był jednym z papieży, którzy najdłużej w historii sprawowali władzę. Papieża Polaka uznawano za wybitny autorytet. W swoich kazaniach nawoływał on do życia w pokoju i przestrzegania praw człowieka. Był otwarty na rozmowy z przedstawicielami różnych religii i dążył do pojednania chrześcijan odmiennych wyznań.

Nauki Jana Pawła II szczególne znaczenie miały dla jego rodaków. Już podczas pierwszej pielgrzymki papieża do ojczyzny w 1979 roku wypowiedział słynne słowa: *Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!* Dla Polaków stały się one wezwaniem do sprzeciwienia się władzy komunistycznej. Rok później cały kraj ogarnęły strajki, a po 10 latach ostatecznie upadł w Polsce komunizm.

Jan Paweł II **zmarł 2 kwietnia 2005 roku w Watykanie**. Uroczystości pogrzebowe zgromadziły w Rzymie kilka milionów osób, w tym wielu przywódców państw z całego świata.

Herb Jana Pawła II tworzy błękitna tarcza, na której znajdują się krzyż i litera „M" oznaczająca Maryję – patronkę papieża. Ponad tarczą umieszczona jest korona papieska, a z tyłu – klucze. Symbolizują one Świętego Piotra, uważanego za pierwszego papieża w dziejach.

Zamach na Jana Pawła II

W 1981 roku doszło do zamachu na Jana Pawła II. W trakcie spotkania z wiernymi na placu Świętego Piotra w Watykanie papież pozdrawiał tłum, stojąc w odkrytym samochodzie. Wówczas w jego kierunku kilkakrotnie strzelił pochodzący z Turcji Mehmet Ali Agca [czytaj: mehmet ali akcza]. Zamachowiec działał prawdopodobnie na zlecenie wrogich papieżowi komunistów ze Związku Sowieckiego.

Ranny Jan Paweł II osunął się w ramiona księdza Stanisława Dziwisza. Na szczęście szybko udało się przewieźć papieża do szpitala. Operacja się powiodła, jednak skutki postrzału ojciec święty odczuwał do końca życia.

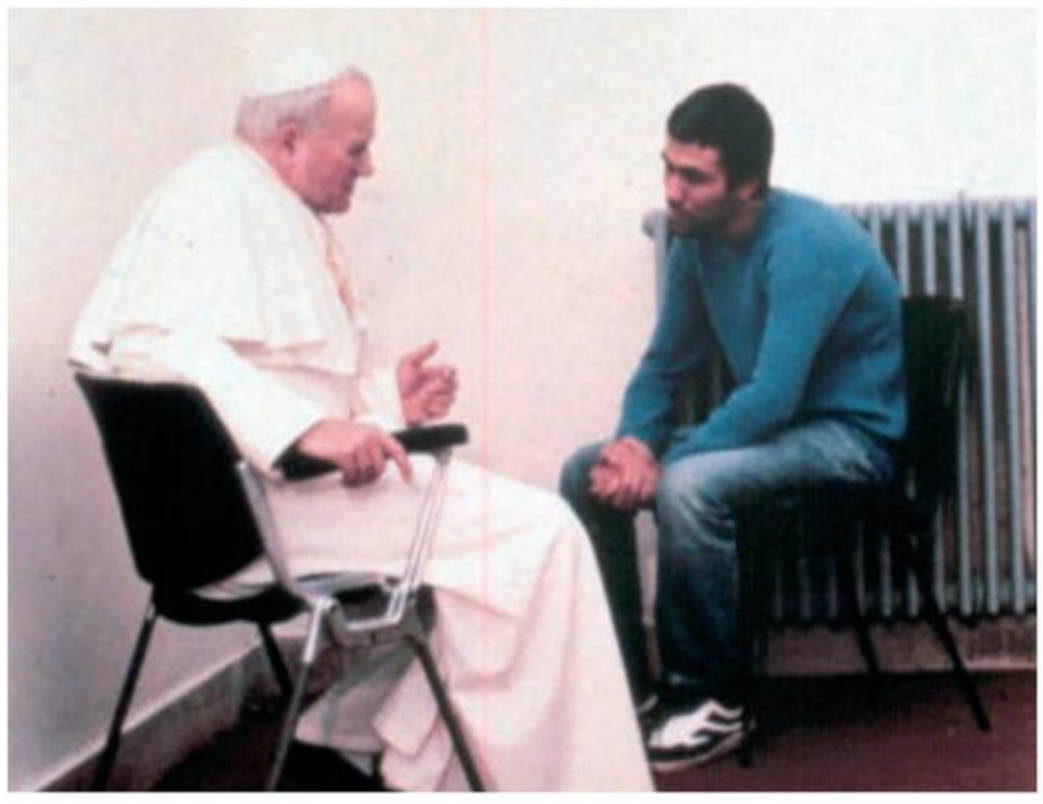

Spotkanie Jana Pawła II z Alim Agcą odbyło się na prośbę papieża dwa lata po zamachu. Ojciec święty odwiedził napastnika w więzieniu, rozmawiał z nim na osobności i udzielił mu przebaczenia.

? Kto dokonał zamachu na Jana Pawła II?

Święty Jan Paweł II

Już w dniu śmierci papieża Polaka na placu Świętego Piotra w Watykanie zaczęli gromadzić się ludzie z transparentami z napisem „Santo subito", co w języku włoskim oznacza „Święty natychmiast". Wierni domagali się w ten sposób, aby od razu rozpoczął się proces mający na celu uznanie papieża za świętego. Wiele osób także zaczęło tytułować zmarłego „Janem Pawłem Wielkim". Jego następca na tronie watykańskim – Benedykt XVI – przychylił się do próśb wiernych i rozpoczął proces beatyfikacyjny, czyli uznania za błogosławionego. W jego wyniku w 2011 roku Jan Paweł II został błogosławionym Kościoła katolickiego. Trzy lata później, w 2014 roku, kolejny papież – Franciszek – ogłosił Polaka świętym.

Ogłoszenie Jana Pawła II świętym nastąpiło podczas uroczystej mszy na placu Świętego Piotra w Watykanie. W nabożeństwie odprawionym przez papieża Franciszka wziął także udział emerytowany papież Benedykt XVI.

? W jaki sposób wierni domagali się uznania Jana Pawła II świętym?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Karol Wojtyła urodził się w 1920 roku w Wadowicach pod Krakowem. Był człowiekiem o wszechstronnych zainteresowaniach. Zajmował się między innymi teatrem i literaturą. Jego wielkimi pasjami były również turystyka i sport.
2. W komunistycznej Polsce Kościół katolicki strzegł wiary i bronił praw obywatelskich. Przez długi czas na jego czele stał prymas Stefan Wyszyński.
3. W 1978 roku Karol Wojtyła został wybrany na papieża. Przyjął wówczas imię Jan Paweł II.
4. Jan Paweł II przeszedł do historii jako papież pielgrzym. W czasie swojego pontyfikatu odbył ponad 100 pielgrzymek.
5. Papież Jan Paweł II zmarł w 2005 roku. Dziewięć lat później został ogłoszony świętym.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, jakie były zainteresowania młodego Karola Wojtyły.
2. Wyjaśnij, dlaczego Jan Paweł II nazywany jest papieżem pielgrzymem.
★ 3. Wytłumacz, co oznacza łaciński zwrot *habemus papam*. Napisz, w jakich okolicznościach i przez kogo jest on wypowiadany.
4. **Miniprojekt**
Wyobraźcie sobie, że aktualnie urzędujący papież przybędzie z pielgrzymką do Waszej miejscowości. Zaprojektujcie transparenty, którymi przywitacie tego wyjątkowego gościa.

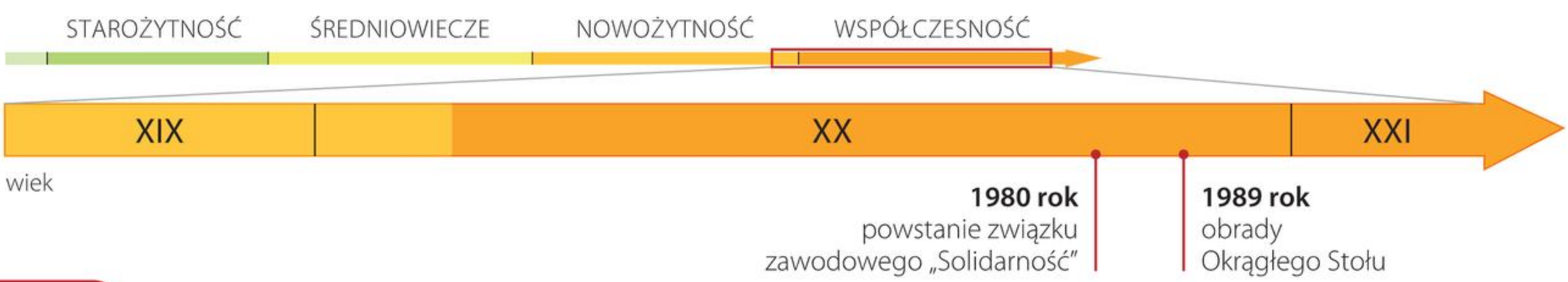

6 „Solidarność" i jej bohaterowie

„**Solidarność**" to największy w historii Polski związek zawodowy i ruch społeczny. Powstała w 1980 roku.

Na co będę zwracać uwagę:

- w jakich okolicznościach powstała „Solidarność",
- kim byli bohaterowie „Solidarności",
- w jaki sposób „Solidarność" wpłynęła na zmiany w Polsce.

Polska pod rządami komunistów

Jak pamiętacie, po II wojnie światowej władzę w Polsce przejęli komuniści. Pod ich rządami życie Polaków różniło się od tego, które wiedziemy obecnie. Władze kontrolowały treści gazet i książek, a także filmy czy spektakle teatralne. Obywatele PRL nie mogli bez zgody władz wyjeżdżać za granicę. Inaczej niż dziś wyglądały też sklepy. Często brakowało w nich podstawowych towarów: mięsa, cukru czy herbaty. Wiele zakładów produkcyjnych oraz gospodarstw rolnych należało do państwa. Zwykle jednak produkowały one zbyt mało towarów lub wywoziły je do Związku Sowieckiego. Dlatego Polacy, mimo że otrzymywali za swoją pracę pieniądze, niewiele mogli kupić. Wszystko to powodowało, że wybuchały strajki, podczas których pracownicy żądali poprawy warunków życia.

Strajk – protest pracowników polegający na wstrzymaniu się od pracy.

Kolejki przed sklepami były częstym widokiem w PRL. Widzimy je na zdjęciu z 1968 roku. Klienci wiedzieli, że towaru nie wystarczy dla wszystkich, dlatego ustawiali się przed sklepem jeszcze przed jego otwarciem.

Sklepy w czasach PRL były bardzo źle zaopatrzone. Jednym z kryzysowych lat był rok 1981, kiedy w wielu sklepach półki były zupełnie puste albo zapełnione tylko jednym towarem – na przykład octem.

WARTO WIEDZIEĆ

Media w okresie PRL

W czasach komunizmu Polacy mieli bardzo ograniczony dostęp do informacji. Nie było jeszcze wówczas internetu, smartfonów, a nawet komputerów osobistych. Pierwszy kanał Telewizji Polskiej zaczął nadawanie w 1952 roku, a w roku 1970 utworzono kanał drugi. Oba programy były jednak kontrolowane przez władze i podawały często nieprawdziwe informacje. Nie wolno było sprowadzać, a nawet czytać zagranicznych gazet ani słuchać zagranicznego radia. Dzięki temu komuniści przez wiele lat ukrywali przed Polakami złą sytuację gospodarczą państwa i wmawiali im, że żyją w bogatym kraju.

? Czym różni się dostęp do informacji w okresie PRL od dzisiejszego?

„Dziennik Telewizyjny” był codziennym programem informacyjnym w okresie PRL. Za jego pośrednictwem rządzący przekonywali Polaków, że ich kraj szybko się rozwija, a ich prawa są szanowane. Na zdjęciu widoczne jest studio telewizyjne z lat sześćdziesiątych XX wieku.

Narodziny „Solidarności”

Na przełomie lat 70. i 80. wzrosła niechęć wobec rządów komunistów. Polacy byli już zmęczeni ciągłym ograniczaniem ich praw oraz brakami w zaopatrzeniu sklepów. Wybór Karola Wojtyły na papieża w 1978 roku i jego pielgrzymka do ojczyzny dodatkowo dały Polakom odwagę, by sprzeciwić się rządzącym.

W 1980 roku władze komunistyczne niespodziewanie podniosły ceny żywności. W odpowiedzi robotnicy wielu fabryk w całej Polsce rozpoczęli strajki. Centrum protestów stała się stocznia w Gdańsku. Bezpośrednią przyczyną wybuchu strajku było tu zwolnienie z pracy **Anny Walentynowicz**. Protestujący stoczniowcy powołali reprezentację, na czele której stanął **Lech Wałęsa**, były robotnik gdańskiej stoczni.

Z każdym dniem do strajków przyłączało się coraz więcej zakładów pracy. W krótkim czasie przeciw władzom wystąpiło ponad milion robotników. Rządzący zrozumieli, że nie mogą opanować tak wielkiego strajku, i postanowili rozpocząć rozmowy z przedstawicielami pracowników. Doprowadziły one do podpisania **31 sierpnia 1980 roku** porozumień z rządem. Ich efektem była zgoda na utworzenie niezależnego od władz związku zawodowego „Solidarność”. Jeszcze w 1980 roku wstąpiło do niego aż 10 milionów Polaków.

Związek zawodowy – organizacja skupiająca pracowników, powołana w celu ochrony ich praw.

Solidarność – poczucie wspólnoty, popieranie innych osób dla osiągnięcia tego samego celu.

– INFOGRAFIKA –

„Solidarność” i jej bohaterowie

Związek zawodowy „Solidarność” był największym ruchem społecznym w dziejach naszego kraju. Jego siła wynikała z liczebności i poczucia wspólnoty w walce z komunizmem. Jak każda inicjatywa społeczna, „Solidarność” miała także swoich bohaterów.

Anna Walentynowicz (∗1929 †2010) cieszyła się dużym szacunkiem wśród pracowników Stoczni Gdańskiej. W 1970 roku brała czynny udział w strajkach robotniczych. Kiedy dziesięć lat później została zwolniona z pracy, jednym z postulatów strajkujących stało się przywrócenie jej na stanowisko, którego została pozbawiona.

Lech Wałęsa (∗1943) 1 był pierwszym przewodniczącym „Solidarności”. To on, w imieniu strajkujących, podpisał porozumienia z rządem w sierpniu 1980 roku. Za swoją działalność Lech Wałęsa otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla. Po upadku komunizmu, w latach 1990–1995 był prezydentem Polski.

Manifestacje „Solidarności” organizowane były w całej Polsce. W działalność związku zaangażowało się tak wielu ludzi, że władze komunistyczne nie zdecydowały się na użycie wobec nich broni.

Mieszkańcy Gdańska, którzy nie brali udziału w strajku, wspomagali protestujących. Pod bramę stoczni przynosili żywność, ciepłą odzież i kwiaty. Strajkujący przekazywali im ulotki, w których opisywali sytuację w stoczni.

Brama Stoczni Gdańskiej była bardzo ważnym miejscem dla „Solidarności". Strajkujący spotykali się przy niej ze swoimi rodzinami i z popierającymi ich osobami. Przywódcy strajku, między innymi Lech Wałęsa 1, ogłaszali tam sukcesy w rozmowach z rządem.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Powiedz, kto był pierwszym przewodniczącym „Solidarności".
2. Określ, jakie znaczenie dla strajkujących miała brama Stoczni Gdańskiej.

Stan wojenny

Komuniści bali się, że „Solidarność" może być zagrożeniem dla ich rządów. Dlatego **13 grudnia 1981 roku wprowadzili w Polsce stan wojenny**. Władzę w kraju przejęło wojsko. Na ulice oprócz oddziałów milicji wysłano tysiące żołnierzy, wozy bojowe oraz czołgi. Działalność „Solidarności" została zakazana, a wielu jej działaczy uwięziono. Zabronione było organizowanie strajków, a nawet wychodzenie z domów po godzinie 22. Rozmowy telefoniczne Polaków były podsłuchiwane.

Pomimo stanu wojennego członkowie „Solidarności" nie poddali się i działali w ukryciu. Stan wojenny został zniesiony w 1983 roku. Szacuje się, że w jego trakcie z rąk milicji i wojska śmierć poniosło kilkadziesiąt osób.

Generał Wojciech Jaruzelski (∗1923 †2014) był przywódcą polskich komunistów. To on podjął decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego i ogłosił ją Polakom w specjalnym przemówieniu telewizyjnym.

Obrady Okrągłego Stołu

Pomimo prześladowań członkowie „Solidarności" nadal prowadzili swoją działalność, wspomagali robotników i organizowali protesty przeciw władzom. W drugiej połowie lat 80. w kraju panował kryzys gospodarczy i wybuchały kolejne strajki. Zmusiło to rządzących do nawiązania dialogu z przedstawicielami „Solidarności".

W **1989 roku** reprezentanci rządu oraz „Solidarności" wzięli udział w **obradach Okrągłego Stołu**. Zakończyły się one porozumieniem, na mocy którego rozpoczęto przywracanie w naszym kraju demokracji. Wydarzenia roku 1989 uważane są za moment przełomowy – koniec komunizmu i początek formowania się nowej, wolnej Polski.

Demokracja – sposób sprawowania władzy w państwie zakładający, że wszyscy obywatele mają wpływ na rządy.

Obrady Okrągłego Stołu trwały dwa miesiące. Wzięli w nich udział przedstawiciele władz, członkowie „Solidarności" oraz delegacja Kościoła. Okrągły Stół jest do dziś symbolem porozumienia między przeciwnikami politycznymi i dyskusji na równych prawach.

Strajki we współczesnej Polsce

Obecnie w Polsce prawo gwarantuje pracownikom możliwość organizowania strajków. Żądania protestujących w dzisiejszych czasach są różne. Najczęściej strajkujący domagają się podwyżki płac lub występują w obronie określonych praw. Aby nadać rozgłos swojemu sprzeciwowi, często organizują przemarsze ulicami miast. W demokratycznym państwie przedstawiciele rządu zwykle starają się porozumieć z protestującymi. Gdy jednak manifestacja jest nielegalna lub w jej trakcie dochodzi do łamania prawa, do działania przystępują policja lub straż miejska. Wobec nikogo nie wolno jednak stosować przemocy, aby ukarać go za to, że uczestniczy w zgromadzeniu przebiegającym zgodnie z obowiązującymi przepisami.

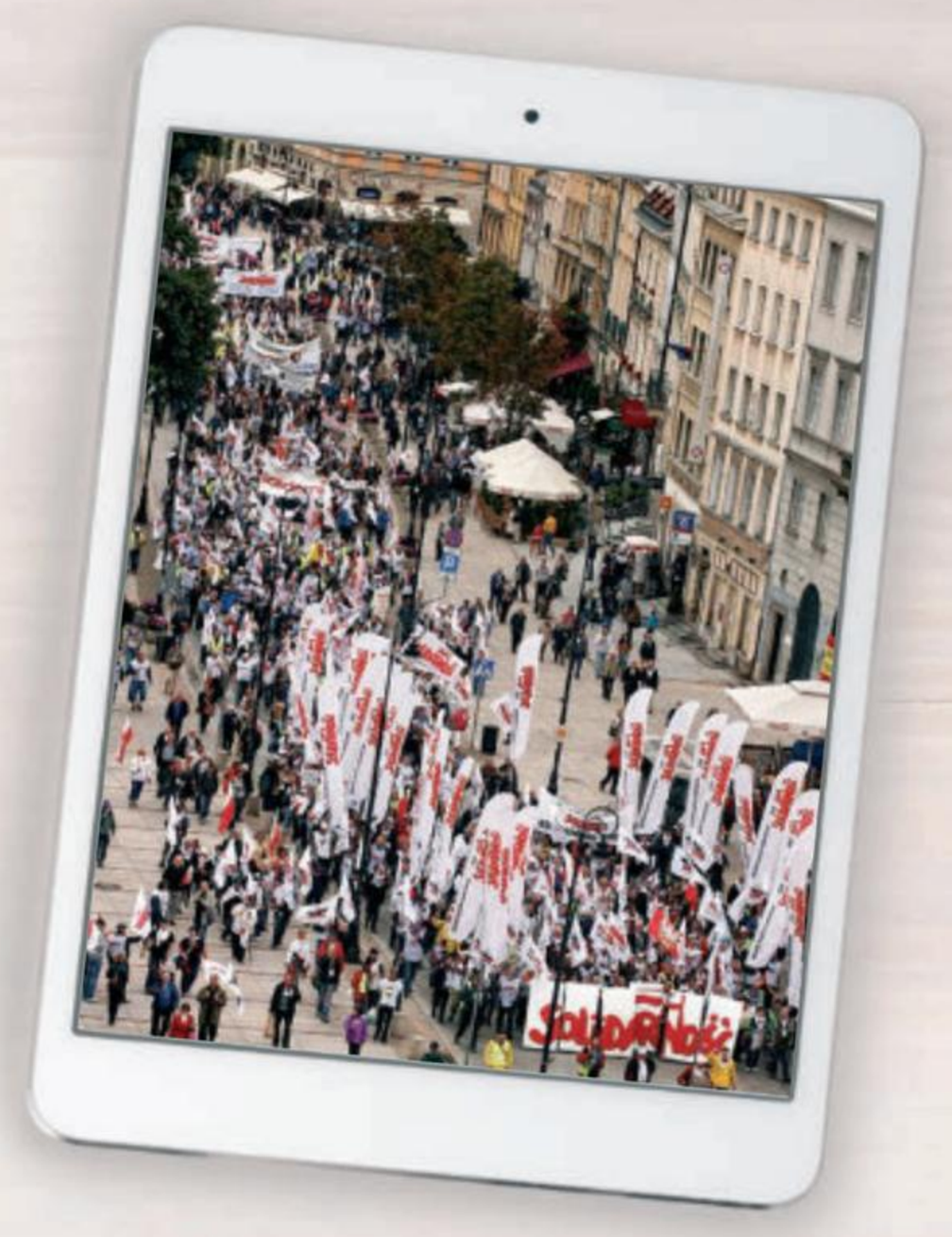

Protest związków zawodowych w Warszawie w 2013 roku był jednym z największych zorganizowanych w ostatnich latach. W manifestacji wzięło udział około 100 tysięcy osób. Domagały się one poprawy sytuacji pracowników.

? Jak władze demokratycznego państwa powinny postępować wobec protestujących obywateli?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Władze komunistyczne w powojennej Polsce ograniczały wolność obywateli. Dodatkowo Polacy zmagali się z brakiem towarów w sklepach i wzrastającymi cenami żywności. Doprowadziło to do strajków i manifestacji.
2. W 1980 roku w wyniku porozumień między rządem a opozycją powstał związek zawodowy „Solidarność". Na jego czele stał Lech Wałęsa.
3. Aby powstrzymać działalność „Solidarności", komuniści wprowadzili w 1981 roku stan wojenny.
4. W 1989 roku w wyniku obrad Okrągłego Stołu doszło do porozumienia rządu z „Solidarnością". Doprowadziło to do upadku komunizmu w Polsce.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, w jakich okolicznościach doszło do powstania „Solidarności".
2. Opowiedz, jaką rolę odegrał Lech Wałęsa podczas strajku w Stoczni Gdańskiej w 1980 roku.
★ 3. Zbierz informacje na temat strajków z roku 1980 w Twojej okolicy, mieście lub województwie. Dowiedz się, jakie zakłady pracy strajkowały, kto organizował protesty i jak długo strajkowano.
4. **Miniprojekt**
Przygotujcie hasła, które mogliby umieścić na swoich transparentach robotnicy protestujący w 1980 roku. Uwzględnijcie w tych postulatach ówczesne problemy Polaków.

POWSTANIE „SOLIDARNOŚCI"

Przyczyna

- wzrost niezadowolenia społecznego (strajki)
- zawarcie z władzami porozumienia w Gdańsku

Wydarzenie

Związek zawodowy „Solidarność" zostaje zarejestrowany w **1980 roku**.

Skutek

- obrady Okrągłego Stołu
- przywrócenie w Polsce demokracji

IV PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1 Wyjaśnij, jakie znaczenie dla odrodzonego w 1918 roku państwa polskiego miała budowa portu w Gdyni.

2 Określ, której postaci dotyczy każdy z opisów.

- W okresie powojennym przez długi czas stał na czele Kościoła katolickiego w Polsce. Przeszedł do historii jako Prymas Tysiąclecia.
- Był jednym z dowódców Legionów Polskich. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości sprawował urząd Naczelnika Państwa.
- Należy do najsłynniejszych „żołnierzy niezłomnych". W czasie II wojny światowej dobrowolnie dał się uwięzić w obozie zagłady Auschwitz.
- Był wybitnym naukowcem i politykiem. Jest postacią szczególnie zasłużoną dla rozwoju Gdyni.
- Jako sanitariuszka służyła w oddziale partyzanckim majora Zygmunta Szendzielarza.
- W latach osiemdziesiątych stał na czele związku zawodowego „Solidarność". Za swoją działalność został uhonorowany Pokojową Nagrodą Nobla.

3 Omów działania okupantów wobec ludności polskiej w czasie II wojny światowej.

4 Powiedz, kto i w jakim celu przeprowadził słynną akcję pod Arsenałem.

5 Wyjaśnij, dlaczego polskich żołnierzy walczących z władzami komunistycznymi po II wojnie światowej określa się mianem „żołnierzy wyklętych".

6 Wyjaśnij, dlaczego Jan Paweł II nazywany jest papieżem pielgrzymem.

7 Określ, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

- Alek, Zośka i Rudy należeli do polskich partyzantów zwanych „żołnierzami niezłomnymi".
- II wojna światowa rozpoczęła się w 1939 roku.
- Państwo polskie po II wojnie światowej jest określane jako II Rzeczpospolita.
- Powstanie wielkopolskie zakończyło się sukcesem Polaków.
- Jan Paweł II został ogłoszony świętym Kościoła katolickiego.
- Największym portem II Rzeczypospolitej był Gdańsk.

8 Powiedz, co nazywamy obradami Okrągłego Stołu.

9 Wyjaśnij, w jakim celu powstała każda z podanych organizacji.

- Szare Szeregi
- Armia Krajowa
- Legiony Polskie
- Związek zawodowy „Solidarność"

SŁOWNICZEK HISTORYCZNY

II Rzeczpospolita – nazwa państwa polskiego w latach 1918–1945. Pierwszą Rzeczpospolitą nazywamy państwo polskie sprzed epoki zaborów.

Akademia Krakowska – najstarsza uczelnia wyższa w Polsce, założona w 1364 roku przez króla Kazimierza Wielkiego.

Andegawenowie – wywodząca się z Francji dynastia, której przedstawiciele rządzili w XIV wieku między innymi na Węgrzech i w Polsce.

Archeolog – badacz zajmujący się badaniem śladów działalności człowieka.

Armia Krajowa (w skrócie: AK) – największa organizacja zbrojna działająca na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej.

Astronom – naukowiec zajmujący się badaniem kosmosu.

Austro-Węgry – w latach 1867–1918 nazwa państwa austriackiego połączonego unią z Węgrami.

Branka – przymusowy pobór do wojska, w tym przypadku: do armii rosyjskiej.

Chronologia – nauka zajmująca się mierzeniem czasu i ustalaniem kolejności zdarzeń.

Chrześcijaństwo – religia, której podstawą są nauki Jezusa z Nazaretu.

Data – oznaczenie czasu danego wydarzenia, zazwyczaj za pomocą dnia, miesiąca i roku.

Demokracja – sposób sprawowania władzy w państwie zakładający, że wszyscy obywatele mają wpływ na rządy.

Drzewo genealogiczne – wykres przedstawiający stopnie pokrewieństwa między poszczególnymi osobami wchodzącymi w skład rodu.

Dyktator – w czasie powstania styczniowego: naczelny wódz wojsk powstańczych.

Dynastia – ród panujący, w którym władza przechodzi z ojca na najstarszego potomka: syna lub córkę.

Emigracja – osiedlenie się poza granicami ojczystego kraju.

Epidemia – duża liczba zachorowań na określoną chorobę wśród osób zamieszkujących dany teren.

Epoka historyczna – etap w dziejach zapoczątkowany i zakończony ważnym wydarzeniem. Do epok historycznych zalicza się starożytność, średniowiecze, nowożytność i współczesność.

Era – okres zapoczątkowany doniosłym wydarzeniem, tak ważnym, że od niego liczy się lata.

Front – obszar, na którym walczą ze sobą wrogie armie.

Genealogia – nauka zajmująca się badaniem historii rodziny oraz związków między tworzącymi ją osobami.

Gród – dawne miasto lub osada obronna wzniesiona w trudno dostępnym miejscu.

Herb – znak będący symbolem państwa, województwa, miasta lub gminy, a dawniej także dziedziczny znak rodowy.

Hetman – główny dowódca wojskowy w dawnej Rzeczypospolitej.

Historia – nauka zajmująca się badaniem i opisywaniem przeszłości człowieka.

Husaria – ciężkozbrojna jazda polska wykorzystywana na polach bitew od XVI do XVIII wieku.

Jagiellonowie – dynastia panująca w Polsce od XIV do XVI wieku. Jej założycielem był Władysław Jagiełło.

Kalendarz – system mierzenia upływu czasu, którego podstawą jest obserwacja zjawisk astronomicznych, na przykład ruchu Ziemi wokół Słońca.

Kanclerz – pełna nazwa: kanclerz wielki koronny – najwyższy urząd w dawnej Polsce. Odpowiadał on dzisiejszej funkcji premiera i ministra spraw zagranicznych.

Komunizm – pogląd zakładający likwidację własności prywatnej i rządy jednej partii, która kontroluje życie wszystkich obywateli. Swoje idee komuniści chcieli wprowadzić przez zbrojny przewrót. Tak stało się w Rosji w 1917 roku.

Konklawe – zgromadzenie kardynałów Kościoła katolickiego, które jest zwoływane, aby dokonać wyboru papieża.

Konstytucja – najważniejszy akt prawny w państwie. Określa sposób sprawowania władzy, a także prawa i obowiązki obywateli.

Kosynier – żołnierz walczący w oddziałach chłopskich. Kosynierzy byli uzbrojeni w kosy z ostrzami postawionymi do góry.

Kronika – dzieło, w którym wydarzenia historyczne są opisane w kolejności chronologicznej, czyli od najdawniejszych do najnowszych.

Krzyżacy – zakon rycerski założony pod koniec XII wieku w Jerozolimie. Do Polski Krzyżaków sprowadził w pierwszej połowie XIII wieku książę Konrad Mazowiecki.

Laureat – zdobywca nagrody lub zwycięzca konkursu.

Legenda mapy – krótkie objaśnienia poszczególnych symboli użytych na mapie.

Legiony Polskie – polskie oddziały walczące w czasie I wojny światowej przeciwko Rosji.

Legiony Polskie we Włoszech – oddziały wojska polskiego utworzone w 1797 roku na terenie Włoch. Dowodził nimi generał Jan Henryk Dąbrowski. Legiony walczyły u boku armii francuskiej.

Mała ojczyzna – miejsce, w którym dany człowiek się urodził i wychowywał lub w którym obecnie żyje. Może to być wieś, dzielnica, miasto lub region danego kraju.

Mały sabotaż – w czasie II wojny światowej: działania, których celem było podtrzymanie wiary Polaków w zwycięstwo nad Niemcami (na przykład wywieszanie flag i symboli polskich, pisanie haseł na murach).

Mapa – graficzne przedstawienie danego terenu, na przykład obszaru państwa lub kontynentu.

Mecenas – osoba lub instytucja sprawująca opiekę nad artystami, pisarzami lub uczonymi i wspierająca ich finansowo.

Monarcha – władca państwa: król, cesarz, car.

Naczelnik Państwa – urząd najwyższego przedstawiciela państwa, istniejący w Polsce w latach 1918–1922. Odpowiednik dzisiejszego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Naród – grupa ludzi, których łączą: wspólne pochodzenie, dzieje, tradycje, język i zamieszkiwanie na określonym terytorium.

Obozy zagłady – obozy tworzone przez Niemców w czasie II wojny światowej w celu masowego mordowania więźniów.

Obrady Okrągłego Stołu – rozmowy prowadzone na początku 1989 roku z udziałem przedstawicieli władz komunistycznych i „Solidarności", które zakończyły się przywracaniem demokracji w Polsce.

Odsiecz – zbrojna pomoc dla oblężonego miasta lub zamku.

Ojczyzna – kraj, w którym dana osoba się urodziła i spędziła znaczną część życia lub z którym łączy ją bliska więź. Nazywa się tak również ziemię, którą zamieszkiwali przodkowie.

Okupacja – podbicie terytorium innego państwa i ustanowienie tam własnych rządów.

Oś czasu – linia, na której przedstawia się daty wydarzeń w kolejności chronologicznej, czyli od najdawniejszych do najnowszych.

Państwo – ściśle określone terytorium, które zamieszkuje społeczność podległa władzy państwowej.

Patriotyzm – miłość i przywiązanie do ojczystego kraju, a także gotowość do poświęcenia i pracy dla jego dobra.

Patriotyzm lokalny – miłość do miejsca urodzenia lub zamieszkania. Można ją okazywać poprzez pracę na rzecz małej ojczyzny, poznawanie jej historii oraz troskę o losy jej mieszkańców.

Piastowie – pierwsza dynastia panująca w Polsce.

Plemię – grupa spokrewnionych rodów, zamieszkujących określony obszar.

Poganin – dla chrześcijanina człowiek, który nie został ochrzczony, niechrześcijanin.

Polanie – słowiańskie plemię zamieszkujące obszary nad środkową Wartą. Około X wieku podbili inne ludy żyjące na ziemiach polskich i stworzyli silne państwo.

Polonia – grupy osób polskiego pochodzenia mieszkających na stałe za granicą.

Pontyfikat – okres, w którym papież sprawuje swój urząd.

Post – religijny, czasowy zakaz spożywania określonych pokarmów lub posiłków.

Powstanie – zbrojne wystąpienie ludności skierowane przeciwko władzy lub obcym wojskom.

Powstanie warszawskie – największe wystąpienie Armii Krajowej przeciwko wojskom niemieckim. Trwało od 1 sierpnia do 2 października 1944 roku.

Prusowie – pogański lud zamieszkujący w średniowieczu ziemie między Wisłą a Niemnem.

Reformy – zmiany mające na celu na przykład usprawnienie rządów w państwie.

Region – obszar wyróżniający się krajobrazem, historią lub zwyczajami żyjących tam ludzi.

Reguła zakonna – zbiór przepisów obowiązujących w danym zakonie. Określa prawa i obowiązki mnichów.

Relikwie – szczątki osób uznanych za święte lub przedmioty związane z ich życiem.

Rozbiór – podział obszaru danego państwa na części i włączenie ich w granice innych państw.

Ród – grupa spokrewnionych osób należących do różnych pokoleń i wywodzących się od wspólnego przodka.

Rycerstwo – uprzywilejowana grupa wojowników, którzy w zamian za służbę wojskową otrzymywali od władcy majątki ziemskie.

Słowianie – lud, który w V–VIII wieku osiedlał się we wschodniej, w środkowej i południowej Europie.

Solidarność – poczucie wspólnoty, popieranie innych osób dla osiągnięcia tego samego celu.

„Solidarność” – niezależny od polskich władz komunistycznych związek zawodowy założony w 1980 roku; związany z nim ruch społeczny doprowadził do upadku władzy komunistycznej w Polsce.

Stan wojenny – sytuacja w państwie, w której rządzący sprawują władzę za pomocą wojska, a prawa obywateli są zawieszone.

Strajk – protest pracowników polegający na wstrzymaniu się od pracy.

Syberia – odległe rosyjskie ziemie na wschodzie, gdzie panuje surowy, zimny klimat.

Symbole narodowe – znaki państwa lub narodu. Zalicza się do nich najczęściej: flagę, godło i hymn.

Szare Szeregi – nazwa polskiego harcerstwa współpracującego z Armią Krajową podczas II wojny światowej. Działało ono potajemnie.

Szkoła parafialna – szkoła najniższego stopnia działająca przy kościele parafialnym.

Szlachta – w dawnej Polsce: część ludności wywodząca się z rycerstwa. Posiadała wiele ziem, miała liczne przywileje oraz wielki wpływ na władzę, na przykład od końca XVI wieku mogła wybierać króla.

Teologia – nauka o Bogu.

Tradycja – obyczaje i zasady przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Tysiąclecie – okres obejmujący 1000 lat.

Unia – związek państw.

Uniwersytet – uczelnia kształcąca specjalistów w różnych dziedzinach.

Watykan – państwo-miasto na terenie Rzymu. Siedziba najwyższych władz Kościoła katolickiego.

Wiek – okres obejmujący 100 lat.

Wielki wezyr – naczelny wódz wojsk tureckich.

Wielobóstwo – wiara w wielu bogów, z których każdy opiekował się inną dziedziną życia.

Wojna podjazdowa – sposób prowadzenia walki polegający na atakowaniu wrogich wojsk z zaskoczenia.

Wolne Miasto Gdańsk – w latach 1920–1939 obszar obejmujący Gdańsk i jego najbliższe okolice. Nie należało ono ani do Polski, ani do Niemiec. Znajdowało się pod zwierzchnictwem międzynarodowej organizacji – Ligi Narodów, której celem było utrzymanie pokoju na świecie.

Zaborcy – tu: Rosja, Prusy i Austria; państwa, które dokonały rozbiorów Polski.

Zabór rosyjski – ziemie dawnej Rzeczypospolitej znajdujące się w XIX wieku pod panowaniem rosyjskim.

Zakon – wspólnota ludzi, których celem jest służba Bogu. Jej członkowie spędzają czas na modlitwie, pracy i pomaganiu potrzebującym.

Zamek – przed wiekami: siedziba władcy lub rycerza oraz jego rodziny i służby. W czasie wojny pełnił funkcje obronne.

Związek Sowiecki (inaczej: Związek Radziecki) – nazwa państwa rosyjskiego od 1922 roku aż do jego rozpadu w 1991 roku.

Związek zawodowy – organizacja skupiająca pracowników, powołana w celu ochrony ich praw.

Źródła historyczne – wszelkie zachowane ślady działalności człowieka, w tym dokumenty, księgi, budowle, obrazy, rzeźby i legendy. Na ich podstawie historycy opisują wydarzenia z przeszłości.

Żak – dawniej: uczeń szkoły wyższej, student.

„Żołnierze niezłomni” („wyklęci”) – partyzanci walczący z komunistycznymi władzami polskimi po II wojnie światowej.

Wieki i lata

Jeśli znamy początkowe i końcowe daty poszczególnych wieków, łatwo możemy określić, w którym stuleciu rozegrało się dane wydarzenie.

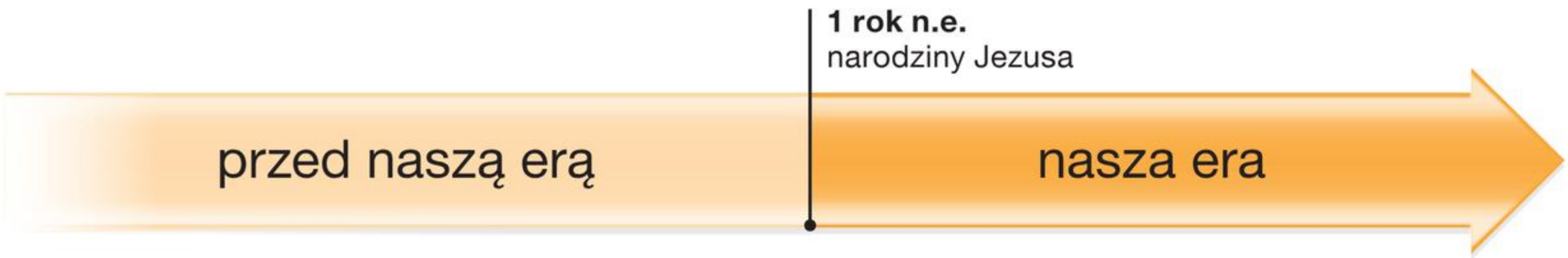

STULECIA PRZED NASZĄ ERĄ (od XXI do I wieku przed naszą erą)

WIEK	LATA
XXI wiek p.n.e.	2100 rok p.n.e.–2001 rok p.n.e.
XX wiek p.n.e.	2000 rok p.n.e.–1901 rok p.n.e.
XIX wiek p.n.e.	1900 rok p.n.e.–1801 rok p.n.e.
XVIII wiek p.n.e.	1800 rok p.n.e.–1701 rok p.n.e.
XVII wiek p.n.e.	1700 rok p.n.e.–1601 rok p.n.e.
XVI wiek p.n.e.	1600 rok p.n.e.–1501 rok p.n.e.
XV wiek p.n.e.	1500 rok p.n.e.–1401 rok p.n.e.
XIV wiek p.n.e.	1400 rok p.n.e.–1301 rok p.n.e.
XIII wiek p.n.e.	1300 rok p.n.e.–1201 rok p.n.e.
XII wiek p.n.e.	1200 rok p.n.e.–1101 rok p.n.e.
XI wiek p.n.e.	1100 rok p.n.e.–1001 rok p.n.e.
X wiek p.n.e.	1000 rok p.n.e.–901 rok p.n.e.
IX wiek p.n.e.	900 rok p.n.e.–801 rok p.n.e.
VIII wiek p.n.e.	800 rok p.n.e.–701 rok p.n.e.
VII wiek p.n.e.	700 rok p.n.e.–601 rok p.n.e.
VI wiek p.n.e.	600 rok p.n.e.–501 rok p.n.e.
V wiek p.n.e.	500 rok p.n.e.–401 rok p.n.e.
IV wiek p.n.e.	400 rok p.n.e.–301 rok p.n.e.
III wiek p.n.e.	300 rok p.n.e.–201 rok p.n.e.
II wiek p.n.e.	200 rok p.n.e.–101 rok p.n.e.
I wiek p.n.e.	100 rok p.n.e.–1 rok p.n.e.

STULECIA NASZEJ ERY (od I wieku do dziś)

WIEK	LATA
I wiek	1 rok–100 rok
II wiek	101 rok–200 rok
III wiek	201 rok–300 rok
IV wiek	301 rok–400 rok
V wiek	401 rok–500 rok
VI wiek	501 rok–600 rok
VII wiek	601 rok–700 rok
VIII wiek	701 rok–800 rok
IX wiek	801 rok–900 rok
X wiek	901 rok–1000 rok
XI wiek	1001 rok–1100 rok
XII wiek	1101 rok–1200 rok
XIII wiek	1201 rok–1300 rok
XIV wiek	1301 rok–1400 rok
XV wiek	1401 rok–1500 rok
XVI wiek	1501 rok–1600 rok
XVII wiek	1601 rok–1700 rok
XVIII wiek	1701 rok–1800 rok
XIX wiek	1801 rok–1900 rok
XX wiek	1901 rok–2000 rok
XXI wiek	od 2001 roku

	Imię i nazwisko	Klasa	Rok szkolny
1.	.....	.....	.....
2.	.....	.....	.....
3.	.....	.....	.....

Źródła ilustracji:

Agencja Wyborcza.pl: Kamil Gozdan s. 16, Łukasz Krajewski s. 55; **Archiwum Nowej Ery**: s. 81 (ksiądz Kordecki), 17 (Jan Matejko, *Hołd pruski*), 40, 41, 44 (Bolesław Chrobry), 50, 60 (Edmund Blair Leighton, *God speed*), 63, 72, 81 (Czarniecki, oblężenie Jasnej Góry), 89 (Jan Matejko, *Uchwalenie Konstytucji 3 maja*), 90, 91 (kosynier, fragment *Panoramy Racławickiej*), 95, 96 (January Suchodolski, *Wjazd generała Dąbrowskiego do Rzymu*), 97, 99 (branka), 102 (pieczęć, Aleksander Sochaczewski, *Pożegnanie Europy*), 115 (Wojciech Kossak, *Orlęta lwowskie*), 122 (Wojciech Kossak, *Zaślubiny Polski z morzem*), 132 (godło PRL), Marcin Somerlik s. 46; **Archiwum Ośrodka KARTA**: Instytut Polski w Londynie s. 119 (ochotnicy), Mikołaj Sprudin s. 133, Studium Polski Podziemnej w Londynie s. 127 (Mały Sabotaż), **BE&W**: s. 27 (żaglowiec), 104 (małżonkowie Curie na rowerach), AKG Images s. 4 (kobieta z telefonem), 45, 105, Alamy s. 5 (aparat), 8 (*Król Artur*), 14, 17, 44 (katedra w Gnieźnie), 47, 51, 57, 60 (rycerz i dama), 76, 80 (Jan III Sobieski), 96 (Czarniecki), 103, 125, Alamy/chrisstockphotographys. 25, Alamy/shapencolour s. 20 (Wrocław), Alamy/Wild Places Photography s. 12 (zegarek), BE&W Stock/Marek Maruszak s. 48, Granger Collection s. 104 (Maria Skłodowska-Curie), Imagno s. 112, Łukasz Zandecki s. 43 (Biskupin), Science Source s. 85 (balon), Stanisław Fitak s 94 (Józef Wybicki), Ullsteinbild s. 4 (dawna Warszawa), 109 (rtg), BE&W/Ullsteinbild/Axel Springer GmbH Syndication s. 52 (Kraków), 126 (łamanie szlabanu); **Bolesław Lemisiewicz** s. 79; **Dariusz Gorzelik** s. 7; **East News**: s. 60 (Ślepowron), 127 (łapanka), 138 (papież w Argentynie), 140 (papież z Ali Agcą), AFP s. 139 (papież w Afryce), 139 (papież w Australii), 140 (zamach), AFP/Sascha Schuermann s. 106 (Olga Tokarczuk), AKG Images s. 8 (Królowa Śniegu), 32, Andrzej Zbraniecki s. 93, AP s. 11, Archiwum Karlicki s. 85 (Stanisław Poniatowski), Bartosz Krupa s. 128 (grób), Centralne Biuro Kryminalistyczne s. 73, Danuta Łomaczewska s. 99 (Traugutt), East News Russia s. 118, Ewa Fałkiewicz s. 19 (orzeł), Laski Diffusion s. 132 (Inka), 139 (papież w Indiach), 146 (stan wojenny), 106 (Władysław Reymont), Muzeum Niepodległości s. 120, Leemage s. 106 (Maria Curie); Muzeum Wojska Polskiego s. 80 (bitwa pod Kircholmem), Roger Viollet s. 28 (kalendarz), SIPA s. 137 (wybór papieża), SIPA PRESS s. 145 (ludzie wspierający strajk), Wiesław M. Zieliński s. 19 (pieśń Legionów), Wojciech Laski s. 146 (Okrągły Stół); Wojciech Stróżyk s. 26 (Będzin), Wojtek Laski s. 141, 142 (kolejka), 146 (Okrągły Stół); **FORUM**: Chris Niedenthal s. 23, 142 (pusty sklep), FoKa s. 111, 113 (Piłsudski z córkami), Jan Hlebowicz/Foto Gość s. 134 (Inka w oddziale), Jerzy Dudek s. 19 (uroczystości państwowe), Jerzy Michalski s. 143, 123 (Gdynia współczesna), 106 (Lech Wałęsa), Marek Maruszak s. 76 (Collegium Maius), Marek Skorupski s. 115 (plakat), 122 (Eugeniusz Kwiatkowski), 126 (Zośka, Rudy, Alek), 134 (Pilecki w sądzie), Piotr Mecik s. 94 (Jan Dąbrowski), 119 (plakat), 127 (burzenie pomnika), 130, Topham Picturepoint s. 138 (papież w Meksyku), Valdemar Doveiko s. 65, Witold Górka s. 144 (Anna Walentynowicz), Zbigniew Trybek s. 145 (tłum z banerem Solidarności); **FOTONOVA**: Danuta Węgiel s. 106 (Czesław Miłosz), Archiwum rodziny Ziembińskich s. 106 (Henryk Sienkiewicz); **Gallo Images Poland/Getty Images**: Bettman s. 138 (błogosławieństwo), cglade 12 (listy), Chuck Fishman s. 139 (papież w Częstochowie), 35, Corbis/Bettmann s. 22, 136 (Jan Paweł II), DEA/A. Vergani s. 26 (piramidy), Hulton Archive s. 96 (Napoleon), IStockphoto/puchan s. 76 (Jan Zamojski), NASA s. 27 (prom kosmiczny), nightman1965 s. 78, Photos.com s. 71 (Kopernik), Printcollector s. 109 (Maria Curie w ciężarówce), Imagno s. 108; **Lubelska Biblioteka Cyfrowa** s. 62 (ofiarowanie klejnotów); **Monolith Films** s. 129; **Muzeum Miasta Gdyni** s. 123 (Gdynia, lata trzydzieste); **Muzeum Narodowe w Gdańsku**/fot. Krzysztof Sadowski s. 18, **Muzeum Narodowe w Krakowie** s. 101 (Artur Grottger, *Pożegnanie powstańca*); **Muzeum Narodowe w Warszawie** s. 53 (*Uczta u Wierzynka*); 101 (Maksymilian Gierymski, *Patrol powstańczy*), 67 (Jan Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem*); **Narodowe Archiwum Cyfrowe:** s. 12 (zdjęcie), 113 (żołnierze Legionów), 114 (powstanie śląskie, powstanie wielkopolskie), 124; **PAP:** Andrzej Rybczyński s. 121, CAF s. 128 (listonoszki), 131, 144 (podpisanie postulatów), Zygmunt Wdowiński s. 137 (prymas Wyszyński), CTK s. 142 (logo Solidarności), Piotr Pędziszewski s. 135, Radek Pietruszka s. 70; **PhotoPower/Bridgeman Images**: Museo di Storia della Fotografia Fratelli Alinari/Alinari s. 4 (bicykl), Schlesinger Library, Radcliffe Institute, Harvard University s. 4 (aparat fotograficzny), Peter Newark Pictures s. 4 (automobil); **POLONA/Biblioteka Narodowa** s. 17 („Pan Tadeusz"), 42, 43 (Siemowit), 89 (Kościuszko); **REPORTER** s. 136 (spływ kajakowy), Wacław Klag s. 106 (Wisława Szymborska), Adam Guz s. 147 (strajk), Adrian Gładecki s. 14 (kolędnicy), Jacek Waszkiewicz s. 15 (uroczystości), Tygodnik Podhalański s. 21, Krystyna Blatkiewicz s. 107, Krzysztof Wojda s. 61, Marek Lasyk s. 67 (chorągiew), Piotr Dziurman s. 15 (kibice), s. 98, Wojciech Stróżyk s. 117; **Shutterstock**: s. 5 (chłopiec ze smartfonem, rower), 12 (szabla, aparat), 20 (Żuraw, pałac w Białymstoku, ratusz w Poznaniu, Zamek Królewski, Wawel), 28 (zegar słoneczny), 34, 37, 53 (zamek w Bobolicach), 71 (dom Kopernika), 84, 86, 88, 140 (herb), 41, 47, 51, 55, 65, 70, 79, 84, 88, 98, 103, 107, 117, 121, 125, 135, 141, 147; **Thinkstock**: s. 28 (klepsydra), Getty Images s. 5 (miasto), 12 (biżuteria); **Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie** s. 38, 52 (Kazimierz Wielki), 62 (Jadwiga); **Zamek Królewski w Warszawie**: s. 77, Andrzej Ring, Bartosz Tropiłło s. 8 (Stanisław Poniatowski), Andrzej Ring s. 75.

WCZORAJ I DZIŚ

Polska

Oficjalna nazwa:	**Rzeczpospolita Polska**
Powierzchnia:	**312 679 km²**
Liczba ludności:	**38,5 miliona**
Stolica:	**Warszawa**
Hymn:	***Mazurek Dąbrowskiego***
Wybrane święta państwowe:	**1 marca – Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”** **3 maja – Święto Narodowe Trzeciego Maja** **11 listopada – Narodowe Święto Niepodległości**
Największe miasta:	**Warszawa, Kraków, Łódź, Wrocław, Poznań, Gdańsk**

Flaga i godło Rzeczypospolitej Polskiej

Nowa Era Sp. z o.o.
www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-4687-1